

T.C.
TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FECR SÛRESİ'NİN ARAP DİLİ VE BELÂGATI AÇISINDAN
TAHLİLİ

Hazırlayan
Mehmet OKUR

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Süleyman Mahmut KAYAGİL

TOKAT - 2019

T.C.
TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FECR SÛRESİ'NİN ARAP DİLİ VE BELÂGATI AÇISINDAN
TAHLİLİ

Hazırlayan
Mehmet OKUR

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Süleyman Mahmut KAYAGİL

TOKAT - 2019

**FECR SÛRESİ'NİN ARAP DİLİ VE BELÂGATI
AÇISINDAN TAHLİLİ**

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: 26 / 08 / 2019

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

Başkan : Prof. Dr. Mehmet Mesut ERGİN

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Süleyman Mahmut KAYAGİL

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Uğur GÜLBİL

İmzası

Bu tez, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun
..04..108..12219 tarih ve 45..25 sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul
edilmiştir.

Doç. Dr. İsmet TÜRKMEN
Enstitü Müdürü:

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Dr. Öğr. Üyesi Süleyman Mahmut KAYAGİL danışmanlığında hazırlamış olduğum “Fecr Sûresi’nin Arap Dili ve Belâgatı Açısından Tahlili” adlı Yüksek Lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

12/07/2019

Mehmet OKUR

İTHAF

Bu çalışmayı, varlığında, iyi günümde kötü günümde, maddi manevi bana ilham ve destek olan, ilim, irfan, bilgi ve kültürü ile emek vererek beni bugünlere getiren; henüz ömrünün baharında iken, 2016 yılında bu dünyadan ayrılan, kıymetli Molla Mahşuk OKUR babamın rûhuna ithâf ediyorum.

ÖN SÖZ

Hamd yalnızca alemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur. Salat ve selam Hz. Muhammed'e (s.a.v.) ehline, ashabına ve tüm inananların üzerine olsun. Bir müslüman için Kur'ân ilmi en değerli ilimdir. Kur'ân-ı Kerîm, sadece mana olarak değil, Rasulullah'ın (s.a.v.) kalbine elfazıyla da indirildiğinden Kur'ân diline olan ilgi daha da artmıştır. Kur'ân dilinin, böyle yüce bir konumu ve yüksek bir mertebesi, vücuda nispetle kalp gibidir. Zira Allah'ı onunla tanır; Kur'ân-ı Kerîm'i onunla düşünür ve anlarız. Ayrıca bir Müslüman için Kur'ân, en büyük zikir ve onunla meşgul olmak da en büyük ibadetlerden birisidir. Uğraşanların en hayırlısı, Allah'ın kitabının başında onu anlamak için zaman geçirenlerdir. İnsan, böyle anlarda kendisini yaratan Rabbi ile iletişim kurmakta, Onun kendisinden beklentilerini ve dünyada bulunma amacını kavramaktadır. Kur'ân'ı anlamak için de âyetlerin, doğru anlaşılıp doğru mana ile aktarılması ve uygulanması gerekmektedir.

Kur'ân'ın doğru anlaşılması, yorumlanması ve kendisinden faydalanılması için çeşitli İslâm ilimleri ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Bu ilimlerin başında gelen Arapça İslâm'ın yayılmaya başladığı ilk yıllardan itibaren, bütün kesimler tarafından önem verilen bir dil olmuştur. Yüce Rabbimiz tarafından Kur'ân dilinin Arapça olduğunun belirtilmesiyle bu dilin kazandığı dini boyut, onun önemini ve ona olan gayreti daha da artırmış ve onu yüzyıllarca her toplumun ilgi odağı haline getirmiştir. Böylece Arap dili ile ilgili temel bilgi ve ilimler ortaya çıkmış ve bu ilimler de insanı, Arap dilinin her açıdan temel kaynağını oluşturan Yüce kitabımız Kur'ân-ı Kerîm'e sevk etmiştir. Öte yandan, diğer dillerle pek çok ortak özelliğe sahip olmasına rağmen, Arapçadaki lügat, nahiv, sarf ve belâgat gibi temel ilimler bu dilin başka dillerde görülmeyen temel unsurlarının başında gelmektedir. Bu ilimler Kur'ân başta olmak üzere Hadis-i Şerif ve diğer İslami İlimleri anlamada yardımcı olmak için çıkmış ve gelişmiştir. Ayrıca gerek Arapçanın kendine has bu temel özelliklerinden, gerekse Kur'ân-ı Kerîm ve Arapçanın birbirinden ayrı düşünülmemeyeceği gerçeğinden uzak durmak nasıl imkansız ise bu şekilde yapılan çalışmaların da eksik ve hatalı olacağını söylemek mümkündür.

Bu hedefle, tezde, Kur'ân-ı Kerîm ve Arapçanın birbirinden ayrı

düşünülemeyeceği gerçeğinden yola çıkılarak “Fecr Sûresi’nin Arap Dili ve Belâgatı Açısından Tahlili” konusu seçilmiştir. Nitekim Arap dilini oluşturan lûgat, irab ve belâgat gibi temel ilimlerin Kur’ân sûreleri ve âyetleri üzerine tatbiki ve bağılılığı Kur’ân’ın doğru anlaşılması ve i’câzı bakımından büyük önem taşımaktadır. Dolayısıyla konumuzun daha iyi anlaşılabilmesi için, Arap dili ve belâgatı ile ilgili kaynakların yanısıra belâğî tefsirlerden de faydalanılmıştır. Böylece bu çalışmada, Fecr sûresi başta olmak üzere diğer sûre ve dînî metinlerin (tefsir, hadis vb.) doğru öğrenilmesinde bu ilimlerin ne denli önemli olduğuna ve Kur’ân’ın doğru anlaşılmasına vesile ve katkıda bulunmak için gayret sarfedilmeye çalışılmıştır.

Gayretimiz neticesinde tevfiğin ve başarının Allah’tan olduğunu, eksikliklerin de bana ait olduğunu belirtmek isterim. Çalışma esnasında bu eserin ortaya çıkmasında ilgi, bilgi ve her türlü desteğiyle, engin tecrübelerini hep yanımda hissettiğim, akademik disipliniyle görüşlerini paylaşıp bilimsel temeller üzerine şekillenmesinde, bana rehberlik eden, her türlü kolaylığı sağlayıp kıymetli vakitlerini ayıran, muhterem hocam ve tez danışmanım, Sayın Dr. Öğr. Üyesi Süleyman Mahmut KAYAGİL’e en samimi duygularıyla, sonsuz sevgi, saygı ve şükranlarımı arz ederim. Değerli zamanlarını ayırıp tezimi değerlendirerek katkı da bulunan jüri hocalarım, Sayın Prof. Dr. Mehmet Mesut Ergin ve Sayın Dr. Öğr. Üyesi Uğur Gülbil’e, eleştiri ve rehberlikleriyle tezin şekillenmesinde, önemli katkıları bulunan, değerlendirmelerinden istifade edip de ismini zikredemediğim diğer tüm hocalarıma, teşekkürü bir borç bilirim.

Tez çalışmam sırasında, motivasyon kaynağım olan, en zor anlarda bile çözümleriyle yardımlarını esirgemeyen, sevgili A. OKUR’a, hayatım boyunca maddi ve manevi desteklerini her türlü zorlukta esirgemeyen, sürekli yanımda olduklarını hissettiren, değerli aileme ve bu aşamalara gelmemde büyük katkılar sağlayan, değerli düşünceleri ve destekleriyle her daim yanımda olan, dostum İbrahim OKUR’a canı gönülden teşekkür ederim. Bu sebeple, çalışmanın hayırlara vesile olmasını Cenâb-ı Hak’tan niyâz ediyorum.

Mehmet OKUR
Diyarbakır, 2019

İÇİNDEKİLER

Bilimsel Etik Sayfası.....	i
İthaf.....	ii
Ön Söz.....	iii
İçindekiler.....	v
Özet	viii
Abstract	ix
Kısaltmalar	x
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM: ÂYETLERİN LÜGAT VE SARF YÖNÜNDEN TAHLİLİ.....	8
1.1. Basmelenin Tahlili	8
1.2. 1-5. Âyetlerin Tahlili.....	13
1.2.1. Birinci ve İkinci Âyetin Tahlili	13
1.2.2. Üçüncü ve Dördüncü Âyetin Tahlili	18
1.2.3. Beşinci Âyetin Tahlili.....	20
1.3. 6-14. Âyetlerin Tahlili	22
1.3.1. Altıncı Âyetin Tahlili	22
1.3.2. Yedinci ve Sekizinci Âyetin Tahlili	26
1.3.3. Dokuzuncu ve Onuncu Âyetin Tahlili.....	28
1.3.4. On Birinci ve On İkinci Âyetin Tahlili.....	31
1.3.5. On Üçüncü ve On Dördüncü Âyetin Tahlili	33
1.4. 15-20. Âyetlerin Tahlili	36
1.4.1. On Beşinci Âyetin Tahlili	36
1.4.2. On Altıncı ve On Yedinci Âyetin Tahlili	40
1.4.3. On Sekizinci Âyetin Tahlili	43
1.4.4. On Dokuzuncu Âyetin Tahlili.....	45
1.4.5. Yirminci Âyetin Tahlili	47
1.5. 21-26. Âyetlerin Tahlili	49
1.5.1. Yirmi Birinci Âyetin Tahlili	49
1.5.2. Yirmi İkinci Âyetin Tahlili	51

1.5.3. Yirmi Üçüncü ve Yirmi Dördüncü Âyetin Tahlili.....	53
1.5.4. Yirmi Beşinci ve Yirmi Altıncı Âyetin Tahlili	56
1.6. 27-30. Âyetlerin Tahlili	58
1.6.1. Yirmi Yedinci ve Yirmi Sekizinci Âyetin Tahlili.....	58
1.6.2. Yirmi Dokuz ve Otuzuncu Âyetin Tahlili	62

İKİNCİ BÖLÜM: ÂYETLERİN NAHİV VE İRAB YÖNÜNDEN TAHLİLİ.....65

2.1. 1-5. Âyetlerin Tahlili.....	65
2.1.1. Birinci, İkinci, Üçüncü ve Dördüncü Âyetin Tahlili.....	65
2.1.2. Beşinci Âyetin Tahlili.....	68
2.2. 6-14. Âyetlerin Tahlili.....	70
2.2.1. Altıncı, Yedinci ve Sekizinci Âyetin Tahlili	70
2.2.2. Dokuzuncu ve Onuncu Âyetin Tahlili.....	74
2.2.3. On Birinci ve On İkinci Âyetin Tahlili.....	75
2.2.4. On Üçüncü ve On Dördüncü Âyetin Tahlili	76
2.3. 15-20. Âyetlerin Tahlili	77
2.3.1. On Beşinci ve On Altıncı Âyetin Tahlili	77
2.3.2. On Yedinci ve On Sekizinci Âyetin Tahlili.....	81
2.3.3. On Dokuzuncu ve Yirminci Âyetin Tahlili	83
2.4. 21-26. Âyetlerin Tahlili	84
2.4.1. Yirmi Birinci, Yirmi İkinci ve Yirmi Üçüncü Âyetin Tahlili.....	84
2.4.2. Yirmi Dördüncü, Yirmi Beşinci ve Yirmi Altıncı Âyetin Tahlili.....	87
2.5. 27-30. Âyetlerin Tahlili	90
2.5.1. Yirmi Yedinci ve Yirmi Sekizinci Âyetin Tahlili.....	90
2.5.2. Yirmi Dokuzuncu ve Otuzuncu Âyetin Tahlili.....	92

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: ÂYETLERİN BELÂGAT YÖNÜNDEN TAHLİLİ...94

3.1. 1-5. Âyetlerin Tahlili.....	94
3.2. 6-7, 9-10 ve 13-14. Âyetlerin Tahlili	97
3.3. 15-17. Âyetlerin Tahlili	101
3.4. 22,23, 25 ve 26. Âyetlerin Tahlili Âyetin Tahlili	102
3.5. 27-30. Âyetin Tahlili	104

SONUÇ.....105

KAYNAKLAR.....	107
ÖZGEÇMİŞ.....	118

FECR SÛRESİ'NİN ARAP DİLİ VE BELÂGATI AÇISINDAN TAHLİLİ

ÖZET

Arap dil ilimlerinin (sarf, nahiv, belâgat vb.) Kur'ân sûreleri ve âyetleri üzerine tatbiki Kur'ân'ın doğru anlaşılması açısından büyük önem taşımaktadır. Zira bu ilimler insanı, Arapçanın her açıdan temel kaynağını oluşturan başta Kur'ân olmak üzere diğer islami ilimlere (tefsir, fıkıh vb.) sevkeder. Arapçanın kendine has bu gibi temel özellikleri ile Kur'ân ve Arapçanın birbirinden ayrı düşünülmemeyeceği gerçeğinden yola çıkarak, "Fecr Sûresi'nin Arap Dili ve Belâgatı Açısından Tahlili" konusu seçilmiştir.

Bir giriş, üç bölüm ve bir de sonuç kısmından meydana gelen bu çalışmada Fecr sûresi, klasik ve yakın zamanda yazılmış ilgili kaynaklardan analiz edilerek dil açısından kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Giriş kısmında araştırmanın konusu, amacı ve yöntemi hakkında genel bilgi verilmiştir. İlave olarak Fecr sûresi tanıtılıp sûre metni ve meâline yer verilmiştir. Ardından Fecr sûresi birinci bölümde lügat ve sarf, ikinci bölümde nahiv ve irab ve son olarak da üçüncü bölümde belâgat ilimleri açısından tetkik ve tahlil edilmiştir. Çalışmanın sonucunda ise konuyla ilgili genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Çalışmamıza konu edinen Fecr sûresinin dil açısından tahlili, sûrenin belağî açıdan i'câzını ortaya koymuştur. Kur'ân'ın yalnızca meâl açısından tefsir edilmesinin yöntem ve ilim bakımından eksik olacağı; Arap dil ilimlerinin âyetler üzerinde tatbiğinin Kur'ân'ı anlama açısından ne kadar önemli olduğu vurgulanmaya çalışılmıştır. Bu çalışmamızın hayırlara vesile olmasını temenni ederim.

Anahtar Kelimeler: Arap dili, İlim, Kur'ân-ı Kerîm, Fecr Sûresi, Tahlil.

ANALYSIS OF FAHR SURAH IN TERMS OF ARABIC LANGUAGE AND RHETORIC

ABSTRACT

The application of Arabic language sciences (morphology, grammar, rhetoric, etc.) on the Qur'an suras and verses is of great importance for the correct understanding of the Qur'an. Because these sciences lead people to other Islamic sciences, (Qur'an interpretation, fiqh, etc.) especially the Qur'an, which constitutes the main source of Arabic in every aspect. The topic of basic "Analysis of Fahr Surah in terms of Arabic Language and Rhetoric" was chosen based on the fact that such basic features of Arabic cannot be considered separately from the Qur'an and Arabic.

In this study, which consists of an introduction, three chapters and a concluding one, The chapter of Fajr has been extensively analyzed in terms of language by analyzing related classical and recent written sources. In the introduction chapter, general information about the subject, aim and method of the research is given. In addition, chapter of Fajr was introduced and its text and meaning were given. Then, Surah of Al-Fajr was examined and analyzed in terms of language and Morphology in the first chapter, grammar and declension in the second chapter, and Rhetoric in the third chapter. In consequence of the study, a general evaluation was made.

The analysis of chapter of Fajr, which is the subject of our study, in terms of eloquence, revealed the wisdom of the surah. It will be incomplete in terms of methodology and knowledge that the interpretation of the Qur'an only in terms of its meaning; The importance of the application of Arabic language sciences on Quran verses has been tried to emphasize in terms of understanding its meaning. I wish this study will contribute to goodness.

Keywords: Arabic language, Science, Quran, Surah al-Fajr, Analysis

KISALTMALAR

a.g.e.	:	Adı geçen eser
a.s.	:	Aleyhi's-Selâm
b.	:	İbn, bin
bk.	:	Bakınız
bs.	:	Baskı
c.	:	Cilt
c.c.	:	Celle Celâluhu
DİA	:	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİB	:	Diyanet İşleri Başkanlığı
ed.	:	Editör
h.	:	Hicrî
hak.	:	Hakkında
Hz.	:	Hazreti
İFD	:	İlahiyat Fakültesi Dergisi
ö.	:	Ölümü
S.	:	Sayı
s.	:	Sayfa
s.a.v.	:	Sallallahu aleyhi ve sellem
TDV	:	Türkiye Diyanet Vakfı
SBE	:	Sosyal Bilimler Enstitüsü
thk.	:	Tahkik eden
tsz.	:	Tarihsiz
Üniv.	:	Üniversitesi
vb.	:	ve benzeri
vd.	:	ve diğerleri
byy.	:	Basım (yayın) yeri yok

GİRİŞ

ARAŞTIRMAYA GENEL BİR BAKIŞ

Araştırmamızın amacı ve yöntemi ile araştırmaya konu edinen Fecr sûresi kısaca tanıtılarak ele alınmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın Konusu, Önemi ve Amacı

Kur'ân-ı Kerîm, İslâm dininin ve Müslümanların temel kaynağı olup tüm insanlığa gönderilen evrensel bir kitaptır. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) 22 yılı aşkın sürede (h. 610-632) peygamberliği zamanında Cebrâîl (a.s.) vasıtasıyla Yüce Allaktan aldığı vahiyleri kapsamaktadır. Başta Müslümanlar olmak üzere, tüm insanlık için gerek indiği devirde gerekse sonraki devirlerde değerini ve evrenselliğini hep korumuştur.

Ayrıca Kur'ân, insanlara doğru yolu gösteren, hayatları boyunca takip etmeleri gereken esasları, yasaları, ilke ve değerleri öğreten rehber bir kitaptır. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) görevi de rehber olan bu kitabı insanlığa tebliğ etmektir. Bakara sûresi 151. âyetinde “*Nitekim kendi aranızdan, size âyetlerimizi okuyan, sizi her kötülükten arındıran, size kitap ve hikmeti öğreten, ayrıca bilmediklerinizi de öğreten bir peygamber gönderdik*”¹ şeklinde buyrulmuş ve Peygamberimizin bu tebliğ görevine dikkat çekilmiştir. Dolayısıyla Peygamberimiz zamanında yaşanan sorunlar ve kendisine yöneltilen sorular, bizzat kendisi tarafından Kur'ân-ı Kerîm ışığında çözüme kavuşturulurdu. Peygamberimizin vefatından sonra meydana gelen sorunlar ise gerek sahâbîler gerekse sonraki nesiller tarafından, Kur'ân ve Sünnet çerçevesinde çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır.

Nitekim gerek “*Yaratan Rabbinin adıyla oku!*”² gibi bir çok âyette gerekse “*Sizin en hayırlınız Kur'ân-ı Kerîm'i öğrenen ve öğretenidir*”³ ve “*İnsan ölünce üç şey dışında ameli kesilir: Sadaka-i câriye, kendisinden faydalanılan*

¹ Kur'ân-ı Kerîm, Bakara Sûresi, 151.

² Alak (96), 1.

³ Buhari, Fedâilu'l-Kur'ân, 21.

ilim ve kendisine dua eden hayırlı evlat”⁴ gibi bir çok hadiste ilim ile bilginin önemine ve aktarılmasına dikkat çekilmiştir.

Dolayısıyla her çağda Kur’ân’ın doğru anlaşılması, yorumlanması ve kendisinden faydalanılması için çeşitli İslâm ilimleri ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Zaten bu anlamda Yüce Allahın “*Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?*”⁵ buyurmasıyla bilenlerle bilmeyenleri, mesajını anlamak için gayret gösterenlerle göstermeyenleri bir tutmayacağını bize açık bir şekilde bildirmesi de bu ilimlere olan önemi bir kez daha gözler önüne sermektedir.

Bu ilimlerin başında ise Arapça gelmektedir; Arapça İslâm’ın yayılmaya başladığı ilk yıllardan itibaren, bütün kesimler tarafından önem verilen bir dil olmuştur. Arapçanın bu denli ilgi görmesi, onun salt bir dil olmasının yanı sıra Kur’ân başta olmak üzere diğer temel dini metinlerin bu dille yazılması ve bir kısım ibadetlerin de bu dille yapılmasından dolayı bu dilin bir “Din dili” olarak algılanmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim “*İşte böylece biz onu Arapça bir Kur’ân olarak indirdik*”⁶ âyeti gibi birçok âyette Yüce Rabbimiz tarafından Kur’ân dilinin Arapça olduğunun belirtilmesiyle bu dilin kazandığı dini boyut, onun önemini ve ona olan gayreti daha da artırmış ve onu yüzyıllarca her toplumun ilgi odağı haline getirmiştir.

Böylece Arap dili ile ilgili temel bilgi ve ilimler ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu ilimler ise insanı, Arap dilinin her açıdan temel kaynağını oluşturan Yüce kitabımız Kur’ân-ı Kerîm’e sevk etmiştir. Nitekim “Kur’ân-ı Kerîm’i daha iyi anlayabilmek için de onun nâzil olduğu dil olan Arapçanın her yönüyle çok iyi bilinmesi ihtiyacı daha sahâbî döneminden itibaren kendini göstermiştir. Çünkü İslâmiyetin farklı ırklara ve çeşitli dil ve medeniyete mensup topluluklara kadar genişlemesiyle birlikte, Arap dilinde aşınma meydana geldiği fark edilmiş; buna karşı önlem alabilmek için Arap dili kurallarının oluşturulup lafızların toplanması gereği duyulmuştur.”⁷

⁴ *Müslim*, Vasiyyet, 14. Ayrıca “İlim” hak. daha detaylı bilgi için bk. Mehmet Emin Özafşar, İsmail Hakkı Ünal, Yavuz Ünal, Bünyamin Erul, Huriye Martı ve Mahmut Demir (ed.), *Hadislerle İslâm*, I-VII, bs. 1, c. I, DİB, Ankara 2014, s. 371-384.

⁵ Zümer (39), 9.

⁶ Tâhâ (20), 113.

⁷ Süleyman Mahmut Kayagil, “*el-Ahfeş el-Evsat ve Me’ani’l Kur’ân’ı*”, Necmettin Erbakan

Öte yandan, diğer dillerle pek çok ortak özelliğe sahip olmasına rağmen, Arapçadaki lügat, nahiv, sarf ve belâgat gibi temel ilimler bu dilin başka dillerde görülmeyen temel unsurlarının başında gelmektedir. Bu ilimler Kur’ân başta olmak üzere Hadis-i Şerif ve diğer İslami İlimleri anlamada yardımcı olmak için çıkmış ve gelişmiştir.

Ayrıca gerek Arapçanın kendine has bu temel özelliklerinden, gerekse Kur’ân-ı Kerîm ve Arapçanın birbirinden ayrı düşünülmemeyeceği gerçeğinden uzak durmak nasıl imkansız ise bu şekilde yapılan çalışmaların da eksik ve hatalı olacağını söylemek mümkündür. Bu nedenle farklı çalışmalar yapılmış ve ortaya çıkmıştır. Bu çalışmalarla hem Arapçanın hem de Kur’ân-ı Kerîm’in daha doğru anlaşılması ve aktarılması hedeflenmiştir.

Bu hedefle, tezde, Kur’ân-ı Kerîm ve Arapçanın birbirinden ayrı düşünülmemeyeceği gerçeğinden yola çıkarak “Fecr Sûresi’nin Arap Dili ve Belâgatı Açısından Tahlili” konusu seçilmiştir. Nitekim Arap dilini oluşturan lügat, irab ve belâgat gibi temel ilimlerin Kur’ân sûreleri ve âyetleri üzerine tatbiki ve bağlılığı Kur’ân’ın doğru anlaşılması ve i’câzı bakımından büyük önem taşımaktadır. Sonuç olarak ele aldığımız Fecr sûresi başta olmak üzere diğer sûre ve dînî metinlerin (tefsir, kıraat, hadis vb.) doğru anlaşılmasında da bu ilimlerin ne denli önemli olduğuna dikkat çekilmesi amaçlanmıştır.

Araştırmanın Yöntemi ve Kapsamı

Araştırmamız giriş ve üç bölümden oluşmaktadır.

Giriş kısmında öncelikle araştırmanın konusu, önemi ve amacı hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Ardından araştırmanın yöntemi ve kapsamından söz edilmiştir. Daha sonra ise araştırmanın konusu olan Fecr sûresi hakkında genel bilgiler ile sûre metni ve meâline yer verilmiştir. Ayrıca tezimizdeki gerek Fecr sûresinin gerekse diğer âyetlerin meâli için Diyanet İşleri Başkanlığının “Kur’ân Yolu Meâli” adlı eserinden faydalanılmıştır.

Öte yandan, araştırmamıza konu edinen Fecr sûresi, gerek klasik gerekse yakın zamanda yazılmış, ilgili kaynaklardan araştırılarak dil açısından detaylı bir

şekilde incelenmiştir. Böylece Fecr sûresi, birinci bölümde lügat ve sarf, ikinci bölümde nahiv ve irab ve son olarak da üçüncü bölümde belâgat ilimleri açısından ele alınarak tahlil edilmeye çalışılmıştır.

Fecr Sûresi, Âyetler ve Meâl

Fecr Sûresi

Fecr sûresinin metnini ve meâlini vermeden önce sûrenin nüzûlü, ismi ve konusu gibi birkaç önemli hususa kısaca değinmekte fayda görmekteyiz.

Mushaftaki sıralamada 89. sûre olup Gâşiye sûresinden sonra Beled sûresinden önce yer almaktadır. Peygamberimize geliş ve iniş sıralamasında ise 10. sûre olup Leyl sûresinden sonra Duhâ sûresinden önce Mekke'de inmiştir.⁸ Bu çoğunluğun görüşüdür.⁹ “‘Alî b. Ebî Talha'ya (ö. 143/760) göre Medine'de inmiştir. Hicâzî kıraatinde 32, Kûfî ve Şâmî kıraatinde 30, Basrî kıraatinde ise 29 âyetten oluşmaktadır.”¹⁰ Kaynaklarda 27 âyetten oluştuğu da nakledilmiştir.¹¹ Ancak ilgili kaynaklarda müfessirlerin çoğunluğuna göre tercih edilen görüş, Kûfî ve Şâmî kıraatidir.¹²

⁸ Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, I-V, bs. 3, c. V, DİB Yayınları, Ankara 2007, s. 614.

⁹ Şihâbuddîn Ebu's-Senâ Mahmûd b. Abdullâh el-Âlûsî el-Bağdâdî, *Rûhu'l-Meânî Fî Tefsîri'l-Kurâni'l-Âzîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, I-XXIX, thk. Mâhir Habbûş, bs. 1, c. XXIX, Muessesetu'r-risâle, Beyrut 2010, s. 5; Esîruddîn Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. 'Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Girnâfî el-Endelusî, *el-Behru'l-Muhîd*, t I-XXI, hk. Muhammed Rıdvân 'Arkûsî, bs. 1, c. XXI, Dâru'r-Risâletu'l-'Alemye, Beyrût 2015, s. 342; Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşeri, *Tefsîru'l-Keşşaf 'An Hekaiki Ğivâmidî't-Tenz'îli ve 'Uyûni'l-Ekavîli Fî Vucûhi't-Te'vîl*, I-IV, thk. 'Muhammed Abdusselam Şahin, bs. 5, c. IV, Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, Lübnan 2009, s. 734.

¹⁰ el-Âlûsî el-Bağdâdî, *a.g.e.*, s. 5; Ebû Hayyân el-Endelusî, *a.g.e.*, s. 342.

¹¹ Molla 'Alî Nûruddîn 'Alî b. Sultân el-Herevî el-Mekkî el-Hanefî Molla 'Alî el-Kârî, *Tefsîrü'l-Molla 'Alî el-Kârî*, I-XXIV, thk. Nâci es-Suveyd, bs. 1, c. V, Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, Lübnan 2013, s. 316.

¹² İlgili birkaç kaynak için bk. Ebu Bekir Câbir el-Cezâirî, *Eyseru't-Tefsîr*, I-V, bs. 6, c. V, Mektebetu'l 'Ulûmi ve'l-Hikemi, Medine 2009, s.564; Ebi 'Abdullah 'Muhammed b. 'Ahmed el-Ensari el-Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, I-XXIV, thk. Abdullah Bin Abdul Muhsin et-Turki, bs. 1, c. XXII, Muessesetu'r-Risale, byy. 2006, s.256; 'Şerefüddîn el-Huseyn b. 'Abdillâh et-Tibî, *Futûhu'l-gayb Fî'l-Keşf 'An Kinâ'i'r-ayb*, I-XVI, thk. Yûsuf 'Abdullâh el-Cevârne, bs. 1, c. XVI, Câizetu Duba, Ürdün 2013, s.417; 'Muhammed Ali es-Sabûni, *Safvetu't-Tefasîr*, I-III, bs. 1, c. III, el-Esdikâ, Kahire tsz., s.1494; 'Alâuddin Ali b. Muhammed b. İbrahim el-Hâzin el-Bağdâdî, *Tefsîru'l Hazin ve'l-Beğavi*, I-VI, thk. 'Abdu's-Selam eş-Şahin, bs. 1, c. VI, Daru'l-Kutubi'l-'ilmiyye, Beyrût 1995, s.418; Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî, *el Keşfu ve'l-Beyan Fî Tefsîri'l Kur'an Tefsîru's-Sa'lebî*, I-VI, thk. Seyyid Kesrevi Hasan, bs. 1, c. VI, Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, Beyrût 2004, s. 443.

Kur'ân-ı Kerîm'de sûre isimleri gerek âyetlerin mana ve mesajlarına bağlı olarak, gerekse başka sebeplere bağlı olarak Kur'ân'ın icâzını bir kez daha gözler önüne sermektedir.

Fecr sûresi de ismini sûrenin 1. âyetinde geçen ve yemin ifadesi olan ﴿ وَالْفَجْرِ ﴾ kelimesinden almış olup “*Tan yerinin ağarması, sabah aydınlığı*”¹³ gibi anlamlara gelmektedir. Mushaftaki tertibe göre ﴿ وَاللَّيْلِ ﴾¹⁴ ve ﴿ وَالضُّحَى ﴾¹⁵ gibi belli vakitlere yeminle başlayan sûrelerin önünde yer almaktadır. Ayrıca “*Mushaf, tefsir ve hadis kitaplarında وَالْفَجْرِ kelimesinin başındaki و harfi olmadan سُورَةُ الْفَجْرِ yani ‘Fecr sûresi’ şeklinde ifade edilmesi konusunda da ihtilaf bulunmamaktadır.*”¹⁶ Böylece Allah Teâlâ sûreye vermiş olduğu ehemmiyeti, sûreye yemin ifadeleri ile başlayarak göstermiştir.

Kur'ândaki âyet ve sûrelerin tamamı belli sebeplere bağlı olarak inmemiştir. Ayrıca esbâb-ı nüzûl olarak tabir edilen iniş sebeplerini de gerek âyetlerden gerekse farklı kaynaklardan öğrenmekteyiz.

Bu bağlamda Fecr sûresinin nüzûl zamanı ve sebebi ile ilgili olarak farklı görüşlere rastlanmaktadır. Zira Mevdûdi'ye (ö. 1399/1979) göre “*Sûre'nin içeriğinden Mekke'de İslâmî kabul edenlere karşı zulüm başladığı zaman nâzil olduğu anlaşılmaktadır.*”¹⁷ Aynı zamanda “Hayır, hayır! Yetime ikram etmiyorsunuz” meâlindeki 17. âyetin, Ümeyye b. Halef'in yanında yetim olarak bulunan Kudâme b. Maz'ûn hakkında nâzil olduğu nakledilmiştir.¹⁸

Dolayısıyla genel olarak “*Önceki topluluklar azaplandırıldığı gibi kâfirlerin de kesinlikle azaplandırılacağına dair yemin,*”¹⁹ “*Peygamberlere karşı çıkan ve ilahi mesajı reddeden önceki topluluklardan bazılarının başına*

¹³ A.g.e., s. 614.

¹⁴ Leyl (92), 1.

¹⁵ Duhâ (93), 1.

¹⁶ Muhammed et-Tâhir İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, I-XXX, bs. 1, c. XXX, Muessesetu't-târîh, Beyrut 2000, s. 275.

¹⁷ Ebu'l-A'lâ Mevdûdi, *Tefhîmu'l-Kur'ân Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri*, I-VII, bs. 1, c. VII, İnsan Yayınları, İstanbul tsz., s. 111.

¹⁸ el-Kurtubi, a.g.e., s.277.

¹⁹ Muhammed Mahmûd Hicâzî, *et-Tefsîru'l-Vâdih*, I-III, bs. 12, c. III, Dâru't-tefsîr, Zakzâyik 2003, s. 859.

*gelen felaketler,*²⁰ müşriklerin müminlere baskı yapmaları ve kendilerini doğru bulmaları konusunda böyle davrananların zamanında helak edilişleri sûrede hatırlatılmaktadır. Bir başka yönden Yüce Allah'ın, insanı çeşitli yollarla imtihan etmesine değinilip bazı insanlardaki mal tutkusu ve bencillik duygusundan gelen zaaflarına dikkat çekilmekte; kıyâmet halleri, iyi ve kötü insanların âhiretteki durumları gibi konular da anlatılarak insanlar uyarılmaktadır.²¹

Âyetler ve Meâl

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَالْفَجْرِ (۱) وَلَيَالٍ عَشْرٍ (۲) وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ (۳) وَاللَّيْلِ إِذَا يَسْرِ (۴) هَلْ فِي ذَلِكَ قَسَمٌ لِّذِي حِجْرِ (۵) أَلَمْ تَرَ كَيْفَ
فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ (۶) إِرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِ (۷) الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ (۸) وَثَمُودَ الَّذِينَ جَابُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِ (۹)
وَفِرْعَوْنَ ذِي الْأَوْتَادِ (۱۰) الَّذِينَ طَعَوْا فِي الْبِلَادِ (۱۱) فَأَكْفَرُوا فِيهَا الْفَسَادَ (۱۲) فَصَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطَ عَذَابٍ (۱۳)
إِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمُرْصَادِ (۱۴) فَأَمَّا الْإِنْسَانُ إِذَا مَا ابْتَلَاهُ رَبُّهُ فَأَكْرَمَهُ وَنَعَّمَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَكْرَمَنِ (۱۵) وَأَمَّا إِذَا مَا ابْتَلَاهُ فَقَدَرَ
عَلَيْهِ رِزْقَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَهَانَنِ (۱۶) كَلَّا بَلْ لَا تُكْرِمُونَ الْيَتِيمَ (۱۷) وَلَا تَحَاضُّونَ عَلَى طَعَامِ الْمِسْكِينِ (۱۸) وَتَأْكُلُونَ
الثَّرَاثَ أَكْلًا لَمًّا (۱۹) وَتُحِبُّونَ الْمَالَ حُبًّا جَمًّا (۲۰) كَلَّا إِذَا دُكَّتِ الْأَرْضُ دَكًّا دَكًّا (۲۱) وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا
(۲۲) وَجِئَ يَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ وَأَنَّى لَهُ الذِّكْرَى (۲۳) يَقُولُ يَا لَيْتَنِي قَدَّمْتُ لِحَيَاتِي (۲۴) فَيَوْمَئِذٍ لَّا
يُعَدُّبُ عَذَابُهُ أَحَدًا (۲۵) وَلَا يُوثِقُ وَثَاقَهُ أَحَدًا (۲۶) يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ (۲۷) ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً (۲۸)
فَادْخُلِي فِي عِبَادِي (۲۹) وَادْخُلِي جَنَّتِي (۳۰)

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla...

1, 2, 3, 4, 5. Yemin olsun sabah aydınlığına, on geceye, çift olana ve tek olana, geçip gitmekte olan geceye. Düşünen kimse için bunlar yemine konu olacak kadar önemli değil midir?

²⁰ Hayreddin Karaman vd., *a.g.e.*, s. 614.

²¹ *A.g.e.*, s. 614.

6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14. Rabbinin Âd kavmine, ülkeler içinde benzeri yaratılmamış olan, sütunlarla dolu İrem'e, vadide kayaları oyarak şehir yapan Semûd'a, kazıklı Firavun'a neler yaptığını görmedin mi? İşte bunların hepsi ülkelerinde azgınlık etmişlerdi. Oralarda durmadan fesat çıkardılar. Bu yüzden, Rabbin onların üzerine kırbaç gibi ceza yağdırdı. Çünkü Rabbin her şeyi yakından izlemektedir.

15, 16, 17, 18, 19, 20. İnsana gelince, Rabbi ona imtihan için ikramda bulunduğunda ve onu nimetlere boğduğunda, "Rabbim bana ikram etti" der. (mutlu olur) Onu imtihan edip rızkını daralttığı anda ise "Rabbim beni önemsemedi" der. (mutsuz olur) Hayır, hayır! Doğrusu siz yetime ikram etmiyorsunuz, birbirinizi yoksulu yedirmeye teşvik etmiyorsunuz, mirası hak hukuk demeden yiyorsunuz, malı aşırı derecede seviyorsunuz.

21, 22, 23, 24, 25, 26. Hayır, bu böyle olmamalı! Yer dağılıp parça parça olduğunda, Rabbin gelip melekler de saf saf dizildiğinde, o gün cehennem de getirildiğinde, insan işte o gün yaptıklarını birer birer hatırlayacaktır. Fakat bu hatırlamanın ona ne faydası var! İnsan "Keşke (âhiret) hayatım için daha önce bir şeyler yapmış olsaydım!" der. Artık o gün, Allah'ın vereceği cezayı kimse veremez, O'nun bağladığı gibi kimse bağlayamaz.

27, 28, 29, 30. Ey imanın huzuruna kavuşmuş insan! Sen O'ndan razı, O da senden hoşnut olarak rabbine dön. Böylece has kullarımın arasına sen de katıl ve cennetime gir!

BİRİNCİ BÖLÜM

ÂYETLERİN LÜGAT VE SARF YÖNÜNDEN TAHLİLİ

Kelimelerin sözcük ve sözlük anlamlarını veren lügat ilmi ile kök ve türevleriyle ilgilenen sarf ilmi, Kur'ân-ı Kerîm âyetlerinin doğru anlaşılması için ele alınması gereken temel ilimlerin başında gelmektedir. Nitekim bazı âyet ve kelime lafızlarının kapalı olması, zamana bağlı anlam kaymalarının oluşması ve farklı yorumların meydana gelmesi gibi durumlar, Kur'ân'ın yanlış anlaşılması ve yorumlanmasına sebep olabilmektedir. Bu da âyetlerin sarf ve lügat süzgecinden geçirilmeden doğru anlaşılması ve aktarılmasının mümkün olamayacağını göstermektedir. Bu amaçla, bu bölümde Fecr sûresinde yer alan kelimeler iştikak ve lügat açısından farklı kaynaklardan irdelenip bu konular hakkında alimlerin görüş ve ihtilafları ele alınmaya çalışılmıştır.

1.1. Bismelenin Tahlili

Besmele, Neml sûresi 30. âyette müstakil bir şekilde geçmekte ve Tevbe sûresi hariç her sûrenin başında yer almaktadır. Ancak diğer sûrelerin başında yer alan bismelenin, bir âyet olup olmadığı hususunda ihtilaflar bulunmaktadır. Bu bağlamda ilgili kaynaklarda, bismelenin bir âyet olmadığı görüşünün daha çok benimsendiği görülmekte ve aynı zamanda Neml sûresindeki bismelenin bir âyet olduğu hususunda da görüş birliği bulunmaktadır.²²

1.1.1. اسم/İsim Kelimesi

{ اسم } : Çoğulu أسماء kelimesi olan اسم lafzının etimolojisi (kökü) hakkında muhtelif görüşler bulunmaktadır. Bu bakımdan yaygın görüş olan Basralıların

²² Detaylı görüş ve yaklaşımlar için bk. Behcet 'Abdulvâhid eş-Şeyhelî, *Belağatu'l-Kur'ân'il-Kerîm Fî'l-İ'câzi*, I-X, bs. 1, c. I, Mektebetu Dendîs, Ürdün 2001, s. 7-8; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Bedâi'ut-Tefsîr*, I-III, bs. 1, c. I, Dâru İbni'l-Cevziyye, Beyrût 2006, s.23-24; el-İmâm eş-Şeyh 'İsmail Hakkı el-Bursevi, *Tefsîru Ruhû'l-Beyân*, I-X, bs. 1, c. I, el-Mekbe'etu'l-'Osmaniyye, Beyrût 1911, s.6-8; el-İmâm el-Müfessir Ebî Hafs 'Ömer b. 'Ali b. 'Adil ed-Dimeşkî el-Hanbelî, *el-Lubâbu Fî 'Ulûmi'l-Kitâb*, I-XX, thk. Eş-Şeyh 'Adil Ahmed, Eş-Şeyh 'Ali Muhammed, bs. 1, c. I, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût 1998, s.116-127; Ebu 'Ali el-Fadl b. Hasan et-Tabresî, *Mecme'u'l-Beyân Fî Tefsîri'l-Kur'ân*, I-X, bs. 1, c. I, Dâru'l-'Ulûm, Beyrût 2005, s.21-23; 'Muhammed b. 'Aburrahman eş-Şay', *Mu'cemu Mustelehâti 'Ulûmi'l-Kur'ân*, bs. 1, Daru't-Tedmuriyye, Riyad 2012, s. 52.

görüşüne göre, **إِسْمٌ** kelimesi **جَمَلٌ** veznindeki, aslı **سَمَوٌ** olan **سَمًا-يَسْمُو** fiilinden iştikak (türetilmiş) olup “Yükseklik, yücelik, övgü” gibi anlamlara gelmektedir. Bundan farklı bir görüşe sahip olan Kûfelilere göre ise **إِسْمٌ** kelimesi “Alamet, nişan, işaretlemek” gibi manalara gelen **ضَرْبٌ** veznindeki **وَسَمٌ** fiilinden türemiştir.²³

Çoğunluk tarafından kabul edilen ve Arap dil alimlerinden Fîrûzâbâdî'nin de (ö. 817/1415) belirttiği gibi **إِسْمٌ** lafzının manaya delaleti açısından Kûfelilerin, iştikakı bakımından ise Basralıların görüşü daha uygundur.²⁴ Mevzu ile ilgili kaynaklar incelendiğinde lügat ve sarf alimlerinin farklı şekillerde başka tanımlamalarına da rastlanmaktadır.²⁵

Ayrıca Kur'ân-ı Kerîmde farklı sûre ve âyetlerde geçmekte olan **إِسْمٌ** kelimesinin kök anlamından daha ziyade âyetlerin anlam bütünlüğü çerçevesinde almış olduğu anlamları içerdiğini görmekteyiz.²⁶ Bu tür anlam ve telaffuzlar bilindiğinde isim kelimesi daha iyi bir şekilde anlaşılacaktır.

1.1.2. **اللَّهُ/Allah Lafzı Celâli**

{ **اللَّهُ** } : **اللَّهُ** lafzının iştikakı hakkında hem câmid (türememiş) hem de müştak isimlerden olduğu ile ilgili farklı görüşler ileri sürülmüştür.²⁷

²³ Molla 'Sadullah el-Fetlevî el-Âmedî, *et-Tibyân Fî Tesrîfi Kelimâti'l-Kur'ân*, bs. 1, Mektebetu Seydâ, Diyarbakır 2019, s.15; 'Abdullah b. Sâlih b. 'Abdulazîz el-Ğusn, *Esmâu'llahi'l-Hüsna*, bs. 1, Dâru'l-Vatan, Riyad 1996, s. 19.

²⁴ Muhammed b. Yakûb el-Fîrûzâbâdî, *Besâiru Zevi't-Temyîz Fî Letâifi'l-Kitâbi'l-'Aziz*, I-VI, thk. Muhammed 'Ali en- Neccâr, bs. 3, c. II, el-Meclisu'l-E'lâ Li'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, Kâhire 1996, s. 74. İlgili konu hak. daha detaylı bilgi için bk. Ebu'l-Berekât el-Enbârî, *el-İnsâfu Fî Mesâili'l-Hilâfi Beyne'l-Basriyyîne ve'l-Kufiyyîn*, bs. 1, c. I, Mektebetu'l Hânci, Kahire 2002, s.4-12.

²⁵ el-Fîrûzâbâdî, s. 74; el-Ğusn, *a.g.e.*, s.19-22; 'İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh Tâcu'l-Luğati Ve Sihahu'l-'Arabiyye*, thk. Ahmed 'Abdulğafûr 'Attâr, bs. 2, Dâru'l-İlmi Li'l-Melâyîn, Beyrût 1979, s. 2381-2382; Ali Can, *Ebû Saîd el-Hâdimî'nin Risâletü'l-Besmele Adlı Eserinde On Sekiz İlim Dalına Göre Besmele Yorumu*, Dicle Üniv. İFD, c. XIV, S. 1, 2012, s. 1-73; Yakup Yüksel, *Beydâvî Tefsiri'nde Besmele Tahlili*, Sakarya Üniv. İFD, c. XIV, S. 26 (2012/2), s. 91-107; İmîl Bedî 'Ya'kûb ve Mîşâl 'Âsî, *el-Mu 'cemu'l-Mufesselu Fî'l-Luğati ve'l Edebi*, bs. 1, Dâru'l-İlmi Li'l-Melâyîn, Beyrût 1987, s. 102-103; 'Muhammed Suleymân 'Abdullâh el-'Eşkar, *Mu 'cemu 'Ulûmi'l-Luğati'l-'Arabiyye*, bs. 1, Muessesetu'r-Risâle, Beyrût 1995, s. 37-38.

²⁶ İlgili birkaç âyet için bk. Rahman (55), 78; Müzzemmil (73), 18; A'râf (7), 180; Necm (53), 23. Bu ve benzeri âyetler hk. değişik görüş ve yaklaşımlar için ayrıca bk. el-Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s.76; er-Râgıb el-İsfahânî, *Mufredâtu el-Fâzi'l-Kur'ân*, thk. Safvân 'Adnân Dâvûdî, bs. 4, Dâru'l-Kalem, Dimeşk 2009, s. 428.

²⁷ Arapçada isimler türeyiş yönünden ikiye ayrılır. Başka bir kelimeden türememiş ve müştak

Nitekim Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415), Ebû Hayyân (ö. 745/1344) ve Fahreddîn er-Râzî (ö. 606 /1210) ile usülcü ve fakihlerin büyük çoğunluğunun yer aldığı alimlere göre الله lafzı câmid bir isimdir. Yani herhangi bir kelimedenden ve kökten türememiş olup Yüce Allaha has özel bir isimdir.²⁸ Bazı alimlere göre ise الله lafzı müştakıdır. Fakat hangi kelimedenden müştak olduğu hususunda ihtilafa düşülmüştür.

Şöyle ki الله lafzı “İbadet ve kulluk etmek” anlamına gelen فَتَحْ kalıbındaki ile “Şaşmak, sükûnete ermek, hayrette kalmak, rahata ermek” gibi manalarını ihtiva eden عَلِمَ veznindeki اَلِه; “Aşkın şiddetinden deliye dönmek, şaşırmak, hayretler içerisinde kalmak” gibi anlamlara gelen ضَرَبَ yapısındaki وَهْ veya نَصَرَ veznindeki, aslı لَوْه olan “Gizlilik” anlamındaki لَوْه-يَلْوُهُ-لَوْهَا gibi fiillerden müştak olduğu şeklinde farklı görüşler aktarılmıştır.²⁹

Allah kelimesinin müştak olduğunu kabul edenlerin içerisinde en fazla kabul gören görüş ise aslının اَلِه kelimesi olmasıdır. Râgıb el-İsfahânî de (ö. 5/11. yüzyılın ilk çeyreği) yer aldığı bu alimlere göre الله lafzının evvelinde yer alan hemze düşürülmüştür. Daha sonra ise sahih olan görüşe göre هْ kelimesinin başına ona bedel olarak ا ve ل harfleri yani ل/elif-lam takısı getirilmiştir.³⁰

Böylece lâfz-ı celâl sureti olan الله halini almıştır. Diğer yandan Allah

olmayan isimlere veya fiillere câmid; Başka bir kelimedenden (kûfe ekolüne göre fiil, Basra ekolüne göre ise mastardan) türetilen isimlere ve fiilere de müştak denmektedir. Ayrıca câmid isim, zâta delaleti açısından ve manaya delaleti açısından olmak üzere iki çeşittir. Müştak isimler de “İsm-i fâ’il, ism-i meful, sıfat-ı müşebbehe, ism-i zaman/ism- i mekân, mimli master, ism-i alet, mubâlağa sığası ve ism-i tafdil” şeklinde çeşitlere ayrılmaktadır. Dolayısıyla bu kalıptaki isimler müştak, “Diğerleri” de câmid isimler olarak adlandırılmaktadır.

²⁸ Mecduddîn Muhammed b. Ya’kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmusu’l-muhît*, thk. ‘Enes Muhammed eş-Şâmî, bs. 1, Daru’l-Hadîs, Kâhire 2008, s.69; Fahreddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. el-Hasen b. el-Huseyn er-Râzî, *et-Tefsîrul-Kebîr Ev Mefâtihu’l-gayb*, I-XVII, bs. 1, c. XVI, Dâru’l-kütübi’l-‘ilmiyye, Beyrût 1990, s.162.

²⁹ Ebu’l-Kâsım ‘Abdurrahmân b. İshâk ez-Zeccâcî, *İstikâku Esmâi’l-lâh*, thk. ‘Abdu-Rab el-Huseyn el-Mubârek, bs. 2, Muessesetu’r-Risâle, Beyrût 1986, s.23; Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 82-83; Ebu’l-Fadl ‘Cemaluddîn Muhammed b. Mukerrem İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, I-XV, bs. 3, c. XIII, Dârus-Sadr, Beyrût 1993, s. 467. Ayrıca الله isminin bu gibi kök ve anlamlara delalet ettiğine dair ilgili âyetlere göz atılmasında fayda görmekteyiz. Birkaç örnek âyet için bk. Meryem (19), 65; İsrâ (17), 44; En’âm (6), 103; Hadîd (57), 3.

³⁰ ez-Zeccâcî, *a.g.e.*, s. 23-24; Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s.82.

kelimesinin, özel bir isim değil de sıfat manasına geldiği de savunulmuştur.³¹

Gerek yukarıda gerekse ayetlerde geçmekte olan birçok farklı kök ve türev اللّٰه lafzının anlamını kapsamaktadır. Fakat bize göre اللّٰه lafzının asıl kapsadığı anlam “İbadet ve kulluk edilen” manasındaki اللّٰه kökünün karşıladığı anlamdır. Çünkü Allah kelimesi İslâmî naslarda ve yaşantıda bu anlamın özetlediği bir kavram haline gelmiş, gerçek ma'bûdun ve tek yaratıcının özel ismi olmuştur. Bundan dolayı başka hiçbir varlık için de isim olarak verilmemiş ve kullanılmamıştır.

1.1.3. الرَّحْمَنُ/er-Rahmân ve الرَّحِيمُ/er-Rahîm Kelimeleri

{ الرَّحِيمُ / الرَّحْمَنُ } : Taberî'nin de (ö. 310/923) yer aldığı bir kısım alimlere göre الرَّحْمَنُ kelimesi فَعْلَانُ vezninde, الرَّحِيمُ kelimesi ise فَعِيلٌ vezninde olup عَلِمَ kalıbındaki رَحِمَ filinin رَحْمَةً masterından müştak iki isimdir.³²

Bu açıdan رَحْمَةً sözcüğü sözlükte master olarak “Birine merhamet etmek, severek ve acıyarak korumak, esirgemek;” isim olarak da “Şefkat, merhamet” gibi anlamlara gelmektedir. رَحْمَةً masterından türeyen الرَّحْمَنُ ve الرَّحِيمُ kelimelerinin kök manasında ise “Şefkat, merhameti bol olan, nimet, yufka yürekli olmak, hayır ve iyilik sahibi” gibi beşeri-duygusal unsurlar bulunduğundan Allah’a nisbet edildiğinde “Sonsuz merhametiyle lütuf ve ihsanda bulunan” şeklinde anlamlar verilmiştir.³³

الرَّحْمَنُ ve الرَّحِيمُ kelimelerinin kökü ile ilgili diğer bir değerlendirme de عَلِيمٌ kelimesinin عَضِبَ kökünden عَضِبَانٌ vezninde, الرَّحِيمُ kelimesinin ise عَلِمَ kökünden عَلِيمٌ

³¹ اللّٰه lafzının iştikakı ile ilgili ayrıca bk. Fahreddîn er-Râzî, *a.g.e.*, s.162; Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, 82-83; ez-Zeccâcî, *a.g.e.*, s. 23-32; Ebu'l Âlâ el-Mevdûdî, *el-Mustalehâtu'l-Erbe'etu Fî'l-Kur'âni*, bs. 5, Dâru'l-Kâlem, Kuveyt 1971, s. 13-33; İbn Manzûr, *a.g.e.*, s.467-471; Ebu Hayyân el-Endülüsî, *a.g.e.*, 123-132.

³² Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmulî et-Taberî el-Bağdâdî, *Tefsiru't-Taberî Câmî'u'l-Beyân 'An te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, I-VII, thk. 'Beşâr 'İvâd, 'İsâm Faris, bs. 1, c. I, Muessesetu'r-Risale, Beyrût 1994, s. 54; ez-Zeccâcî, *a.g.e.*, s.38.

³³ Bekir Topaloğlu, “Rahmân”, *DİA*, I-XLIV, c. XXXIV, TDV Yayınları, İstanbul 2007, s. 416; Abdülhamit Birişik, “Rahmet”, *DİA*, I-XLIV, c. XXXIV, TDV Yayınları, İstanbul 2007, s. 419.

vezninde olmalarıdır.³⁴ Ayrıca الرَّحْمَنُ ismi الرَّحِيمُ isminden daha mübalağalıdır. Nitekim harflerin çokluğu mananın da çokluğuna delalet etmektedir.”³⁵ Her ne kadar çoğunluk bu şekilde ifade etmiş olsa da aksini belirtenler de olmuştur.

Zira bazı alimler الرَّحْمَنُ ve الرَّحِيمُ kelimelerinin نَدِيمٌ ve نُدْمَانٌ isimleri gibi birbirinden farklı iştikâka sahip olduklarını fakat buna rağmen eş anlam ifade ettiklerini dile getirmişlerdir. Ayrıca الرَّحْمَنُ isminin, Allah’a has özel bir isim الرَّحِيمُ isminin ise sıfat olduğunu ifade etmişlerdir.³⁶

Diğer taraftan besmele, Allah, Rahmân ve Rahîm olmak üzere üç isim içermektedir. “*Rahmân ve Rahîm kelimeleri Allah isminin sıfatı olup besmele ile Fatiha sûresi hariç Kur’ân’da ve hadislerde Rahmân kelimesi başka bir isme sıfat olarak kullanılmamıştır.*”³⁷

Kur’an dilinde الرَّحْمَنُ ismi Allah’a mahsustur, başka hiçbir varlık için kullanılmamıştır. Buna delil olarak ﴿ قُلِ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَنَ ﴾ “De ki: İster Allah diyerek, ister rahmân diyerek yakarın”³⁸ âyeti getirilebilir. Söz gelimi burada Yüce Allahın “Rabbinizi ister Allah, ister Rahmân diye çağırın” buyurması Rahmân’ın da Allah’ın ismine mahsus bir isim olduğu hususunu kanıtlamaktadır.

﴿ لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُوفٌ ﴾

³⁴ ‘Muhammed Hasan Hasan Cebel, *el-Mu‘cemu’l-İştikâiyu’l-Muvelles*, bs. 1, Mektebetu’l-Âdâb, Kahire 2010, s. 777; ez-Zeccâcî, *a.g.e.*, s. 40; Muhammed Murtazâ el-Hüseynî ez-Zebîdî, *Tâcu’l ‘Urûs Min Cevâhiri’l Kâmûs*, I-XL, thk. ‘Abdulkerîm el-‘Ezbavî, bs. 1, c. XXXII, Metbe‘etu Kuveyt, Kuveyt 2000, s. 228.

³⁵ Ahmed b. Muhammed b. ‘Alî el-Feyyûmî, *el-Misbâhu’l-Munîr Fî Ğeribi’ş-Şerhi’l-Kebîr*, thk. ‘Abdul‘âzîm eş-Şenâvi, bs. 2, Dâru’l-Me‘ârif, Kahire 1987, s. 223; ‘Sadullah el-Fetlevî, *a.g.e.*, s.17.

³⁶ Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım el-Enbârî, *ez-Zâhir Fî Me‘ânî Kelimâti’n-Nâs*, I-II, thk. Hatem ‘Salih, bs. 2, c. I, Dâru’ş-Şuûni’s-Sekâfiyyeti’l-‘Amme, Bağdat 1987, s. 152; Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s.347; ez-Zeccâcî, *a.g.e.*, s. 39. Ayrıca الرَّحْمَنُ ve الرَّحِيمُ kelimelerinin iştikâkı hak. detaylı yaklaşım ve yorumlar için bk. ez-Zeccâcî, *a.g.e.*, s. 38-43; et-Taberî, *a.g.e.*, s. 54-59; ‘Hasan Cebel, *a.g.e.*, s.776-779; Ebû Hilâl el-‘Askerî, *el-Vucûhu Ve’n-Nezâir*, thk. Muhammed ‘Osman, bs. 1, Mektebetu’s-Sekâfeti’d-Dîniyye, Kahire 2007, s. 226-228; İbrahîm Enîs, ‘Abdulhalim Muntasır, Atıyye es-Savâlihî, ‘Muhammed ‘Ahmed Helefullah, *el-Mu‘cemu’l-Vesîl*, thk. Hatem ‘Salih, bs. 4, Mektebetu’ş-Şurûk’d-Devliyye, Kahire 2004, s. 335; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, s. 225-242; İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. XII/230-233.

³⁷ Bekir Topaloğlu, “Rahmân”, *a.g.e.*, s. 415.

³⁸ İsrâ (17), 110.

﴿رَحِيمٌ﴾ “Andolsun, size içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona ağır gelir, size çok düşkündür, müminlere karşı şefkat ve merhamet doludur”³⁹ âyetinde رَحِيمٌ isminin peygambere sıfat olarak kullanılması ise Rahîm isminin Allah ismine mahsus olmadığını göstermektedir. Çünkü Rahîm sıfat-ismi Allah’ın, daha ziyade kullarının gelecekte elde etmek üzere hak ettikleri, layık oldukları sınırsız rahmetini, lütuf ve merhametini ifade etmektedir.⁴⁰ Gerçekte her iki ismin tecellileri, hem dünya hem de âhîret hayatı için geçerlidir. Çünkü Allah’ın isim ve sıfatlarını zamanın açısından sınırlandırmak mümkün değildir.⁴¹ Bunun sonucunda bu görüş çoğunluk tarafından benimsenen Rahmân ile Rahîm arasındaki mana farklılığının olmadığı görüşüne de uymaktadır.

1.2. 1-5. Âyetlerin Tahlili

1.2.1. Birinci ve İkinci Âyetin Tahlili

1.2.1.1. أَلْفَجْرُ/el-Fecr, لَيَالٍ/Leyâl ve عَشْرٌ/Aşr Kelimeleri

﴿وَالْفَجْرِ﴾ “Yemin olsun sabah aydınlığına”⁴²

{ أَلْفَجْرُ } : فَجَرَ kelimesi فَعَلَ-يَفْعَلُ veznindeki فَجَرَ fiilinden müştak mastardır.⁴³

Kelimeyi oluşturan harflerinin üçü de kelimenin aslındandır.⁴⁴ فَجَرَ fiilinin فَجَرَ vezninden olmasına ﴿وَقَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى تَفْجُرَ لَنَا مِنَ الْأَرْضِ يَنْبُوعًا﴾ “Dediler ki: Sen

³⁹ Tevbe (9), 128.

⁴⁰ Hayrettin Karaman vd., *a.g.e.*, s. 59. الرَّحِيمُ ve الرَّحِيمُ kelimelerinin Kur’ân-ı Kerîm’de geçtiği âyetler bağlamında varid olduğu anlamların da bilinmesinde fayda vardır. Bu bakımdan ilgili âyetler için bk. Enbiya (21), 42, 107; Ahkâf (46), 12; Âli İmrân (3), 107; Arâf (7), 57; Fâtır (35), 2; Zuhruf (43), 32; Nisâ (4), 83; Arâf (7), 203; Hûd (11), 28; Ra’d (13), 30; Bu ve benzeri âyetler hk. daha değişik görüş ve yaklaşımlar için bk. ‘Hasan Cebel, *a.g.e.*, s. 776-778; ‘Huseyn b. Muhammed ed-Dâmeğâni, *Kâmusu’l-Kur’ân*, thk. ‘Abdulazîz Seyyid, bs. 4, Dâru’l-‘İlmi’l-Melâiyîn, Lübnan 1983, s. 198-202; Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 347-348.

⁴¹ Bekir Topaloğlu, *a.g.e.*, s. 416.

⁴² Fecr (89), 1.

⁴³ فَجَرَ fiilinin “Cömert ve kerim kimse olmak” anlamındaki عَمِمَ vezninin de bilinmesinde fayda görülmektedir.

⁴⁴ el-Feyyûmî, *a.g.e.*, s. 462; Ahmed Ebu Hâke, *Mu’cemu’n-Nefâisu’l-Kebîr*, bs. 1, Dâru’n-Nefâis, Lübnan 2007, s. 1436-1437.

bizim için yerden bir kaynak fıskırtmadıkça sana asla inanmayacağız”⁴⁵ âyetini delil olarak getirebiliriz. Nitekim âyette de görüldüğü üzere *فَجْرٌ حَتَّى تَفْجُرَ* kelimesi *يفعل* vezninde geçmektedir.

فَجْرٌ fiili türeyiş bakımından “Fecir vaktine girmek, yalan söylemek, zina etmek, suyu akıtmak” gibi farklı anlamları ihtiva etmektedir. Buna binaen *فَجْرٌ* kelimesi lügatte “Bir şeyi ikiye ayırmak, fıskırmak,”⁴⁶ “Sabahın ilk aydınlığı,”⁴⁷ “Gündüzün başlangıcı,”⁴⁸ “Güneşin doğmasından önce beliren tan yeri ağarması, tan, şafak”⁴⁹ gibi anlamlara gelmektedir. Rağıb el-İsfâhânî de *فَجْرٌ* kavramı hakkında “İki çeşit fecir vardır: Kurt kuyruğu gibi olan fecr-i kâzîb. Diğeri de namaz ve oruç ile ilgili olan Fecr-i sâdık”⁵⁰ şeklinde görüş nakletmiştir.⁵¹

Öte yandan *فَجْرٌ* fiili ve türevleri, Kurân-ı Kerîm’de de farklı lafız ve manalarda gelmiştir. Zira:

- ✓ “İmsak vakti” manasında ﴿ مِنْ الْفَجْرِ ﴾,⁵²
- ✓ “Sabah namaz” anlamında ﴿ وَقُرْآنَ الْفَجْرِ ﴾⁵³ ve ﴿ صَلَاةِ الْفَجْرِ ﴾,⁵⁴
- ✓ “Sabahın başladığı vakit” manasında ﴿ مَطْلَعِ الْفَجْرِ ﴾,⁵⁵
- ✓ “Sabahın ilk aydınlığı, şafak” gibi manalara gelen ﴿ وَالْفَجْرِ ﴾⁵⁶

⁴⁵ İsra (17), 90.

⁴⁶ İsmail Karagöz, *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, bs. 6, DİB Yayınları, Ankara 2015, s. 173; Rağıb el-İsfâhânî, *a.g.e.*, s. 625.

⁴⁷ İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. V/45.

⁴⁸ Necla Yadsıman, *30. Cüz Tahlîli*, bs.1, Kanyılmaz Matbaası, İzmir 2008, s. 236.

⁴⁹ İbrahim Paçacı, *a.g.e.*, s. 173; A. Adıvar, R. Arat, A. Ateş, İ. Kafesoğlu, T. Yazıcı, *İslam Ansiklopedisi*, I-XIII, “Fecr”, c. IV, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1964, s. 536.

⁵⁰ İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. V/45; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, s. XIII/298.; Ahmed b. Yûsuf b. Abdiddâim Semîn el Halebî, *‘Umdetu’l-Hifâzi Fî Tefsîri-Eşrâfi’l-Elfâz*, I-IV, thk. ‘Muhammed Bâsil, bs. 1, c. III, Dâru’l-Kutubu’l-‘İlmiyye, Lübnan 1996, s. 203; el-Fîrûzâbâdî, *Besâiru Zevî’t-Temyîz*, s. IV/175.

⁵¹ Ahmed Ebu Hâke, *a.g.e.*, s. 1437, İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. V/45-48; İlyas Karşı, *el-Mu‘cemu’l-Cedîd*, bs. 1, Ensar Yayınları, İstanbul 2013, s. 1712-1713.

⁵² Bakara (2), 187.

⁵³ İsra (17), 78.

⁵⁴ Nûr (24), 58.

⁵⁵ Kadir (97), 5.

⁵⁶ Fecr (89), 1.

şeklinde kullanılmış olup “Bu âyetlerin hepsinde فَجَّرَ, örfen yaygın kullanımına da uygun olarak ‘tan yeri ağarması, şafak vakti’ anlamını taşımaktadır.”⁵⁷

✓ ﴿بَلْ يُرِيدُ الْإِنْسَانُ لِيَفْجُرَ أَمَامَهُ﴾ “Fakat insan önünü (geleceğini, kıyameti) yalanlamak ister”⁵⁸ âyetinde de “Yalan söylemek ve yalanlamak” anlamında geçmiş olup لِيَفْجُرَ şeklinde muzari, malum, müfred, müzekker ve gaib sığısıyla kullanılmıştır.

✓ ﴿وَجَعَلْنَا فِيهَا جَنَّاتٍ مِنْ نَجِيلٍ وَأَعْنَابٍ وَفَجَّرْنَا فِيهَا مِنَ الْعُيُونِ﴾ “Orada nice hurma bahçeleri ve üzüm bağları meydana getirdik, içinden sular fişkirttik”⁵⁹ âyette ise sülasi fiile (asıl halinde üç harf bulunan fiil) bir harf eklenen فَعَّلَ veznindeki فَجَّرَ fiilinin mazi, malum ve مَعَ الْغَيْرِ “Birinci çoğul şahıs” sığısında وَفَجَّرْنَا lafzıyla “Suyu akıtmak veya fişkirtmek” manasında kullanılmıştır.⁶⁰

Tefsir kaynakları incelendiğinde, Fecr sûresinin ilk dört âyetindeki vâvların vâv-ı kasemiye olduğu, dolayısıyla bu cümlelerin de kasem cümlesi olduğu hususunda fikir birliği olduğu görülmektedir. İlgili kaynaklar tahlil edildiğinde, bu konuda ihtilaf bulunmamaktadır. Fakat yemin edilen kelimelerin lafızlarının ne olduğu ve ne anlama geldiği hususunda lügat alimleri başta olmak üzere müfessir ve hadisçiler tarafından farklı görüşler zikredilmiştir. Bu farklılığın en belirgin nedeni de yemin edilen kelimelerin yoruma açık lafızlardan kaynaklandığı düşünülebilir. Örneğin;

“Alî, İbn Zübeyr ve İbn ‘Abbas’a göre وَالْفَجْرِ kelimesi, ‘her gün karanlığın gündüzden ayrılması’ anlamındadır. İbn ‘Abbâs’tan nakledilen başka bir rivayete göre ise maksat, ‘gündüzün tamamıdır.’ Ondan Fecr diye söz edilmesi, Fecr’in gündüzün başı oluşundan dolayıdır. Diğer yandan ‘kurban bayramı sabahı, kurban kesim gününün sabahı, müzdelife gününün fecri,

⁵⁷ Yakup Çiçek, “Fecir”, *DİA*, I-XLIV, c. XII, TDV Yayınları, İstanbul 1995, s. 287.

⁵⁸ Kıyâmet (75), 5.

⁵⁹ Yâsîn (36), 34.

⁶⁰ Kur’ân-ı Kerîm’de kullanıldığı başka âyet ve ilgili âyetler hak. geniş bilgi ve yaklaşımlar için bk. Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s.625-626; Semîn el-Halebî, *a.g.e.*, s. 203-205.; ed-Dâmeğâni, *a.g.e.*, s. 350-352; ‘Huseyn b. Muhammed ed-Dâmeğâni, *el-Vucûhu Ve’n-Nezâir*, thk. ‘Abdulhamîd ‘Alî, bs. 1, Dâru’l-Kutubu’l-‘İlmiyye, Lübnan 2007, s. 357-358.

muharrem gününün fecri, sabah namazı ve vakti' gibi farklı anlamlara geldiği de nakledilmiştir.”⁶¹ Dolayısıyla, çoğunluk tarafından benimsenen ve daha uygun olan mananın “Sabah aydınlığı” olduğu anlaşılmaktadır.

﴿ وَلَيَالٍ عَشْرٍ ﴾ “On geceye yemin olsun”⁶²

{ لَيَالٍ } : Lügate “Gece, güneşin batışından fecrin doğuşuna kadar ki süre, gündüzün zıttı” gibi anlamlara gelen ve ism-i cins olan لَيْلٌ kelimesi, kök bakımından câmid bir isimdir. ec-Cevherî (ö. 400/1009’dan önce) لَيْلٌ lafzının tek başına çoğul anlamda ve müfredinin de تَمْرٌ-تَمْرَةٌ kelimelerindeki gibi لَيْلَةٌ kelimesi olduğunu belirtmiştir. Bu sebeple çoğulu da بَيْضَةٌ-بَيْضَاتٌ kelimelerinde olduğu gibi لَيْلَاتٌ kelimesi olmaktadır. Bunun yanı sıra ي harfinin kıyasi olmadan (belli bir kural olmadan) eklenmesi ile oluşan لَيْالِي başta olmak üzere لَيْالٍ ve لَيْالٍ kelimeleri de ilgili diğer çoğul lafızlardır.”⁶³

Ayrıca ﴿ وَاللَّيْلِ إِذَا يَسِرُّ ﴾ “Geçip gitmekte olan geceye yemin olsun”⁶⁴ ile ﴿ وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى ﴾ “Yemin olsun, bürüyüp örttüğünde geceye”⁶⁵ âyetlerinde اللَّيْلِ lafızlarının müfred olması, يَسِرُّ ve يَغْشَى fiillerinin müfred ve müzekker sığısında geçmelerinden anlaşılmaktadır.

﴿ تَنْزَلُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا ﴾ “O gece melekler ve ruh, iner dururlar”⁶⁶ âyetinde yer alan فِيهَا lafzındaki هَا zamiri ile devamındaki ﴿ سَلَامٌ هِيَ حَتَّىٰ مَطَلَعِ الْفَجْرِ ﴾ “O gece

⁶¹ el-Kurtubi, *a.g.e.*, s. 256-257; Fahreddîn er-Râzî, *a.g.e.*, s.147; Molla Süleyman b. Ömer Uceyli Şafii ec-Cemel, *El-Futuhatu'l-İlahiyye bi-Tevdihi Tefsiri'l-Celâleyn li'd-Dekaiki'l-Hafıyye*, I-IV, bs. 1, c. IV, Daru'l Fikr, Beyrût 1994, s. 114.

⁶² Fecr (89), 2.

⁶³ Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâîl el-Murâdî en-Nehhâs, *I'râbu'l- Kur'ân*, bs. 2, Daru'l-Ma'rife, Beyrût 2008, s. 1316; 'Ahmed Muhtar 'Ömer, *el-Munkizu'l-Kebîr*, bs. 1, Muessetu's-Sutûr, Riyad 2000, s. 36; Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s.751; İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. XI/607-610; el-Feyyûmî, *a.g.e.*, s. 561; 'Ahmed Rıza, *Mu'cemu-Metni'l-Luğat*, I-V, bs. 1, c. V, Mektebetu'l-Hayât, Beyrût 1958, s. 229-230; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, s. XXX/374-379; Ahmed Ebu Hâke, *a.g.e.*, s.1828-1829; el-Fîrûzâbâdî, *Besâiru Zevi't-Temyîz*, s. IV/471; Semîn el-Halebî, *a.g.e.*, s. IV/61.

⁶⁴ Fecr (89), 4.

⁶⁵ Leyl (92), 1.

⁶⁶ Kadir (97), 4.

tan yeri ağarıncaaya kadar esenlik doludur”⁶⁷ âyetinde geçmekte olan *هِيَ* zamiri de ﴿لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِّنْ أَلْفِ شَهْرٍ﴾ “Kadir gecesi bin aydan hayırlıdır”⁶⁸ âyetindeki *لَيْلَةُ الْقَدْرِ* lafzına racidirler. Buna dayanarak buradaki *لَيْلَةُ* lafzının da müennes olduğu ortaya çıkmaktadır.⁶⁹

{ *عَشْرٌ* }: Lügate “Sayı olarak on” anlamını ifade eden ve ism-i cins bir kelime olan *عَشْرٌ* lafzı, kök bakımından câmid bir isimdir.⁷⁰ Âyette *وَلَيَالٍ عَشْرٍ* lafzı müennes için kullanılmıştır.⁷¹

İkinci âyet olan *وَلَيَالٍ عَشْرٍ* hakkında dilciler ve müfessirler genel olarak “Zilhicce’nin ilk on gecesi, hicri birinci ay olan Muharrem’in ilk on gecesi, Ramazan’ın ilk on gecesi veya son on gecesine” yemin edildiği şeklinde değişik görüşler beyan etmişlerdir.⁷²

Diğer yandan “Onların faziletine daha çok tenbih için de *لَيَالٍ* kelimesi nekra kılınmıştır.”⁷³ “Nekra olması onu büyütmek içindir. İzafeyle *عَشْرٍ* şeklinde de okunmuştur ki bundan on günün geceleri murat edilmiştir.”⁷⁴ Buna ilaveten çoğunluğun görüşü “Zilhicce ayının ilk on günü” şeklinde olandır.

⁶⁷ Kadir (97), 5.

⁶⁸ Kadir (97), 3.

⁶⁹ *لَيْلٌ* lafzının, hem müzekker hem de müennes şeklinde kullanıldığına dair daha detaylı bilgi için bk. Semîn el-Halebî, *a.g.e.*, s. IV/60-61; Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s.751.

⁷⁰ Ayrıca lügat kitaplarında *عَشْرٌ* ismi *عشر* maddesi ve başlığı altında ele alınmaktadır. Bu bakımdan ilgili madde irdelendiğinde *ضَرَبَ* veznindeki “Dokuza bir ekleyip on kılmak” ile *نَصَرَ* kalıbındaki “Malların öşrünü almak” anlamındaki *عَشَرَ* fiilinin *عَشْرٌ* örneğimiz bağlamında bilinmesinde yarar görülmektedir.

⁷¹ ‘Ali b. ‘İsmâil b. Seyyide el-Mursî es-Seyyide, *el-Muhkemu ve'l-Muhîtu'l-E'zem*, I-X, thk. ‘Abdulhamîd Hendâvî, bs. 1, c. I, Dâru'l-Kutubu'l-‘İlmiyye, Beyrût 2000, s. 357; İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. IV/568; el-Feyyûmî, *a.g.e.*, s. 411; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, s. XIII/41. Ayrıca değişik görüş ve yaklaşımlar için bk. İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. IV/568-575, el-Feyyûmî, *a.g.e.*, s. 410-412; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, s. XIII/41-42. Ayrıca *عَشْرٌ* lafzı ve türevlerinin geçtiği ilgili âyet ve âyetler hak. değişik yorum ve yaklaşımlar için bk. Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 567; Semîn el-Halebî, *a.g.e.*, s.77-79.

⁷² el-Hâzin el-Bağdâdî, *a.g.e.*, s. 418; el-Kurtubî, *a.g.e.*, 257; el-İmam ‘Abdullah b. ‘Ahmed bin ‘Mahmud en-Nesefî, *Tefsiru'n-Nesefî el-Medarikut-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, I-III, thk. Yusuf Ali ve Muhyiddin, bs. 5, c. III, Dâru'l-İbn-i Kesir, Beyrût 2011, s. 637.

⁷³ *a.g.e.*, s.637.

⁷⁴ el-Beydâvî, *a.g.e.*, s.708; Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh el-Meâfirî İbnu'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kurâni*, I-IV, thk. Muhammed ‘Abdulkâdir ‘Ata, bs. 3, c. IV, Dâru'l-kütübî'l-‘ilmiyye, Beyrût 2003, s. 386.

1.2.2. Üçüncü ve Dördüncü Âyetin Tahlili

1.2.2.1. الشُّفْعُ/eş-Şef, الوتر/el-Vetr ve إِذَا يَسْرُ/Yesrî Kelimeleri

﴿ وَالشُّفْعُ وَالْوَتْرُ ﴾ “Çift ve tek olana yemin olsun”⁷⁵

{ الشُّفْعُ }: Arap dil alimi Mahmûd Sâfi’ye (ö. 1376) göre “ شُّفْعُ lafzı ‘çift’ anlamında bir isimdir. Mecazen ise ‘yaratma’ anlamında olabilir; فَعْلٌ vezninde bir isim olup ‘tek’ manasındadır.”⁷⁶ Ayrıca شُّفْعُ lafzı “Çift kılmak, aracı olmak, yardım etmek” manalarındaki فَتَحَ veznindeki شَفَعَ fiilinden müştak diğer mastardır. Çoğulu ise أَشْفَاعٌ ve شَفَاعٌ kelimeleridir. شَفَاعَةٌ ise ilgili fiilin mastarıdır.⁷⁷

{ الوترُ }: Mahmûd Sâfi “ الوترُ lafzı ‘Tek’ anlamında bir isim olup vezni ise وَتْرٌ lafzıdır”⁷⁸ şeklinde görüş belirtmiştir. وَتْرٌ lafzı “Sayıda tek yapmak, korkutmak, hakkını noksan vermek” anlamlarını ihtiva eden ضَرَبَ kalıbındaki وَتَرَ fiilinden müştak mastardır. Çoğulu da أَوْتَارٌ’dür.⁷⁹ Buna ilaveten شَفَعَ ve وَتْرٌ kelimelerinin birbirinin zıttı olduğunu söylememiz de mümkündür.

Üçüncü âyette وَالشُّفْعُ وَالْوَتْرُ lafızlarının “Allah’ın tek oluşu ve Allahtan başka her şeyin ise çifti olması; bu gecelerin çifti ve teki, namazın çifti ve teki, onuncu gün olan Kurban günü ile dokuzuncu gün olan Arafe günü” şeklinde farklı anlamlara geldiği ifade edilmiştir.⁸⁰ Bu açıdan çoğunluk tarafından benimsenen ve bu mihvalde daha uygun olan “Çift ve tek olan her şey”

⁷⁵ Fecr (89), 3.

⁷⁶ Mahmûd Sâfi, *el-Cedvel Fî İ’râbi’l Ku’râni ve Sarfihî ve Beyânih*, I-XV, bs. 3, c. XV, Dâru’r-Reşîd, Beyrût tsz., s. 320.

⁷⁷ Muhyiddîn ed-Dervîş, *İ’râbu’l-Kur’âni’l-Kerîmi ve Beyânuhu*, I-X, bs. 3, c. X, Dâru’l-İbn-i Kesir, Beyrût 1992, s. 465.

İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. VIII/183; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, s. XXI/280; el-Feyyûmî, *a.g.e.*, s. 317.

⁷⁸ Mahmûd Sâfi, *a.g.e.*, s.320.

⁷⁹ İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. VIII/183-184, s. V/273-279; el-Feyyûmî, *a.g.e.*, s. 647; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, s. XXI/280-281.

⁸⁰ Konu hak. alimlerin görüş ve ihtilafları için bk. el-Kurtubi, *a.g.e.*, s.258-259; el-Âlûsî el-Bağdâdî, *a.g.e.*, s.9-10; Nizâmeddin en-Nîsâbüri, *Garaibu’l-Kur’ân ve Regâibu’l-Furkân*, I-VI, thk. ‘Zekeriya ‘Ameyrat, bs. 1, c. VI, Dâru’l-kutubi’l-‘ilmiyye, Beyrût 1996, s. 495. شَفَعَ ve وَتْرٌ kelimeleri Kur’ânda başka telaffuz ve manalarda da geçmiş ve kullanılmıştır. İlgili âyetler için bk. Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 853, 457-459; Semîn el-Halebî, *a.g.e.*, s. II/278-279, IV/280-282.

anlamının daha isabetli olduğu söylenebilir.

Meydana gelen değişik yorumların nedenlerinden biri de kelimelerin lafızlarında meydana gelen farklı kıraat ve telaffuzlardır. Dolayısıyla ilgili kaynaklar tahlil edildiğinde وَتْرٌ lafzındaki و harfinin وَتْرٌ şeklinde esreli olarak okunduğu da görülür.⁸¹ Zira Hammâd el-Cûheyri'ye göre “Kesra ile وَتْرٌ ‘Tek’ demektir. Üstün ile وَتْرٌ lafzı ise ‘Kin ve düşmanlık’ anlamındadır.”⁸²

﴿ وَاللَّيْلِ إِذَا يَسْرِ ﴾ “Geçip gitmekte olan geceye yemin olsun”⁸³

{ إِذَا يَسْرِ } ضَرْبِ babındaki, aslı سَرَى olan يَسْرِي fiilinin muzari, malum, müfred, müzekker ve gaib sığısında geçmektedir. “Gece, geçmek, gitmek” demektir.⁸⁴ سَرَى fiili türevleriyle “Geceleyin yürütmek, gitmek, yürümek, yola gitmek, küçük nehir, askeri bir grup” gibi farklı manalara da gelmektedir.⁸⁵

Ayrıca سَرَى fiili ve türevleri Kur-ân-ı Kerîm’de de farklı telaffuz ve manalarda kullanılmıştır. Nitekim:

✓ ﴿ قَدْ جَعَلَ رُئُوكَ تَحْتِكَ سَرِيًّا ﴾⁸⁶ âyetinde “Bir ark su yolu, dere, ırmak,”

✓ ﴿ سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا ﴾⁸⁷ âyetinde “Gece yürütme, götürme,”

✓ ﴿ فَأَسْرَ بِأَهْلِكَ يَقِطَعُ مِنَ النَّيْلِ ﴾⁸⁸ âyetinde ise “Gecenin bir kısmında yürümek, çıkmak, gitmek” şeklinde geçmektedir.⁸⁹

﴿ وَاللَّيْلِ إِذَا يَسْرِ ﴾ âyeti kerimesinde ise “Geçip gitmekte olan geceye yemin olsun” anlamında kullanılmıştır. يَسْرِ lafzının sonundaki esre, fiilin kökünde bulunan sondaki ي harfinin hazfina işaret olup müfessirler tarafından farklı

⁸¹ Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, *Luğâtu'l-Kurâni*, thk. Câbir b. Abdullâh Serîc es-Serîc, bs. 1, Şebeketu'l-'Alemyye, byy. 2014, s. 157.

⁸² Hammâd el-Cevherî, *a.g.e.*, s.1226.

⁸³ Fecr (89), 4.

⁸⁴ el-Feyyûmî, *a.g.e.*, s. 275; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, s. XXXVIII/261-270.

⁸⁵ Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 409; Semîn el-Halebî, *a.g.e.*, s. II/196.

⁸⁶ Meryem (19), 24.

⁸⁷ İsrâ (17), 1.

⁸⁸ Hûd (11), 81.

⁸⁹ Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s.408-409; Semîn el-Halebî, *a.g.e.*, s. II/196, el-Fîrûzâbâdî, *Besâiru Zevi't-Temyîz*, s. III/219.

görüşler beyan edilmiştir. Çoğunluk görüşüne göre, gerek lafızdaki hafiflik gerekse lafzın âyet sonları ile uyum içinde olması açısından hazfedilmiş olsa da;⁹⁰ bir başka görüşe göre ي harfinin mecaz olarak hazfedildiği de nakledilmiştir. Buna göre geçip gitme ve yürüme nasıl ki mecaz anlamda “Geceye” isnad edilmişse, aynı şekilde ي harfi de mecazen hazfedilmiştir.⁹¹

1.2.3. Beşinci Âyetin Tahlili

1.2.3.1. قَسَمَ/Kasem ve حَجَّرَ/Hicr Kelimeleri

﴿ هَلْ فِي ذَلِكَ قَسَمٌ لِذِي حِجْرٍ ﴾ “Düşünen kimse için bunlar yemine konu olacak kadar önemli değil midir?”⁹²

{ قَسَمَ } : Âyette س harfinin fethasıyla geçmekte olan قَسَمَ kelimesi, mana itibarıyla قسم fiilinin sülasi fiile bir harf eklenen أَقَسَمَ sülasi mezid kalıbıyla ilintili olan bir isimdir.⁹³ Bu bilgidен yola çıkarak “Yemin, kuvvet, sağ taraf, sağ el, and içmek” anlamında geçmekte ve kullanılmaktadır. قَسَمَ fiili ise türevleri bakımından sözlükte “Olmak, yemin etmek, bölmek, pay, nasip” gibi farklı anlamlara gelmektedir. İsm-i faili قَاسِمٌ ve mübalağalı şekliyle قَسَامٌ kelimeleridir.⁹⁴

Rağıb el-İsfahani قَسَمَ fiili ve türevleri ile ilgili olarak “Bölmek, yüz ve cemal güzelliği” gibi anlamlara geldiğini dile getirmiştir.⁹⁵ İbn Manzûr da (ö. 711/1311) “Bir şeyi hisselerini vererek aralarında pay etmek, bir şeyi ikiye ayırmak” gibi anlamlar zikretmiştir.⁹⁶

⁹⁰ Fahreddîn er-Râzî, *a.g.e.*, s.150; et-Tâhir İbn ‘Âşûr, *a.g.e.*, s.279; el-Âlûsî el-Bağdâdî, *a.g.e.*, s.12; el-Kurtubi, *a.g.e.*, s.262-263.; Ebü'l-Hasen Alî b. Hamza b. Abdillâh el-Kisâî, *Me'âni'l-Kurâni*, thk. İsa Şehâteh İsa, bs. 1, Daru'l-Kubâ, Kahire 1998, s. 253-254; Şihâbuddin Ahmed b. Mahmûd es-Sivâsi, *Uyûnu't-Tefâsîr li'l-Fudalâi's-Semâsîr*, I-IV, thk. Bahattin Dartma, bs. 1, c. IV, Daru's-Sadr, Beyrût 2006, s. 305; Ebu'l-Feth Osmân b. Cinnî, *Sirru's-Sanâ'eti'l-İ'râb*, thk. ‘Hasan Hendâvî, bs. 2, Dâru'l-Kalem, Beyrût 1993, s. 471.

⁹¹ ‘Sadullah el-Fetlevî, *a.g.e.*, s.413.

⁹² Fecr (89), 5.

⁹³ قَسَمَ babında “Bir şeyi kısım ve parçalara ayırmak” anlamındaki قسم ile “Güzel olmak” manasındaki كَرَمٌ vezni kaynaklarda geçmekte olan ilgili kalıplardır.

⁹⁴ el-Feyyûmî, *a.g.e.*, s. 503; el-Fîrûzâbâdî, el-Kâmusu'l-muhît, s.1323; İsmail Karagöz, *a.g.e.*, s. 695-697.

⁹⁵ Rağıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s.670.

⁹⁶ İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. XII/478.

قَسَمَ fiili ve türevleri Kur'ân'ı Kerîm'de de farklı anlam ve lafızlarda geçmektedir. Bu konuyla alakalı âyetler incelendiğinde, çoğunluk lafızların “Yemin” anlamında geçtiği ve kullanıldığı görülmektedir.⁹⁷

Beşinci âyette geçmekte olan قَسَمَ ifadesiyle, önceki âyetlerde yemine konu edinen kelimelere dikkat çekilip “Düşünen kimse için bunlar yemine konu olacak kadar önemli değil midir?” şeklinde buyrulmuştur. Müfessirlerin çoğunluğu da bu görüştedir. Nitekim müfessirlerden İbn ‘Aşûr (ö. 1973) “قَسَمَ lafzının nekra getirilmesi tazîm içindir. Bu bakımdan ‘Eğer düşünebilecek bir akla sahipse bu yemin onu ikna etmek için yeterli değil midir?’⁹⁸ şeklinde yorum yapmıştır. Bu sebeple, sûrenin başında yemin edilen ifadelerin akıl sahibi kimseler için yeterli, ikna edici ve önemli olduğuna dikkat çekilmiştir.

{ حَجْرٌ } : Sözlükte “Menetmek, akıl, engel, haram, yasak, himaye, korunan şey” gibi anlamlara gelen حَجْرٌ lafzı, حَجَرَ veznindeki حَجَرَ filinden müştak mastardır. Cem-i killeli أَحْجَارٌ, cem-i kesreti ise حَجَارٌ ve حَجَارَةٌ kelimeleridir. İsm-i mefulu ise مَحْجُورٌ şeklindedir.⁹⁹

Lügat alimi ez-Zebîdî (ö. 1205/1791) حَجَرَ fiili ve türevleri hakkında kişiyi zarar ve tehlikeli şeylere düşmekten alıkoyduğu için “Akıl” diye tarif etmiştir. Gerek Şam bölgesindeki “Semûd diyarı” gerekse Kâbe'nin hemen önünde bulunan ve حَطِيمٌ denilen yeri de حَجْرٌ şeklinde açıklamıştır.¹⁰⁰

حَجَرَ ve türevleri Kur'ân-ı Kerîm'de farklı telaffuz ve manalarda

⁹⁷ İlgili âyetler için bk. En'âm (6), 109; A'râf (7), 21, 49; Kıyâmet (75), 1-2; Meâric (70), 40; Kalem (68), 17; Mâide (5), 3, 106; Neml (27), 49; Hicr (15), 44, 90. Daha detaylı bilgi için bk. Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 670-671; Semîn el-Halebî, *a.g.e.*, s. 307-308; Hasan İzzedîn ec-Cemel, *Mu'cemun ve Tefsiru'l-Luğavî Li Kelimâti'l-Kurân*, I-V, bs. 2, c. III, el-Heyetu'l-Mısriyye, Mısır 2007, s. 351-354.

⁹⁸ et-Tâhir İbn ‘Âşûr, *a.g.e.*, s.280; Mahmûd es-Sivâsi, *a.g.e.*, s.305; Fahreddîn er-Râzî, *a.g.e.*, s.150.

⁹⁹ İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. IV/165; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, s. X/530-535; Muhammed Edîb ‘Abdulvâhid Cemrân, *el-Mu'cemu Fi'l-Esâlîbi'l-İslâmiyyeti ve'l-'Arabiyye*, bs. 1, c. III, Mektebetu'l-'Ebikân, Riyad 1999, s. 214-217; Ömer Faruk Harman, “Hicr”, *DİA*, I-XLIV, c. XVII, TDV Yayınları, İstanbul 1998, s. 454; Necla Yadsıman, *a.g.e.*, s. 236; Sadullah el-Fetlevî, *a.g.e.*, s. 225.

¹⁰⁰ ez-Zebîdî, *a.g.e.*, s. X/535; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, s. X/535-553; İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. IV/165-172.

kullanılmıştır. Nitekim:

- ✓ ﴿ ثُمَّ قَسَتْ فُلُوبِكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَهِيَ ﴾ ile ﴿ فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ ﴾¹⁰¹ âyetlerinde “Taş,”
- ✓ ﴿ وَيَقُولُونَ حَجْرًا ﴾¹⁰² ile ﴿ وَقَالُوا هَذِهِ أَنْعَامٌ وَحَزَّتْ حِجْرٌ لَا يَطْعَمُهَا إِلَّا مَنْ نَشَاءُ بِزَعْمِهِمْ ﴾¹⁰³ âyetlerinde “Dokunulmaz, yasak, haram,”
- ✓ ﴿ وَجَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخًا وَحِجْرًا مَحْجُورًا ﴾¹⁰⁴ âyetinde “Engel, mani”
- ✓ ﴿ وَرَبَّائِكُمْ الَّتِي فِي خُجُورِكُمْ مِنْ نِسَائِكُمْ الَّتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ ﴾¹⁰⁵ âyetinde ise “Himaye” şeklinde geçmektedir.¹⁰⁶

Beşinci âyette ise müfessirlerin çoğunluğuna göre, حَجْرٍ لَدِي ifadesinde “Akıl sahipleri, düşünen kimse, akılı başında olan” gibi anlamlarda kullanılmıştır.¹⁰⁷ İbn ‘Aşûr da “حَجْرٌ akıldır. Çünkü sahibini gereksiz şeyleri yapmaktan korur. Akıl da öyledir, sahibini alıkoyar”¹⁰⁸ şeklinde bir tarif yapmıştır.

1.3. 6-14. Âyetlerin Tahlili

1.3.1. Altıncı Âyetin Tahlili

1.3.1.1. أَلَمْ تَرَ /Tera, فَعَلَ/Fe‘ele, رَبِّ/Rab ve بَعَادٍ/‘Âd Kelimeleri

﴿ أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ ﴾ “Rabbinin Âd kavmine, neler yaptığını görmedin mi?”¹⁰⁹

{ أَلَمْ تَرَ } : فَتَحَ babındaki, aslı رَأَى olan رَأَى fiilinin muzari, malum,

¹⁰¹ Bakara (2), 24, 74.

¹⁰² En’âm (6), 138.

¹⁰³ Furkân (25), 22.

¹⁰⁴ Furkân (25), 53.

¹⁰⁵ Nisâ (4), 23.

¹⁰⁶ Râgib el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 220; Semîn el-Halebî, *a.g.e.*, s. I/375-378.

¹⁰⁷ en-Nesefî, *a.g.e.*, s.638; Mahmûd es-Sivâsi, *a.g.e.*, s. 305; ez-Zemahşeri, Tefsîru’l-Keşşaf, s. 735.

¹⁰⁸ et-Tâhir İbn ‘Aşûr, *a.g.e.*, s.280; el-Âlûsî el-Bağdâdî, *a.g.e.*, s.13; el-Kurtubi, *a.g.e.*, s.263-264.

¹⁰⁹ Fecr (89), 6.

müfred, müzekker ve muhatab sığasındaki تَرَى lafzı âyette cahd-i mutlak yapısında “Görmedin mi?” manasında تَرَأْمَ lafzıyla geçmektedir. Kaynaklarda رَأَى، رَأَى ve رَأَى kelimeleri de zikredilen mastarlardır. İsm-i fâ’ili marife lafzıyla الرَّائِي، nekra lafzıyla da رَأَى; İsm-i mefulu ise مَرُئِي kelimeleridir. Emir sığası da رَأَى şeklindedir.¹¹⁰ fiili mastar olarak “Gözlerle bakmak, görmek, akıl ile görmek, ilim” gibi anlamlara gelmektedir.

{ فَعَلَ } : Âyette mazi, malum, müfred, müzekker ve gaib sığasıyla geçmekte olan فَعَلَ kelimesi فَتَحَ babındaki فَعَلَ fiilinden gelmektedir. Kaynaklarda فَعَالًا ve فَعَالِيَةً kelimeleri de zikredilen mastarlardır. Ayrıca ف harfinin fethasıyla فَعَالًا şeklinde mastar, kesrasıyla فَعَالًا şeklindeki lafzıyla da isim olduğu belirtilmiştir.¹¹¹

فَعَلَ fiili, mastar olarak “Bir şeyi işlemek, yapmak” gibi anlamlara gelmektedir. Ayrıca dilciler tarafından türev açısından ele alınmış olup “Birbirini etkileme, bir şeyi uydurma, yapma, düzene sokma, kuvvetli, güzel iş, oluş”¹¹² gibi farklı manalarda geldiği de belirtilmiştir.¹¹³

¹¹⁰ İlgili fiilimiz olan رَأَى kelimesi lafzında da görüldüğü üzere مَهْمُورُ الْعَيْنِ bir fiildir. Bu bakımdan bu gibi fiilin muzarisinde, emrinde ve اِفْعَالٌ bâbında ilal kural gereği hemze düşmektedir. Dolayısıyla ilgili âyette تَرَأْمَ lafzında geçmekte olan ve aslı تَرَأَى olan muzari sığasında, öncelikle hemzenin harekesi makabline verilerek تَرَأَى olmuş ve hemze atılarak تَرَى lafzını almıştır. Daha sonra ise sarf ilmindeki اِلْعَالُ بِالْقَلْبِ yani “İllet harflerinin başka bir harfe dönüşmesi” kuralı uygulanmıştır. Nitekim تَرَى lafzındaki lamu’l-fiil olan illet harflerinden ي harekeli makabli olan ر da fethalı olduğundan ي harfi ا harfine dönüştürülerek تَرَى lafzındaki şeklini almıştır. Son olarak ise تَرَى kelimesinde lafız açısından başına cahd-i mutlak edatı olan لَمْ getirilmiş ve sondaki ي harfi, cezm alameti olarak hafzedilerek âyetteki تَرَى لَمْ şeklini almıştır. Nitekim kural gereği لَمْ edatının başına geldiği müfred fiillerin lamu’l-fiillerinde illet harflerinden birinin bulunması durumunda, cezm alameti olarak illet harfi hafzedilmektedir. İlgili kural ve konular hak. detaylı bilgi için bk. ‘Ahmed b. ‘Ali b. Mes‘ûd, Ebü’l-Meâlî İzzüddîn Abdülvehhâb b. İbrâhîm b. Abdülvehhâb ez-Zencânî el-Hazrecî, *Mecmû’etus-Sarf*, bs. 1, Mektebetü’l-Mesnâ, Bağdat tsz. s.234-235, 207-209, 169-173, 199-204, 147-169, 241-242, 134; Abdurrahman Ensari, *Üç Merhalede Sarf İlmî*, bs.1, Nida yayıncılık, İstanbul 2013, s. 67-86; Muhammed Fadl es-Sâmmerrânî, *es-Sarfü’l-‘Arabîyyu*, bs. 1, Dâru İbn-i Kesir, Beyrût 2013, s. 49-50, 236.

¹¹¹ ‘Ahmed Muhtar ‘Ömer, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arabîyyeti’l-Me‘âsire*, bs. 1, ‘Alemlü’l-Kutub, Kahire 2008, s. 1724-1725; İbn Manzûr, a.g.e., s. XI/528; ‘Ahmed Rıza, a.g.e., s. IV/429.

¹¹² A.g.e., s.1725-1726; İbn Manzûr, a.g.e., s. XI/528-529.

¹¹³ Gerek رَأَى gerekse فَعَلَ kelimeleri Kur’ân-ı Kerîm’de farklı sığa ve anlamlarda kullanılmıştır.

Ayrıca *فَعَلَ* fiilinin *فَتَحَ* vezninde olduğuna dair Kur'an-ı Kerim'de kullanıldığı ve ihtiva ettiği birkaç âyet örneğine bakalım:

✓ ﴿ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴾ “Allah yaptıklarınızı çok iyi bilmektedir!”¹¹⁴ ile ﴿ ثُمَّ اللَّهُ شَهِيدٌ عَلَىٰ مَا يَفْعَلُونَ ﴾ “Sonra Allah onların neler yaptığına da şahittir.”¹¹⁵

✓ ﴿ قَالُوا بَلْ وَجَدْنَا آبَاءَنَا كَذٰلِكَ يَفْعَلُونَ ﴾ “Hayır ama biz atalarımızı böyle yapar bulduk dediler”¹¹⁶ ile ﴿ وَأَنَّهُمْ يَقُولُونَ مَا لَا يَفْعَلُونَ ﴾ “Gerçekte yapmadıkları şeyleri söylerler.”¹¹⁷

✓ ﴿ هَلْ تُؤَٰبِئُونَ الْكٰفِرَٰٓءَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴾ “Kâfirler yaptıklarının cezasını buldular mı? (elbette buldular)”¹¹⁸ şeklindeki âyetler tahlil edildiğinde; “Yapmak ve yerine getirmek” gibi manalarda varit olan *يَفْعَلُونَ* lafzı, *فَتَحَ* vezninde olmasına delil ve işaret olarak görülmektedir.

{ رَبُّ } : “Efendi, terbiye eden, tedbir alan, düzene koyan, melik” gibi anlamlarda kullanılan *رَبُّ* kelimesinin aslı,¹¹⁹ Arap dil alimi en-Nehhâs (ö. 338/950) başta olmak üzere, çoğunluğa göre *نَصَرَ* veznindeki *رَبَّبَ* olan ve “İnsanların idare edeni olmak, yetiştirmek, ıslah ve tamir etmek, malik ve sahip

Detaylı bilgi için bk. Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 640-641; ed-Dâmeğâni, *Kâmusu'l-Kur'ân*, s.188-189.

¹¹⁴ Yûnus (10), 36.

¹¹⁵ Yûnus (10), 46.

¹¹⁶ Şuarâ (26), 74.

¹¹⁷ Şuarâ (26), 226.

¹¹⁸ Mutaaffîn (83), 36.

¹¹⁹ *رَبُّ* kelimesinin aslı *رَبَّبَ* lafzıdır. İdğam kuralı gereği birbirinin aynı olan veya aynı cinsten olan iki harften birinci sakin, ikincisi harekeli olduğunda birincisi ikinci harfe katılarak idğam yapılması vacip olmaktadır. Dolayısıyla *رَبَّبَ* kelimesinde aynı cinsten olan *ب* harflerinden birincisi sakin ikincisi harekeli olduğu için sakin olan *ب* harfi harekeli olan ikinci *ب*'ye katılarak idğam yapılmış ve *رَبُّ* lafzını almıştır. Kural hak. ayrıntılı bilgi için bk. Ebû Bişr Sîbeveyhi ‘Amr b. Osmân b. Kanbe, *el-Kitâb*, I-X, thk. ‘Abdu’s-Selâm Muhammed Hârûn, bs. 3, c. IV, Mektebetu'l-Hâncî, Kahire 1988, s. 431-481; ‘Alâuddîn ‘Alî b. Muhammed el-Kûşuci, ‘*Unkûdu'z-Zevâhir Fi's-Sarf*, thk. ‘Ahmed ‘Affî, bs. 1, Daru'l-Kutubu'l-Mısıriyye, Kahire 2001, s. 471-490; ez-Zencânî el-Hazrecî, *a.g.e.*, s.233-234; 143-147; ‘Abdul ‘Ali el-Mesûl, *Mu‘cemu Mustalehâti ‘İlmi'l-Kırâati'l-Kur‘âniyye*, bs. 1, Dâru’s-Selâm, Kahire 2007, s. 58-62; el-‘Eşkar, *a.g.e.*, s. 22-24; ‘İbrâhîm Muhammed el-Cermî, *Mu‘cemu ‘Ulûmi'l-Kurân*, bs. 1, Dâru'l-Kalem, Dimeşk 2001, s. 58-62; el-‘Eşkar, *a.g.e.*, s. 22-24.

olmak” gibi manalara gelen رَبُّ fiilinden müştak mastardır.¹²⁰ Çoğulu أَرْبَابٌ ve رُبُوبٌ, ism-i faili رَبٌّ, ism-i mefulu ise مَرْبُوبٌ lafızlarıdır. Öte yandan kaynaklarda رَبُّ lafzının, mastar değil de vasıf yani ism-i fail olduğunu savunanlar da olmuştur. Nitekim فَاعِلٌ veznindeki aslı رَبَّ olan رَبٌّ lafzının genel kullanımdan dolayı ا harfinin hazfedilmesi ile رَبُّ şeklini aldığı da beyan edilmiştir.¹²¹

Ayrıca رَبَّ lafzının çoğul olduğuna delil ve kaynak olarak; ﴿اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ﴾ “Allah’ı bırakıp da din âlimlerini, rahiplerini rab edinirler”¹²² âyetini getirebiliriz. Nitekim âyette şekilde çoğul lafızla geçmiştir.

Bu konuya has çoğunluk tarafından kabul gören ve zikredilen görüşe göre ال takısıyla veya izafetsiz olarak الرَّبُّ lafzı sadece Allah için kullanılır. Ancak, izafetli olduğunda hem Allah için “Alemlerin Rabbi” manasındaki رَبُّ lafzı gibi, hem de başkaları için yani “Mal sahibi” رَبُّ الْمَالِ örneğindeki şekliyle kullanılabilir.¹²³ Dolayısıyla Kur’ân’da ya Allah’a yahut insanlara sıfat olarak kullanılan رَبُّ kelimesi Yûsuf sûresi 23. âyette “İhtiyaçları gideren efendi, melik” anlamında Mısır azizinin, Kureyş 3 ve 4. âyetlerinde ise “Malik, sahip, yaratma, hidayet etme, yedirme içirme” gibi anlamlarda Allah’ın sıfatı olarak aktarılmıştır.

﴿سَلَامٌ قَوْلًا مِنْ رَبِّكَ﴾ lafzı Kur’ân-ı Kerîm’de ال takısıyla hiç kullanılmamış olup ﴿سَلَامٌ قَوْلًا مِنْ رَبِّكَ﴾ “Çok merhametli olan Rab’den bir söz olarak (kendilerine) ‘Selam’

¹²⁰ Ebû Ca’fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâîl el-Murâdî en-Nehhâs, *Me’âni l-Kur’âni l-Kerîm*, I-VI, bs. 1, c. I, Mektebetu’t-Turâsi l-İslâmiyye, Mekke 1988, s. 60; ‘Fadıl ‘Salih es-Sâmîrrâî, *Lemesâtun Beyâniyyetun Fî Nusûsin Mine t-Tenzil*, bs. 3, Dâru ‘Amâr, Uman 2003, s. 24-25.

¹²¹ el-Fîrûzâbâdî, *Besâiru Zevi t-Temyîz*, s. III/29-30; el-Mevdûdî, *a.g.e.*, s.35; Semîn el-Halebî, *a.g.e.*, II/s. 60; İsmail Karagöz, *a.g.e.*, s. 540-541; ‘Sadullah el-Fetlevî, *a.g.e.*, s.20.

¹²² Teybe (9), 31.

¹²³ el-Feyyûmî, *a.g.e.*, s. 214; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, s. II/459; İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. I/399; ‘İzzedîn ‘Abdul‘azîz İbn ‘Abdusselâm, *Fevâidun Fî Muşkili l-Kurâni*, thk. Seyyid Rıdvân ‘Ali en-Nedvî, b. 1, Dâru’ş-Şurûk, Cidde 1982, s. 47.

(vardır)”¹²⁴ ile ﴿ وَرَبُّ غَفُورٌ ﴾ “Ne bağışlayıcı bir rab!”¹²⁵ âyetlerinde de nekra şeklinde geçmiştir. Fecr sûresinde ise 8 farklı yerde geçmektedir. Şöyle ki 6. âyette ﴿ فَعَلْ رُبُّكَ ﴾, 13. âyette ﴿ فَصَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ ﴾, 14. âyette ﴿ إِنَّ رَبَّكَ لَبَالِغُ الْمَعَادِ ﴾, 22. âyette ﴿ وَجَاءَ رَبُّكَ ﴾ ve 28. âyette ﴿ اِرْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكَ ﴾ lafızlarıyla kullanılmakta olup “Rabbin” anlamında gelmiştir. 15. âyette de ﴿ إِذَا مَا ابْتَلَيْهُ رَبُّهُ ﴾, ﴿ فَيَقُولُ رَبِّي أَكْرَمَنِ ﴾ ve 16. âyette ise ﴿ فَيَقُولُ رَبِّي أَهَانَنِ ﴾ lafızlarıyla geçmiş olup “İnsanın Rabbi, Rabbim” anlamlarında kullanılmıştır.¹²⁶

{ بِعَادٍ } : Âyetin son kelimesinde yer alan بِعَادٍ ifadesi ise Yemen’de Uman ile Hadramut arasındaki bölgede, yaşamış eski ve önemli bir Arap kavminin ismidir. Ebû Hayyân عَادُ kelimesi hakkında “Cumhur, عَادُ kelimesini munsarif okumuştur. Çünkü عَادُ ismi bir kabilenin olsa da bir mahallenin ismi olarak okunur”¹²⁷ şeklinde bir görüş nakletmiştir.

1.3.2. Yedinci ve Sekizinci Âyetin Tahlili

1.3.2.1. اِرْمَ /İrem, الْعِمَادُ /el-‘Îmâd, لَمْ يُخْلَقْ /Lem Yuhlek ve الْبِلَادُ /el-Bilâd

Kelimeleri

﴿ اِرْمَ ذَاتِ الْعِمَادِ ﴾ “Sütunlarla dolu İrem ülkesine?”¹²⁸

{ اِرْمَ } : Yedinci âyette geçmekte olan اِرْمَ lafzı Âd kavminin bir kolu olup ismini kabilenin atası olan İrem’den almıştır. Ebû Hayyân “Cumhur, اِرْمَ kelimesini müennes ve ‘alem özelliklerinden dolayı gayr-ı munsarif okumuştur. Çünkü bir kabilenin ismidir”¹²⁹ şeklinde görüşünü belirtip alimlerin diğer görüşlerini aktarmıştır. Mahmûd Sâfi ise; “اِرْمَ kabile ismidir. Önceleri ‘Âd’ın

¹²⁴ Yâsîn (36), 58.

¹²⁵ Sebe’ (34), 15.

¹²⁶ İsmail Karagöz, *a.g.e.*, s. 540-541; Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, 336-337; ed-Dâmeğâni, *Kâmusu’l-Kur’ân*, s. 190.

¹²⁷ Ebû Hayyân el-Endelusî, *a.g.e.*, s. 348.

¹²⁸ Fecr (89), 7.

¹²⁹ *A.g.e.*, s. 348.

dedesinin ismiydi. Vezni ise *فَعَلٌ* lafzıdır”¹³⁰ demiştir.

{ *الْعِمَادُ* }: *عِمَادٌ* kelimesi, *ضَرَبَ* babındaki “Duvar, direk” gibi anlamlara gelen *دَاتِ الْعِمَادِ* fiil kökünden türemiştir. Çoğul ve özel bir isim olup yedinci âyette *دَاتِ الْعِمَادِ* şeklinde geçmektedir.¹³¹ Vezni *فَعَالٌ* kelimesidir. Müzekker ve müennesi aynı olup müfredi *عِمَادَةٌ* lafzıdır. Kaynaklarda *عُمْدٌ* ve *عَمْدٌ* zikredilen diğer çoğul lafızlardır.¹³² Yalnız el-Ferrâ (ö. 207/822) şu görüşünü nakletmiştir: “*عَمْدٌ* ve *عُمْدٌ* kelimeleri *عِمَادٌ* kelimesinin değil, *أَدِيمٌ* lafzının çoğulu olan *أَدَمٌ* ve *أُدْمٌ* kelimelerinde olduğu gibi *عُمُودٌ* lafzının çoğul lafızlarıdır.”¹³³

عَمْدٌ fiilinden türeyenler kelimeler sözlükte “Duvar, desteklemek, öfkelenmek, bir şeyi kasten yapmak, yüksek binalar sütun ve direk”¹³⁴ gibi farklı anlamlarda kullanılmıştır. Meal ve Tefsir kaynakları incelendiğinde yedinci âyette geçmekte olan *عِمَادٌ* isminin “Sütunlar, yüksek yapılar manasında topluluk ismi”¹³⁵ gibi anlamlarda kullanıldığı görülmektedir.

﴿ *الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِنْهَا فِي الْبِلَادِ* ﴾ “Ülkeler içinde benzeri yaratılmamıştı”¹³⁶

{ *لَمْ يُخْلَقْ* }: *نَصَرَ* veznindeki *خَلَقَ* fiilinin muzari, mechul, müfred, müzekker ve gaib sıgasındaki *يُخْلَقُ* lafzı, sekizinci âyette cahd-i mutlak yapısında *لَمْ يُخْلَقْ*

¹³⁰ Mahmûd Sâfi, *a.g.e.*, s. 322.

¹³¹ “Öfkelenmek ve darılmak” anlamındaki *عَلِمَ* vezninin de lafız bakımından bilinmesinde fayda görülmektedir.

¹³² ‘Ahmed Muhtar ‘Ömer, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arabiyyeti’l-Me‘âsire*, s. 1549-1552; el-Feyyûmî, *a.g.e.*, s. 428-429; Mahmûd Sâfi, *a.g.e.*, s.322.

¹³³ ez-Zebîdî, *a.g.e.*, s. VIII/411.

¹³⁴ *a.g.e.*, s. VIII/411-418; Receb ‘Abdulcevâd İbrâhîm, *Mu‘cemu’l-Mustalehâti’l-İslâmiyye*, bs. 1, Dâru’l-Âfâki’l-‘Arabiyye, Kahire 2002, s. 214; ‘Sâlih el-‘Ali es-Sâlih, *el-Mu‘cemu’s-Saîfî Fî’l-Luğati’l-‘Arabiyye*, bs. 1, Dâru’ş-Şerki’l-Evset, Riyad 1989, s. 438; İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. III/302-303; Ahmed Ebu Hâke, *a.g.e.*, s. 1325-1326.

¹³⁵ Mahmûd Sâfi, *a.g.e.*, s.322; Fahreddîn er-Râzî, *a.g.e.*, s.151; ec-Cemel, *a.g.e.*, 594; Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, *Me‘âni’l-Kur‘ân*, I-III, bs. 3, c. III, ‘Alemlü’l-kütüb, Beyrût 1993, s. 260. Ayrıca Kur‘ân-ı Kerîm’de kullanıldığı anlam ve lafızlar için bk. Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 585-586; Semîn el-Halebî, *a.g.e.*, s. 120-122.

¹³⁶ Fecr (89), 8.

şeklinde geçmektedir. خَالِقٌ kaynaklarda zikredilen bir mastardır.¹³⁷ İsm-i faili خَالِقٌ ve خُلُوقٌ, ism-i mefulu ise مَخْلُوقٌ lafzıdır. Master olarak “Bir şeyi yaratmak, yapmak, meydana getirmek” gibi anlamlara gelmektedir. Türev açısından ise farklı lafızlarda “Bir şeyi düzeltmek, elbisenin yıpranması, güzel huylu olmak, düz olmak, ahlak ilmi, düz ve yalçın taş, fakir, yaratıcı” gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Ayrıca sekizinci âyette “Yaratılma, ortaya koyulma, inşa edilme” gibi manalarda kullanılmıştır.¹³⁸

{ الْبِلَادُ }: “Belde, geniş bölge, göğüs” gibi manalara gelen بِلَادٌ kelimesi, câmid ve كَلْبَةٌ-كِلَابٌ lafızlarında olduğu gibi çoğul bir isimdir. بُلْدَانٌ ise diğer çoğul lafzıdır. Müfredi ise بَلَدٌ ve بَلْدَةٌ kelimeleridir.¹³⁹ Ragıb el-İsfahânî بِلَادٌ kelimesinin “Mekan, geniş yer, ikamet” gibi anlamlara geldiğini zikretmiştir.¹⁴⁰ بِلَادٌ kelimesi Fecr sûresinin 8. ve 11. âyetinde فِي الْبِلَادِ lafzıyla geçmektedir. Müfessirler tarafından “Beldeler, ülkeler, şehirler, topraklar” şeklinde farklı anlamlara geldiği dile getirilmiştir.¹⁴¹

1.3.3. Dokuzuncu ve Onuncu Âyetin Tahlili

1.3.3.1. ثَمُودٌ/Semûd, جَابُوا/Câbû, الصَّخْرُ/es-Sahr, بِالْوَادِ/Vadi, فِرْعَوْنُ/Firavun

ve الْأَوْتَادُ/el-Evtâd Kelimeleri

﴿ وَثَمُودَ الَّذِينَ جَابُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِ ﴾ “Vadide kayaları oyarak şehir yapan

¹³⁷ el-Feyyûmî, *a.g.e.*, s. 180; ‘Ahmed Rıza, *a.g.e.*, s. II/324.

¹³⁸ Fecr sûresi dışında Kur’an’da da farklı türev ve anlamlarda kullanılmıştır. Bilgi için bk. Semîn el-Halebî, *a.g.e.*, s. I/526-529; Muhammed ‘Ali Taha ed-Durre, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Kerîm ve I’râbuhu ve Beyânuhu*, I-X, bs. 1, c. X, Dâru’l-İbni Kesir, Beyrût 2009, s. 574; Celâle’-d-Dîn Muhammed b. Ahmed el-Mahallî, *el-Kur’ân-il ‘Kerîm Bi Hamişihî Tefsîru’l İmâmeyni el-Celâleyn*, bs. 1, el-Mektebetuş-Şe’biyye, byy. 2013, s. 510.

¹³⁹ İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. III/94-97; el-Feyyûmî, *a.g.e.*, s. 60; Ahmed Ebu Hâke, *a.g.e.*, s. 130.

¹⁴⁰ Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 142.

¹⁴¹ Kur’an’da varit olduğu diğer lafız ve anlamlar hak. değişik görüş ve yaklaşımlar için bk. Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 142-143; Semîn el-Halebî, *a.g.e.*, s. I/225-226.; Molla ‘Alî el-Kârî, *a.g.e.*, s.318; ‘Abdurrahmân b. Ebî Hâtîm Muhammed b. İdrîs et-Temîmî el-Hanzalî er-Râzî, *Tefsîru İbn Ebî Hâtîm er-Râzî*, I-VII, thk. Ahmed Fethî ‘Abdurrahman Hicâzî, bs. 1, c. VII, Dâru’l-Kutubi’l-‘ilmiyye, Lübnan 2006, s. 539.

Semûd'a?"¹⁴²

{ تَمُودٌ } : Dokuzuncu âyette geçmekte olan وَتَمُودٌ lafzı, kendilerine gönderilen Sâlih peygamberi yalancılıkla itham ettikleri için helaka uğrayan bir kavmin ismidir. Hem acem hem de ‘alem özelliklerinden ötürü تَمُودٌ kelimesi tenvin almayan gayr-ı munsarîf bir kelime olup fethayla mecrur olmaktadır.¹⁴³ Ayrıca Kıraat alimlerinden İbn Vessâb, وَتَمُودٌ lafzıyla munsarîf olarak, cumhur ise gayr-ı munsarîf olarak okumuştur.¹⁴⁴

{ جَابُوا } : Dokuzuncu âyette, mazi, malum, cem‘, müzekker ve gaib sığasında geçmekte olan جَابُوا lafzı; kök bakımından نَصَرَ veznindeki, aslı جَوَّبَ olan جَابٌ-يَجُوبُ fiilinden gelmektedir.¹⁴⁵ تَجَوَّبًا ise fiilin mastardır. Sözü geçen konulardan yola çıkarak mastar ve yerine göre “Kesmek, yırtmak, delmek, cevap vermek, keski aleti, kalkan” gibi anlamlara gelmektedir. ez-Zeccâc (ö. 311/923) da: “Yırtmak, kesmek, çok mesafe kateden, gezen” gibi manalarda kullanıldığını söylemiştir.¹⁴⁶

El-Ferrâ (ö. 207/822) جَوَّبَ fiili yerine, ضَرَبَ veznindeki, aslı جَيَّبَ olan جَابٌ-يَجِيْبُ vezninin de kullanılabileceğini ifade etmiştir. Nitekim Arapça’da ‘oraya tırmandım ve orasını oyduum’ manasında جَابُوا جَيْبًا denilir¹⁴⁷ Kur’ân-ı Kerîm’de de, ﴿ وَتَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا فَارِهِينَ ﴾ “Ve dağlardan evler oyuyorsunuz.”¹⁴⁸ âyetinde benzer anlam, farklı şekilde geçmektedir.

Dokuzuncu âyet bağlamında “Oymak, yontmak, kayalıkları kesip

¹⁴² Fecr (89), 9.

¹⁴³ Mahmûd Sâfi, *a.g.e.*, s.323; Ebû ‘Abdillâh el-Huseyn b. Muhammed, *İ'râbu Selâsine Sûreten Mine'l Kur'âni'l-Kerîm*, bs. 1, Daru Ve Mektebetu'l-Hilâl, Beyrût 1985, s.77.

¹⁴⁴ Ebû Hayyân el-Endelusi, *a.g.e.*, s. 350.

¹⁴⁵ Ebû Hayyân el-Endelusi, *a.g.e.*, s. 350. جَابُوا fiilinin aslı جَوَّبُوا olup بِالْقَلْبِ kuralı gereği ‘aynu’l-fiil olan illet harflerinden و hareketli, makabli olan ج de fethalı olduğundan و harfi l’e dönüştürülerek جَابُوا lafzındaki halini almıştır.

¹⁴⁶ Mahmûd Sâfi, *a.g.e.*, s.322; İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. I/283-284, ez-Zebîdî, *a.g.e.*, s. I I/201-210; el-Fîrûzâbâdî, *Besâiru Zevi't-Temyîz*, s. 407-408; ‘Hassân ‘Ahmed Râtib el-Misrî, *el-Lafzu'l-Ferîd Fî'l-Kurâni'l-Mecîd*, I-IV, bs. 1, c. IV, Vezâretu’s-Sekâfe, Dımeşk 2011, s. 55; Ebû Ca‘fer Nasîruddîn Muhammed b. el-Hasen et-Tûsî, *et-Tibyânu Fî 'Tefsîri'l-Kur'âni*, I-X, thk. Ahmed Hâbib Kasîr el-‘Âmilî, bs. 1, c. X, Dâru İhyâi't-Tûrâsi'l ‘Arâbî, Mısır 1988, s. 343.

¹⁴⁷ el-Ferrâ, *Lugâti'l-Kurân*, s. 157; el-Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, s. 261.

¹⁴⁸ Şuarâ (26), 149.

biçmek” gibi farklı anlamlarda kullanıldığı dilci ve müfessirler tarafından nakledilmiştir.¹⁴⁹

{ الصَّخْرُ }: صَخَرَ kelimesi عِلْمَ babındaki صَخَرَ fiil kökündeki çoğul bir isimdir. Müfredi de صُخْرَةٌ, صُخُورٌ, صَخَرٌ, صَخْرَاتٌ kelimelerindeki gibi صَخْرَةٌ lafızıdır. صَخْرَاتٌ, صَخَرٌ, صُخُورٌ, صُخْرَةٌ ve صَخْرَةٌ kelimleri de ilgili kaynaklarda zikredilen diğer çoğul lafızlardır. صَخَرَ fiili mastar ve müştak bakımından “Kayalık yer, demirin birbirine vurma sesi çıkartısı” gibi farklı anlamlara gelmektedir.¹⁵⁰

Müfessir ve dilciler, dokuzuncu âyette çoğul lafızıyla geçen الصَّخْرُ kelimesinin âyet açısından; “Kayalar, kayaları oymak, kayaları kesip yontmak, kayaları kesen” gibi anlamlarda geldiğini aktarmışlardır.¹⁵¹

{ بِالْوَادِ }: Sözlükte “Vadi, dere” gibi anlamlara gelen ve aslı وَادِي olan وَادٍ kelimesi câmid bir isim olup dokuzuncu âyette بِالْوَادِ ifadesiyle geçmiştir. İbn Sîde (ö. 458/1066) sondaki ي harfinin kolaylık ve hafiflik için hafz edildiğini dile getirmiş ve çoğulunun صَاحِبٌ-أَصْحَابٌ kelimelerindeki gibi أُوْدَاءٌ lafzı olduğunu da belirtmiştir.¹⁵² أُوْدِيَّةٌ ise diğer çoğullardır.¹⁵³ Buna dayanarak, âyet yönünden “Vadi, dağ yamacı, vadiler” gibi anlamlara geldiği görülmektedir.¹⁵⁴

﴿ وَفِرْعَوْنَ ذِي الْأَوْتَادِ ﴾ “Kazıklı Firavun’a?”¹⁵⁵

{ فِرْعَوْنٌ }: Mısır’daki eski imparatorluk döneminden itibaren rastlanan ve aslında krallık sarayını ve orada oturanları ifade eden فِرْعَوْنٌ (çoğulu فِرْعَائِنَةٌ) kelimesinin Arapça’ya İbrânîce’den veya Süryânîce’den geçtiği

¹⁴⁹ el-Hâzin el-Bağdâdî, *a.g.e.*, s.422; Câbir El-Cezâirî, *a.g.e.*, s.564; Semîn el-Halebî, *a.g.e.*, s. I/356.

¹⁵⁰ Ahmed Rıza, *a.g.e.*, s. III/427-428; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, s. XII/291-293.

¹⁵¹ Semîn el-Halebî, *a.g.e.*, s. II/322; en-Nesefî, *a.g.e.*, s.639; Ahmed el-Mahallî, *a.g.e.*, s.510.

¹⁵² ez-Zebîdî, *a.g.e.*, s. XL/179.

¹⁵³ el-Feyyûmî, *a.g.e.*, s. 654; Receb ‘Abdulcevâd İbrahîm, *a.g.e.*, s.298.

¹⁵⁴ el-Kurtubî, *a.g.e.*, s.271; Mahmûd es-Sivâsî, *a.g.e.*, s.306. Ayrıca Kur’ân-ı Ker’îm’de geçtiği lafız ve anlamlar için bk. Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 862.

¹⁵⁵ Fecr (89), 10.

aktarılmaktadır.¹⁵⁶ Bu gerekçeyle 10. âyette geçmekte olan وَفِرْعَوْنَ lafzı, acem ve ‘alem özelliklerinden ötürü gayr-ı munsarif olup sarf edilmemektedir.¹⁵⁷

{ الْأَوْتَادُ } : Çoğul bir isim olan أَوْتَادُ lafzının müfredi, hicaz lehçesinde ت harfinin kesresi ile أَوْتَدُ, necd lehçesinde ise ت harfinin fethası ile أَوْتَدُ şeklindedir.¹⁵⁸

Fecr sûresi 10. âyette ﴿ وَفِرْعَوْنَ ذِي الْأَوْتَادِ ﴾, Sâd 12. âyetinde ise ﴿ وَفِرْعَوْنَ ذُو ﴾ أَوْتَادِ lafızlarıyla geçmekte ve Firavun’a nispetle “Büyük binalar (ve ordular) sahibi, yüksek direklerin (piramitlerin) sahibi, devleti güçlü, şiddeti meşhur, ülkesi zengin, sağlam kale ve kazıklar sahibi” gibi anlamlarda zikredilmiştir.¹⁵⁹ Kanaatimce, bu kadar farklı manalar ancak mecaz anlatımla açıklanabilir. Zira lafzen “Kazıklar sahibi” olan ifade mana bakımından “Firavunun toplumdaki itibarı, gücü, kuvveti” gibi mecaz anlamlarda kullanıldığı söylenebilir.

1.3.4. On Birinci ve On İkinci Âyetin Tahlili

1.3.4.1. طَعَوَا/Tağav, فَأَكْثَرُوا/Ekser ve الْفَسَادُ/Fesat Kelimeleri

﴿ الَّذِينَ طَعَوَا فِي الْبِلَادِ ﴾ “İşte bunların hepsi ülkelerinde azgınlık etmişlerdi”¹⁶⁰

{ طَعَوَا } : فَتَحَ veznindeki, aslı طَعَى olan طَعَى fiilin mazi, malum, cem‘, müzekker ve gaib sığasındaki طَعِيُوا lafzı on birinci âyette طَعَوَا şeklinde geçmektedir. Vezninin عَلِمَ olduğu da nakledilmiştir.¹⁶¹ طَعِيَانًا ve طَعِيَانًا ifadeleri

¹⁵⁶ Ömer Faruk Harman, “Firavun”, *DİA*, I-XLIV, c. XIII, TDV Yayınları, İstanbul 1996, s. 118.

¹⁵⁷ Ali Taha ed-Durre, *a.g.e.*, s.580; Ebû ‘Abdillâh El-Huseyn, *a.g.e.*, s. 78.

¹⁵⁸ Ayrıca kaynaklarda أَوْتَادُ lafzı وتد başlığı altında yer almaktadır. Bu bakımdan وَعَدَ babındaki “Kazığı kakmak” manasındaki وَتَدَ fiili أَوْتَادُ örneği bağlamında bilinmesinde fayda görülen bir fiildir. Detaylı bilgi için bk. el-Feyyûmî, *a.g.e.*, 646-647; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, s. IX/249-252.

¹⁵⁹ el-Hanzalî er-Râzî, *a.g.e.*, s.539; İbnu’l-Mulakkîn Sirâcuddîn Ebu Hafs ‘Umer b. Ebi’l Hasan ‘Alî b. Ahmed en-Nahavî el-Ensârî eş-Şâfi‘î, *Tefsîru Gâribi l-Kur’ân*, thk. Semîr Tâhâ el-Meczûb, bs. 1, ‘Âlemu’l-kitâb, Beyrût 2011, s. 533; eş-Şerîf er-Radî, *Telhîsu l-Beyân Fî Mecâzâtî l-Kur’ân*, thk. Mekki es-Seyyid Câsim, bs. 1, ‘Âlemu’l-kütüb, Beyrût 2011, s. 269; Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s.853.

¹⁶⁰ Fecr (89) 11.

¹⁶¹ Kaynaklarda نَصَرَ veznindeki, aslı نَطَعُوا olan نَطَعُوا fiili de طَعَى fiili ile mana bakımından aynı olmakla beraber lafız bakımından farklı diğer bir sığadır. Bu açıdan on birinci âyette geçmekte

mastar lafızlardır. طَغَى fiilinden müştak olanlar açısından dilciler tarafından “Haddi aşmak, birini zalim veya asi yapmak, birini isyana zorlamak, azgınlık”¹⁶² gibi anlamlarda olduğu ve kullanıldığı aktarılmıştır. Diğer yandan âyette “Azgınlık etmek ve bozgunluk çıkarmak” gibi manalarda kullanıldığı görülür.¹⁶³

﴿ فَأَكْتَرُوا فِيهَا الْفَسَادَ ﴾ “Oralarda durmadan fesat çıkardılar”¹⁶⁴

كُفْرًا ve كَفَّارَةً kelimesi كَفَّرَ fiilinden gelmektedir. كَفَّرَ ve كَفَّرُوا { فَأَكْتَرُوا } mastarlar olup كَفَّرَ fiili yerine göre “Çoğalmak, bir şey çok olmak, bir şeyi çoğaltmak, bir şeyi çok edinmek” gibi anlamları ihtiva etmektedir. On ikinci âyetteki فَأَكْتَرُوا lafzı ise, “Bir şeyi çoğaltmak, bir şeyi çok bulmak” manasındaki أَكْتَرُ fiilinin mazi, malum, cem‘, müzekker ve gaib sığasında kullanılmıştır. Bu bakımdan ism-i faili مُكْتَرٍ, ism-i mefulu ise مُكْتَرٌ kelimeleridir.¹⁶⁵ Buradan yola çıkarak, âyet açısından “Arttırmak, çoğaltmak, yaymak, yaygınlaştırmak” gibi anlamlarda kullanıldığı görülmektedir.¹⁶⁶

{ الْفَسَادُ }: İlgili kaynaklar irdelendiğinde فَسَادٌ kelimesinin mastar olduğu görülmekte ve bu konuda görüş ayrılığı bulunmamaktadır. Fakat hangi babdan türediği hususu ihtilaflıdır. Şöyle ki ez-Zebîdî; فَسَدَ fiilinin نَصَرَ, ضَرَبَ ve كَرَّمَ

olan الْإِعْلَالُ fiilinin aslı طَغَى fiiline göre طَغَى fiiline göre ise طَغَوْا kelimesidir. Bu bakımdan الْإِعْلَالُ kuralı gereği hem طَغَى lafzındaki lamu’l-fiil olan illet harflerinden ي harekeli makabli olan غ de fethalı olduğundan ي harfi ‘e; hem de طَغَوْا lafzındaki lamu’l-fiil olan illet harflerinden و harekeli makabli olan غ de fethalı olduğundan و harfi ‘e dönüştürülmüş ve طَغَا lafzını almıştır. Daha sonra ise الْإِعْلَالُ بِالْحَذْفِ yani “İlet harflerinin düşmesi” kuralı uygulanmıştır. Nitekim طَغَا lafzında lamu’l-fiil olan illet harflerinden ط ile çoğul alameti olan و harfleri sakın olup ard arda geldiğinden dolayı iltikai sakineyn durumu meydana gelmiş ve iltikai sakineynden kurtulmak için lamu’l-fiil olan sakın elif ط hazf edilerek âyette ki lafız olan طَغَا şeklini almıştır. Dolayısıyla burada الْإِعْلَالُ بِالْقَلْبِ وَالْحَذْفِ yani “İlet harflerinin dönüşmesi ve düşmesi” işlemleri yapılmıştır. Konu hak. daha detaylı bilgi için bk.es-Sâmmerrânî, a.g.e., s.245-249; ‘Îmâduddîn Ebu’l-Fidâi İsmâil b. ‘Ali el-Eyyûbi, *Kitabu’l-Kunnâş Fi’n-Nahvi ve’s-Sarf*, I-II, thk. Riyâd ‘Hasan el-Hevvâm, bs. 1, c. II, el-Mektebetu’l-‘Asriyye, Beyrût 2004, s. 179-189.

¹⁶² el-Feyyûmî, a.g.e., s. 373-374; Ahmed Ebu Hâke, a.g.e., s. 1155.

¹⁶³ Kur’ân’ı Kerîm’de varit olduğu diğer anlamlar hak. geniş bilgi için bk. Râgıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 520-521; ‘Ahmed Muhtar ‘Ömer, *Mu’cemu’l-Luğati’l-‘Arabîyyeti’l-Me’âsire*, s.1402-1403.

¹⁶⁴ Fecr (89), 12.

¹⁶⁵ İbn Manzûr, a.g.e., s. V/131-132; Ahmed Ebu Hâke, a.g.e., s. 1676-1677.

¹⁶⁶ Kûr’ân’ı Kerîm’de varit olduğu diğer lafız ve anlamlar için bk. Râgıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 703; Semîn el-Halebî, a.g.e., s. 377-379.

vezinlerinden müştak olduğuna dair temel üç farklı görüş zikredip İbn Dureyd (ö. 321/933) gibi فَسَادٌ lafzının ضَرَبَ vezninden müştak olduğunu söylemiştir.¹⁶⁷

فَسَادٌ kelimesi, فَسَدَ fiilinin kaynaklarda aktarılan mastar lafızdır. فَسَادٌ kelimesinin ism-i faili فَاسِدٌ ve فَسِيدٌ olup çoğulu فَسَدَى kelimesidir. فَسَدَ fiilinden türeyenler yönünden ise “Bir şey fasit olmak, bozulmak, birine kötülük yapmak, batıl” gibi farklı anlamlarda kullanılmaktadır.¹⁶⁸ Sûrenin on ikinci âyetinde de فَسَادٌ lafzında geçmiş olup “Azgınlık, kötülük, fesat, fitne, karışıklık çıkarmak” gibi anlamlara gelmektedir. Yaygın ve genel görüş olarak “Fesat çıkarmak” manası alimlerce tercih edilmiş olup فَكَّرُوا فِيهَا الْفَسَادَ “(Oralarda) fesadı arttırmışlardı, çoğaltmışlardı.” anlamında geldiği belirtilmiştir.¹⁶⁹

1.3.5. On Üçüncü ve On Dördüncü Âyetin Tahlili

1.3.5.1. فَصَبَّ/Sabbe, سَوَّطٌ/Sevt, عَذَابٌ/Azap ve الْمِرْسَادُ/el-Mirsâd Kelimeleri

﴿ فَصَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطًا عَذَابٍ ﴾ “Bu yüzden rabbın onların üzerine kırbaç gibi ceza yağdırdı.”¹⁷⁰

{ فَصَبَّ } : Âyette mazi, malum, müzekker ve gaib sığasındaki فَصَبَ fiili نَصَرَ veznindeki, aslı صَبَّ olan ve “Üzerine zırhı giymek, sıvı yemek, üzerine salma yağdırıvermek” gibi anlamlara gelen فَصَبَ fiilinden gelmektedir.¹⁷¹ İsm-i faili aslı صَبَّ olan صَابٌ, ism-i mefulu ise مَصْبُوبٌ lafzıdır. Lügat alimi ez-Zebîdî فَصَبَ kelimesinin hem نَصَرَ gibi muteaddi, hem de ضَرَبَ gibi lazım fiil olduğunu ifade

¹⁶⁷ ez-Zebîdî, *a.g.e.*, s. VIII/494; el-Fîrûzâbâdî, *Besâiru Zevi't-Temyîz*, s. IV/192.

¹⁶⁸ İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. III/335; ‘Ahmed Rıza, *a.g.e.*, s. IV/409; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, s. VIII/494-495.

¹⁶⁹ Kur’an’da varit olduğu diğer anlam ve lafızlar hak. bk. Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 636; ed-Dâmeğânî, *el-Vucûhu Ve'n-Nezâir*, s.363.

¹⁷⁰ Fecr (89), 13.

¹⁷¹ Fiilin aslı صَبَّ olup idğam kural gereği, öncelikle aynı cinsten olan iki harften ikisinin de harekeli olması durumunda birinci harfin harekesi hafzedilir. فَصَبَ fiilinde de aynı cinsten olan ب harflerinden ikisinin harekeli olması sebebiyle; birinci harf olan ب harfinin harekesi hafz edilip فَصَبَ lafzını almıştır. Ardından رَبُّ örneğindeki gibi idğam yapılarak âyetteki فَصَبَ halini almıştır.

etmiştir.¹⁷²

صَبَّ fiilinden türeyenlerin kullanıldığı anlamlar genel olarak “Yemek dökmek, kılıcın ucu, sürü, aşk, sevgi, iniş ve engebe yer, kısım, topluluk”¹⁷³ şeklindedir. On üçüncü âyette ise فَصَّبَ lafzıyla “Çarpmak, sallamak, indirmek, kırbaçlamak, yağdırmak, geçirmek”¹⁷⁴ gibi anlamlarda geldiği ifade edilmiştir.

{ سَوَّطَ } : سَوَّطَ kelimesi نَصَرَ veznindeki, aslı سَوَّطَ olan يَسُوِّطُ-سَوَّطَ fiilinden müştak mastardır. Çoğulu سَوَّاطٌ ve سَيَّاطٌ kelimelerindeki gibi أَنْوَابٌ ve ثِيَابٌ kelimelerindeki gibi سَيَّاطٌ ve سَوَّاطٌ kelimeleridir.¹⁷⁵

سَوَّطَ kelimesi, mastar olarak “Bir şeyi karıştırmak, kamçı, prasa sapı, su biriken yer, hisse, şiddet, mihnet” gibi anlamlara gelmektedir. On üçüncü âyette ise “Kamçı, kırbaç” gibi anlamlar içinde kullanıldığı belirtilmiştir.¹⁷⁶ Ayrıca el-Ferrâ, Arapların bu kelimeyi her çeşit azap için geniş bir manada kullandığını ifade etmiştir.¹⁷⁷

{ عَذَابٌ } : On üçüncü âyette “Azap, ceza” anlamlarda varit olan¹⁷⁸ عَذَابٌ kelimesi, kaynaklarda, câmid olduğu da dile getirilmekle beraber فَعَّلَ veznindeki عَذَّبَ veya أَعَذَّبَ kalıplarından gelen ism-i mastar olduğu çoğunluk görüştür.¹⁷⁹ Çoğulu da أَعَذَّبَةٌ kelimesi olup “Azap, ceza, işkence, nefse ağır gelen her şey” gibi anlamları ihtiva etmektedir.¹⁸⁰

“Hak Dini Kur’ân Dili” adlı tefsiriyle tanınan son devir din alimlerinden Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (ö. 1942) عَذَابٌ kelimesi hakkında, “Azap

¹⁷² ez-Zebîdî, *a.g.e.*, s. III/176.

¹⁷³ Arap dil alimlerinin konu hak. değişik görüş ve yaklaşımları için bk. el-Fîrûzâbâdî, *Besâiru Zevî't-Temyîz*, s. III/369-370; el-Feyyûmî, *a.g.e.*, s. 331; İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. I/515-519.

¹⁷⁴ Kur’an’da varit olduğu diğer lafız ve anlamlar hak. geniş bilgi için bk. Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s.473; Semîn el-Halebî, *a.g.e.*, s. III/313-314.

¹⁷⁵ el-Feyyûmî, *a.g.e.*, s.295; et-Tûsî, *a.g.e.*, 343.

¹⁷⁶ İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. VII/325-327.

¹⁷⁷ el-Ferrâ, *Me’âni'l-Kur’ân*, s. 261.

¹⁷⁸ Kur’an’da varit olduğu diğer lafız ve anlamlar için bk. Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s.554-555; Fahreddîn er-Râzî, *a.g.e.*, s.153; ed-Dâmeğâni, *el-Vucûhu Ve’n-Nezâir*, s. 345-346.

¹⁷⁹ İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. I/583-586; ‘Sadullah el-Fetlevî, *a.g.e.*, s. 29.

¹⁸⁰ ez-Zebîdî, *a.g.e.*, s.329-330.

kelimesinin nekra kullanılmasının nedeni her birine olan azabın farklılığına işarettir”¹⁸¹ şeklinde görüş beyan etmiştir.

Diğer yandan Fecr sûresi 25. âyette لا يُعَذَّبُ فَعَلٌ veznindeki عَذَّبَ fiilinin muzari, nefy-i istikbal,¹⁸² malum, müfred, müzekker ve gaib sığasında geçmektedir. Bu bakımdan “Ceza alanların, ceza çeşitleri arasında emsali olmayan bir ceza olacaktır; Allah’ın edeceği azabı kimse edemeyecektir” şeklinde manalarda nâzil olduğu aktarılmıştır. Bu çoğunluğun görüşüdür. Ayrıca يُعَذَّبُ şeklinde ذ harfinin fethasıyla meçhul yapıda okunduğu da nakledilen diğer bir görüştür. Böylece yirmi beşinci âyet bağlamında, “O gün hasretler içinde olan insana verilen azap hiç kimseye verilmeyecektir, Kâfirin göreceği azap gibi kimse azap edilmeyecektir” gibi anlamlarda kullanılabildiği aktarılmıştır.¹⁸³

﴿ إِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمُرْصَادِ ﴾ “Rabbin her şeyi yakından izlemektedir”¹⁸⁴

{ الْمُرْصَادُ } : Çoğulu مَرَاوِدٌ olan مُرْصَادٌ kelimesi نَصَرَ veznindeki رَصَدَ fiilinden müştak bir isimdir. رَصَدًا fiilin mastarıdır. Arap dil bilginlerinden Molla Sadullah, “مُرْصَادٌ kelimesi, مِنْهَاجٌ lafzı gibi ism-i mekandır. Ayrıca مِفْعَالٌ vezninde mastar veya مِعْطَاؤٌ ve مِعْيَاؤٌ lafızlarındaki gibi mübalağa anlamını karşılayan bir kelime olduğu da söylenmektedir.”¹⁸⁵

رَصَدَ fiili, türeyenleri yönünden “Bir şeyi gözetlemek, gözetleme yeri veya yolu, rasathane” gibi anlamlarda geçmektedir. İlgili on dördüncü âyette ise, لِبِالْمُرْصَادِ lafzında “Gözetlemek, denetlemek, görmek, izlemek”¹⁸⁶ gibi anlamlarda ifade edilmiştir. “Her şeyi her zaman ve mekanda görüp gözetlemek” manasında yaygın olarak kullanılmaktadır.

¹⁸¹ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I- IX, byy., c. VIII, His Yayıncılık, İstanbul 1970, s. 5807.

¹⁸² Muzari fiillerin başına nefy edatı olan نَ edatı getirilerek sadece anlam değişip olumsuzlaşmakta ve lafızda ise herhangi bir değişiklik meydana gelmemektedir.

¹⁸³ el-Âlûsî el-Bağdâdî, *a.g.e.*, s.33; et-Tâhir İbn 'Âşûr, *a.g.e.*, s. 300; el-Kurtubî, *a.g.e.*, s.283.

¹⁸⁴ Fecr (89), 14.

¹⁸⁵ ‘Sadullah el-Fetlevî, *a.g.e.*, s.397; Ebu ‘Huseyn ‘Ahmed Faris b. ‘Zekeriyyâ, *Mu'cemu Mekâyîsu'l-Luğati*, I-VI, bs. 1, c. II, Dâru'l-Fikr, Beyrût 1979, s. 400; es-Savâlihî, *a.g.e.*, s. 348; el-Feyyûmî, *a.g.e.*, s. 228.

¹⁸⁶ Kur'an'da varit olduğu diğer lafız ve anlamlar için bk. Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s.355.

1.4. 15-20. Âyetlerin Tahlili

1.4.1. On Beşinci Âyetin Tahlili

1.4.1.1. الْإِنْسَانُ/İnsan, اِبْتَلَى /İbtelâ, اِكْرَمَ/İkram, نِعَمَ/Nimet ve يَقُولُ/Yekûlu

Kelimeleri

﴿ فَأَمَّا الْإِنْسَانُ إِذَا مَا ابْتَلَيْهُ رَبُّهُ فَأَكْرَمَهُ وَنَعَّمَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَكْرَمَنِ ﴾ “İnsana gelince, Rabbi ona imtihan için ikramda bulunduğunda ve onu nimetlere boğduğunda, ‘Rabbim bana ikram etti’ der (mutlu olur)”¹⁸⁷

{ الْإِنْسَانُ } : اِنْسَانٌ kelimesi eril, dişil, tekil ve çoğulu kapsayan cins bir isimdir. اِنْسَانٌ kelimesinin câmid olduğu söylenmekle beraber, müştak bir isim olduğu aktarılmıştır. Bununla birlikte Molla Sadullah: “حَسِبَ كَلِمَةَ اِنْسَانٌ” *veznindeki اِنْسَانٌ fiil kökünden gelmektedir.*¹⁸⁸ Hasan İzzedin ec-Cemel de: “اِنْسَانٌ fiili فَرِحَ, كَرَّمَ ve ضَرَبَ fiilerindeki gibi farklı üç vezinde gelebilmekte, كَرَّمَ veznindeki mastarı da اُنْسَاءٌ ve اُنْسَاءٌ kelimeleridir”¹⁸⁹ şeklinde görüş belirtmiştir. Ayrıca kaynaklarda اِنْسَاءٌ, اُنْسَاءٌ ve اُنْسَاءٌ kelimeleri اِنْسَانٌ fiilinin zikredilen mastar lafızlarıdır.¹⁹⁰

اِنْسَانٌ lafzı, müfred olup cem‘i اِنْسَانِيَّةٌ, اِنْسَانِيَّةٌ ve اِنْسَانِيَّةٌ kelimeleridir.¹⁹¹ Müennesi de اِنْسَانَةٌ lafzıdır. Âyette اِنْسَانٌ lafzında müfred ve müzekker olarak geçmiştir. Ancak dilcilerden ec-Cevherî (400/1009’dan önce) ve Ahmed Muhtar Ömer başta olmak üzere, çoğunluk alimler tarafından اِنْسَانٌ lafzının genel anlamda olup hem müzekker hem de müennes manasında olduğu dile getirilmiştir.¹⁹² İbn Sîde (ö. 458/1066), اِنْسَانٌ kelimesini “Özel arkadaş, dost,” İbn Manzûr (ö. 1392/1973)

¹⁸⁷ Fecr (89), 15.

¹⁸⁸ ‘Sadullah el-Fetlevî, *a.g.e.*, s.30.

¹⁸⁹ İzzedîn ec-Cemel, *a.g.e.*, s. I/119.

¹⁹⁰ Ebu’l-Berekât el-Enbârî, *a.g.e.*, s. 652-653; Ebu’l-Ferec Cemâluddîn Abdurrahmân b. ‘Alî b. Muhammed el-Bağdâdî, *Zadu’l-Mesîr Fi ‘İlmi’t-Tefsîr*, bs. 1, Daru İbn Hazm, Beyrût 2002, s. 26; Ebu Hilâl el-‘Askerî, *el-Furûku’l-Luğaviyye*, thk. ‘Muhammed İbrâhîm Selîm, bs. 1, Dâru’l-‘İlmi ve’s-Sekâfe, Kahire 2010, s. 274.

¹⁹¹ *A.g.e.*, s. 226, 234; ‘Sadullah el-Fetlevî, *a.g.e.*, s. 184.

¹⁹² ‘Ahmed Muhtar ‘Ömer, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arabîyyeti’l-Me‘âsire*, 128-130.

ise “İyi dost” şeklinde tarif etmiştir.¹⁹³ Ayrıca Taif lehçesinde اِنْسَانُ lafzı, ي harfi ile اِنْسَانٌ şeklinde de bilinmekte ve kullanılmaktadır.¹⁹⁴

{ اِنْتَلَى } : اِنْتَلَا kelimesi, عَلِمَ ve رَضِيَ veznindeki بَلَى fiilinden gelmektedir. بَلَاءٌ kelimesi بَلَى fiilinin mastarıdır. Ayrıca نَصَرَ veznindeki, aslı بَلَوُ olan يَنْلُو kalıbı da بَلَى fiili ile mana bakımından aynı anlamları kapsayan başka bir fiildir. Bu bakımdan gerek بَلَى gerekse بَلَا fiili yerine göre; “Elbise’nin eskimesi, kokmak, imtihan, musibet, tecrübe, bilgi almak, iftihar etmek, önem vermek” gibi farklı anlamları içermektedir.¹⁹⁵

Bu açıdan Fecr sûresinin on beşinci ile 16. âyetinde اِنْتَلَى lafzında geçmekte olan اِنْتَلَى ifadesi sülasi fiile iki harf eklenen اِنْتَلَى fiilinin mazi, malum, müfred, müzekker ve gaib sığasında geçmiştir.¹⁹⁶ Buna dayanarak, ism-i faili اِنْتَلَى lafzıdır. Dolayısıyla ilgili âyetlere bakıldığında, “Nimet ve lütuf,” “Sınamak ve imtihan etmek” ile “İmtihan sürecindeki sıkıntı, zorluk ve tecrübe” gibi üç farklı anlam da kullanılmış olup başka âyetlerde de farklı lafızlarla geçmiştir.¹⁹⁷ Bu durumun oluşma sürecini göz önüne aldığımızda;

﴿ وَلِيْلِي الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلَاءٌ حَسَنًا ﴾ “Bunu da müminlere kendinden güzel bir lutufta bulunmuş olmak için yaptı”¹⁹⁸ âyetinde “Nimet ve lütuf” anlamı kastedilerek,

¹⁹³ Muhammed el-‘Adnânî, *Mu‘cemu’l-Ehtâu’ş-Şai‘e*, bs. 2, Mektebetu’l-Lübân, Beyrût 1983, s. 30. Konu hak. değişik görüş ve yaklaşımlar için bk. Ebu’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşeri, *Esâsu’l-Belâğat*, I-II, thk. ‘Muhammed Bâsil ‘Uyun es-Sûd, Daru’l-Kutubu’l-‘ilmiyye, bs. 1, c. I, Beyrût 1998, s. 35-36; el-Feyyûmî, *a.g.e.*, s. 25-26; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, s. XV/408-423; İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. VI/10-17. Ayrıca اِنْسَانٌ kelimesi kök ve türevleriyle Kur’ân’ı Kerîm’de farklı lafız ve anlamlarda da kullanılmıştır. Detaylı bilgi için bk. Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 94-95; ed-Dâmegâni, *Kâmusu’l-Kur’ân*, s. 49-52; Semîn el-Halebî, *a.g.e.*, s. I/129-135; İzzedîn ec-Cemel, *a.g.e.*, s. I/120-121.

¹⁹⁴ Muhammed Edîb ‘Abdulvâhid Cemrân, *Mu‘cemun Fesîhun Mine’l-Lehcâti’l-‘Arabiyye*, bs. 1, Mektebetu’l-‘Ebikân, Riyad 2000, s. 70.

¹⁹⁵ ez-Zemahşeri, *a.g.e.*, s. 77-78; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, s. XXXVII/202-215; ‘Ahmed Rıza, *a.g.e.*, s. 346-348; el-Feyyûmî, *a.g.e.*, s. 62.

¹⁹⁶ اِنْتَلَى lafzında yalnızca اِنْتَلَى kuralı gereği, اِنْتَلَى lafzındaki lamu’l-fiil olan illet harflerinden ي harekeli makabli olan ل da fethalı olduğundan ي harfi ’e dönüştürülerek اِنْتَلَى şeklini almıştır.

¹⁹⁷ Kur’ân-ı Kerîm’de geçmekte olduğu lafız ve anlamlar için bk. Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 145-146; Semîn el-Halebî, *a.g.e.*, s. I/231-233.

¹⁹⁸ Enfâl (8), 17.

بلاء şeklinde mastar lafzıyla kullanılmıştır.

﴿ هُنَالِكَ ابْتُلِيَ الْمُؤْمِنُونَ ﴾ “İşte o zaman müminler büyük bir imtihan geçirdiler”¹⁹⁹ ve ﴿ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا ﴾ “Hanginizin daha güzel davranacağını denemek için”²⁰⁰ âyetlerinde “Sınamak ve imtihan etmek” anlamlarında kullanılmakta olup ابْتُلِيَ ve لِيَبْلُوَكُمْ şeklinde fiil lafızlarıyla geçmiştir.

﴿ وَفِي ذَلِكُمْ بَلَاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴾ “Bunda rabbinizden büyük bir imtihan vardır”²⁰¹ âyetinde ise “İmtihan sürecindeki sıkıntı, zorluk ve tecrübe” anlamları kastedilmekte olup بلاء şeklinde mastar lafzıyla geçmiştir. Ayrıca ﴿ فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ مُبْتَلِيكُمْ بِنَهَرٍ ﴾ “Tâlût askerleriyle birlikte ayrılıp sefere çıkınca, ‘Allah muhakkak sizi bir nehirle imtihan edecek’ dedi”²⁰² âyette de “İmtihan sürecindeki sıkıntı, zorluk” denilmek istenerek مُبْتَلِيكُمْ şeklinde ism-i fail lafzıyla kullanılmıştır.

{ أَكْرَمَ } kelimesi, فَعَلَ veznindeki “Bir şeyi aziz ve kıymetli olması” anlamında olan كَرَمَ fiilinden gelmektedir. Ayrıca نَصَرَ vezninde “Birine kerem sahibi olmakta üstün gelmek” gibi anlamda olan كَرَمَ şeklinde kalıbı da bulunmaktadır. كَرَمَةٌ ve كَرَامَةٌ zikredilen mastarlardır. كَرَمَ ve كَرَّمَ fiilleri kullanım amacına göre, “Bulutun çok yağmurlu olması, iyi ve ahlaklı olmak, birine hürmet göstermek, cömert olmak, aziz ve kıymetli olmak, yakışmayan şeyden kaçınmak” gibi anlamlara gelmektedir.²⁰³

Bu bakımdan Fecr sûresinde üç yerde geçmekte olan أَكْرَمَ fiili, 15. âyette فَكَّرَمَهُ ve أَكْرَمَنِ lafızlarıyla mazi, malum, müfred, müzekker ve gaib; 17. âyette de نَكْرَمُونَ lafzıyla muzari, nefy-i istikbal, malum, cem‘, müzekker ve muhatab

¹⁹⁹ Ahzâb (33), 11.

²⁰⁰ Hûd (11), 7.

²⁰¹ A'râf (7), 141.

²⁰² Bakara (2), 249.

²⁰³ ez-Zebîdî, *a.g.e.*, s. XII/510-516; el-‘Ali es-Sâlih, *a.g.e.*, s. 563-564.

sığısında kullanılmıştır. Bununla birlikte, ism-i faili مُكْرِمٌ, ism-i mefulu ise مُكْرَمٌ kelimeleridir. Âyetler bakımından ise “İkram etmek, nimet vermek, ikramda bulunmak, değer vermek”²⁰⁴ gibi anlamları içerdiğini dile getirilmiştir.

{ نَعَمَ } : نَعَم kelimesi نَعَم kökünden gelen bir fiil olup, vezni ve mastarı hususunda farklı görüşler bulunmaktadır. Örneğin İbn Cinnî, كَرَمٌ ve عَلِمٌ gibi farklı birkaç vezinde olduğunu dile getirmiştir.²⁰⁵ نَعْمًا، مَنَعَمًا، نَعْمَةً kelimeleri de, kaynaklarda zikredilen نَعَم fiilinin mastar lafızlarıdır. Kök ve türevleri açısından, “Yaşamı güzel ve hoş olmak, yumuşak olmak, dalın yeşil ve taze olması, nimet, hayatın güzellikleri” gibi anlamları kapsadığı görülür.²⁰⁶

Âyette de نَعَمٌ و نَعْمَةٌ lafzında geçen نَعَم fiili, mazi, malum, müfred, müzekker ve gaib sığısında kullanılmıştır.²⁰⁷ Böylece “İkram etmek, nimetlendirmek, nimet vermek” gibi anlamlarda varit olmuştur.²⁰⁸

{ يَقُولُ } : يَقُولُ kelimesi نَصَرَ veznindeki, aslı قَوْلٌ olan يَقُولُ fiilinin muzari, malum, müfred, müzekker ve gaib sığısında geçmektedir.²⁰⁹ قَالٌ fiilinin mastarı, قَائِلٌ، قَوْلٌ، قَوْلٌ، قَوْلٌ، قَوْلٌ، قَوْلٌ çoğulu ise يَقُولُ، قَوْلٌ، قَوْلٌ، قَوْلٌ çoğulu ise يَقُولُ ve يَقُولُ lafızlarıdır. İsm-i faili قَائِلٌ، قَوْلٌ، قَوْلٌ، قَوْلٌ، قَوْلٌ çoğulu ise يَقُولُ، قَوْلٌ، قَوْلٌ، قَوْلٌ çoğulu ise يَقُولُ ve يَقُولُ lafızlarıdır. İsm-i mefulu de يَقُولُ ve يَقُولُ lafızları olup çoğulu يَقُولٌ ve يَقُولٌ kelimeleridir. Fiilin müştak ve lafızları bakımından geldiği anlamlar ise şunlardır: “Konuşmak, söylemek, söz, dil, hitap etmek, haber vermek, mücadele

²⁰⁴ Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 707-709; es-Sa’lebî, *a.g.e.*, s.454; Ahmed el-Mahallî, *a.g.e.*, s. 510.

²⁰⁵ ez-Zebîdî, *a.g.e.*, s. XXXIII/500-501; el-‘Adnânî, *a.g.e.*, s.250-251.

²⁰⁶ Geniş bilgi için bk. el-Feyyûmî, *a.g.e.*, s. 614-615; İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. XII/579-590.

²⁰⁷ نَعَم fiilinin aslı نَعَم olup نَعَم örneğindeki gibi kural gereği öncelikle نَعَم، ardından da رَبٌّ gibi idğam yapılarak نَعَم haline dönmüştür.

²⁰⁸ Kur’ân-ı Kerîm’de kullanıldığı lafız ve anlamlar hak. geniş bilgi için bk. Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 814-816; Semîn el-Halebî, *a.g.e.*, s. IV/197-200.

²⁰⁹ يَقُولُ kelimesinin aslı olan يَقُولُ kelimesinde بِالْغَلِّ بِالْغَلِّ yani “İllet harflerinin harekesinin sakin olan harfe verilmesi” kuralı uygulanmıştır. Nitekim يَقُولُ lafzındaki illet harfi olan و harfinin harekesi bir önceki ق harfine verilerek يَقُولُ halini almıştır. Kural hak. geniş bilgi için bk. es-Sâmerrânî, *a.g.e.*, s. 244-245.

ve münakaşa.”²¹⁰

Ayrıca dilciler, *وَكَثْرَةَ السُّؤَالِ، وَإِضَاعَةَ الْمَالِ، وَقَالَ، قِيلَ وَقَالَ: ثَلَاثًا: قِيلَ وَقَالَ،* “Şüphesiz Yüce Allah sizin için üç şeyi çirkin görmüştür. Dedikodu, malı ziya etmek ve anlamsız çok soru sormak!”²¹¹ hadisinde geçmekte olan *الْقِيلَ* ve *الْقَالَ* kelimelerini farklı şekillerde tahlil etmişlerdir. Zira Arap dil alimi Ahmed Rıza’ya göre, “*الْقِيلَ* ve *الْقَالَ* lafızları isim olup *الْقَوْلُ* kelimesinden gelmektedir”²¹² şeklinde bir yorum yapmıştır.

Diğer bir dil bilgini İbn Sikkât (ö. 244/858) ise isim olduğu konusunda aynı görüşte olmakla beraber, aslı hususunda farklı olan şu görüşü söylemiştir: “*الْقِيلَ* ve *الْقَالَ* kelimeleri mastar değildir. Nitekim bu iki kelime asıllarında mazi fiil olup fetha üzere isme dönüşmüşlerdir. Ayrıca irab bakımından da mu’rab isimdirler.”²¹³ Kanaatimce hadis ve dilcilerin görüşleri bağlamında, *الْقِيلَ* ve *الْقَالَ* kelimelerinin mazi fiilden gelen isim olduğu görüşü daha isabetlidir. Ayrıca *يَقُولُ* kelimesi Fecr sûresi 15. ve 24. âyetlerinde “Söylemek” ve “Demek” gibi anlamlarda kullanılmıştır.²¹⁴

1.4.2. On Altıncı ve On Yedinci Âyetin Tahlili

1.4.2.1. فَقَدَرَ/Kadera, رَزَقَ/Rızık, أَهَانَ/Ehâne ve أَلْيَسِيمَ/Yetim Kelimeleri

﴿ وَأَمَّا إِذَا مَا ابْتَلَيْهُ فَفَدَّرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَهَانَنِ ﴾ “Onu imtihan edip rızıkını daralttığı anda ise ‘Rabbim beni önemsemedi’ der (mutsuz olur)”²¹⁵

{ فَفَدَّرَ } قَدَرَ fiilinin vezni hususunda farklı görüşler bulunmaktadır. Nitekim yerine göre “Bir şeyi diğer bir şeye kıyaslamak, bir şeyi planlamak, daraltmak, Allah’ı tazim etmek, rızıkı taksim etmek, rızıkı dar edip sıkıştırmak,

²¹⁰ Konu hak. değişik görüş ve yaklaşımlar için bk. İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. XI/572-577; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, s. XXX/291-301; el-Feyyûmî, *a.g.e.*, s. 519-520.

²¹¹ *Müslim*, Akdiye, 12.

²¹² ‘Ahmed Rıza, *a.g.e.*, s. IV/681.

²¹³ el-Feyyûmî, *a.g.e.*, s. 519.

²¹⁴ Kur’ân-ı Kerîm’de varit olduğu anlam va lafızlar için bk. Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s.688-690; Semîn el-Halebî, *a.g.e.*, s. 347-352; el-Fîrûzâbâdî, *Besâiru Zevî’t-Temyîz*, s. IV/303-306.

²¹⁵ Fecr (89), 16.

bir şeye güç yetmek” anlamlarına gelen نَصَرَ ve ضَرَبَ kalıpları ile “Boynu kısa olmak” anlamındaki عَلِمَ babı gibi farklı vezinlerde geçmiş ve kullanılmıştır. قُدْرَةٌ, قُدُورًا, مُقَدَّرَةٌ ve قُدْرَانًا kaynaklarda zikredilen mastar lafızlardır.²¹⁶

قَدَرَ fiili, on altıncı âyette فَقَدَرَ lafzıyla mazi, malum, müfred, müzekker ve gaib sığasında geçmiştir. قَدَرَ lafzında şeddeli olarak da kullanılmaktadır.²¹⁷ İsm-i faili قَادِرٌ, ism-i mefulu مَقْدُورٌ kelimeleri olup âyette “Ölçülü vermek, daraltmak, rızıkı kısıtlamak” gibi anlamlarda geçmiştir. Birçok farklı âyette bu anlamlarda olmakla beraber, farklı sığa ve lafızlarda da geçmiştir. Lakin:

قَدَرَ fiilinin muzari sığası olan يَقْدِرُ lafzı, İsrâ sûresi 30, Ra'd 26, Sebe 39. âyetlerde “Rızıkı kısmak, daraltmak” gibi anlamlarda kullanılıp ضَرَبَ babında geçmiştir. Bu bakımdan فَقَدَرَ lafzındaki fiilin de ضَرَبَ vezninde olduğu kanaati ortaya çıkmaktadır.²¹⁸

{ رِزْقٌ } : On altıncı âyette رِزْقُهُ lafzıyla geçen “Rızık” anlamındaki رِزْقٌ kelimesi, خَلَقَ veznindeki رَزَقَ fiilinden müştak bir isimdir. Bu bağlamda çoğulu رِزَاقٌ kelimelerinde olduğu gibi رِزَاقٌ lafzıdır. Ayrıca رَزَقَ fiilinin ism-i faili رَازِقٌ ve mübalağalı olarak رِزَاقٌ, ism-i mefulu ise مَرزُوقٌ kelimeleridir. Mastar-ı merresi de²¹⁹ رِزْقَةٌ olup çoğulu رِزَقَاتٌ lafzıdır. رَزَقَ fiili kullanılış amacına göre de “Rızık vermek, birinden rızık istemek, bir çeşit üzüm, yiyecek, maaşlı asker” gibi anlamlara gelmektedir.²²⁰

²¹⁶ el-Feyyûmî, *a.g.e.*, s. 492-494; ez-Zemahşeri, *a.g.e.*, s. II/56-57; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, s. XIII/370-384; İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. V/74-80.

²¹⁷ Saîd b. Mes'ade el-Mücâşî el-Belhî el-Ahfeş, *Me'âni'l-Kur'ân*, bs. 1, 'Alemlü'l-Kutub, Beyrût 2003, s. 626-627; Muhammed Abdullâh b. Müslim İbn Kuteybe, *Te'vîlu Muşkili'l-Kur'âni*, thk. es-Seyyid Ahmed Sakr, b. 1, Dâru't-Turâs, Kahire 1973, s. 408.

²¹⁸ Diğer âyetler için bk. Ankebût (29), 62; Sebe' (34), 36; Kasas (28), 82; Rûm (30), 37; Zümer (39), 52. Kur'ân'ı Kerim'de kullanılan diğer anlam ve lafızlar için bk. Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 657-660; el-Fîrûzâbâdî, *Besâiru Zevi't-Temyîz*, s. IV/243-246.

²¹⁹ Bir hareketin veya olayın bir kere yapıldığını gösteren masdardır.

²²⁰ İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. X/115-116; el-Feyyûmî, *a.g.e.*, s.225; 'Ahmed Rıza, *a.g.e.*, s. II/581; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, s. XXV/335-342; el-Fîrûzâbâdî, *Besâiru Zevi't-Temyîz*, s. III/65-67; Muhammed b. el-Hasen b. Dureyd el-Ezdî, *Kitâbu Cemheretu'l-Luğat*, I-IV, bs. 1 c. II, Dâru'l-İlmi Lil-

{ أَهَانَ } : أَهَانَ kelimesi, نَصَرَ veznindeki, aslı هَوَّن olan هَانَ-يَهُون fiilinden gelmektedir. أَهَوَّن ve هَيَّنْ, هَيَّنْ zikredilen mastarlarıdır²²¹. İsm-i faili هَيَّنْ ve هَيَّنْ kelimeleridir.²²² هَانَ kelimesi kök bakımından “Yumuşak ve kolay olmak, hakir olmak, bir şeyi küçümsemek, pek kolay ve yumuşak şey, alçak gönüllülük, vakar, önemsiz”²²³ gibi farklı lafız ve anlamlarda kullanılmaktadır.

Bu bakımdan on altıncı âyette geçmekte olan أَهَانَ lafzıyla geçen أَهَانَ fiili, أَهَوَّن kalıbında olup mazi, malum, müfred, müzekker ve gaib sığasında kullanılmıştır.²²⁴ Bu bağlamda ism-i faili هَيَّنْ, ism-i mefulu ise مَهَانٌ lafızlarıdır. Âyette “Aşağılamak, önemsememek, ihanet etmek, zelil ve perişan etmek, ihmal etmek”²²⁵ gibi anlamlarda kullanılabildiği nakledilmiştir.

﴿ كَلَّا بَلْ لَا تُكْرِمُونَ الْيَتِيمَ ﴾ “Hayır, hayır! Doğrusu siz yetime ikram etmiyorsunuz”²²⁶

{ الْيَتِيمَ } : On yedinci âyette لَا تُكْرِمُونَ الْيَتِيمَ lafzında geçen ve “Babası vefat etmiş bülüğ çağına gelmemiş çocuk” anlamına gelen يَتِيمٌ lafzı, cins bir isim olup çoğulu يَتَامَى ve يَتَامَى, أَيْتَامٌ ve مَيْتَمَةٌ kelimeleridir.²²⁷ يَتِيمٌ lafzının عَلِمَ babındaki يَتِيمٌ fiilinden müştak ism-i fail olduğu nakledilmiştir.²²⁸ يَتِيمٌ kelimesi ilgili fiilin zikredilen

Melâyîn, Lübnan: 1987, s.323-324. Fecr sûresi 16. âyette “Rızık” anlamında geçmekte olan kelimenin Kur’an’da varit olduğu diğer anlam ve lafızları için bk. Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s.351-351; Semîn el-Halebî, *a.g.e.*, s. II/87-88.

²²¹ el-Feyyûmî, *a.g.e.*, s. 643; İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. XIII/438.

²²² el-Fîrûzâbâdî, Besâiru Zevî’t-Temyîz, s. V/356.

²²³ İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. 438-439; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, s. XXXVI/290-291; Ahmed Ebu Hâke, *a.g.e.*, 2151; el-Fîrûzâbâdî, Besâiru Zevî’t-Temyîz, s. V/356-358.

²²⁴ أَهَانَ fiilinin aslı أَهَوَّن kelimesidir. Burada İlk olarak أَهَوَّن kelimesinde بِالْإِعْلَالِ كُرَالِيّ kuralı gereği illet harfi olan و harfinin harekesi bir önceki ه harfine verilerek أَهَوَّن şeklini almıştır. Daha sonra بِالْإِعْلَالِ كُرَالِيّ kuralı gereği أَهَوَّن lafzında ‘aynu’l-fiil olan illet harflerinden و sakın, asıl halinde ise harekeli, makabli olan ه de fethalı olduğundan و harfî ’e dönüştürülerek أَهَانَ halini almıştır. Böylece burada بِالْإِعْلَالِ كُرَالِيّ وَالْقَلْبِ يَتِيمٌ yani “İlet harflerinin harekesinin sakın olan harfe verilmesi ve illet harflerinin başka bir harfe dönüşmesi” işlemi gerçekleşmiştir.

²²⁵ Ayrıca Kur’ân-ı Kerîm’de varit olduğu lafız ve anlamlar için bk. Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 848-849; Semîn el-Halebî, *a.g.e.*, s. IV/266.

²²⁶ Fecr (89), 17.

²²⁷ Kur’ân’ı Kerîm’de geçtiği lafız ve anlamlar için bk. Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 889; el-Fîrûzâbâdî, Besâiru Zevî’t-Temyîz, s. V/380.

²²⁸ Ebû ‘Abdillâh El-Huseyn, *a.g.e.*, s. 80.

diğer masdar lafzıdır.²²⁹

1.4.3. On Sekizinci Âyetin Tahlili

1.4.3.1. وَلَا تَحَاصُّونَ/Tehâddûne, طَعَامٌ/Ta‘âm ve الْمِسْكِينُ/Miskin Kelimeleri

﴿ وَلَا تَحَاصُّونَ عَلَى طَعَامِ الْمِسْكِينِ ﴾ “Birbirinizi yoksulu yedirmeye teşvik etmiyorsunuz”²³⁰

{ وَلَا تَحَاصُّونَ } kelimesi, نَصَرَ veznindeki, aslı حَصَّ olan fiilinden gelmektedir. حَصَّ, حُصَّ ve حَصَّصَ kaynaklarda aktarılan mastarlardır. حَصَّصَى ve حَصَّصَى kelimeleri ise isim olarak aktarılan lafızlardır. حَصَّ fiili yerine göre “Birini bir işe kuvvetle teşvik etmek, ikna etmek, oturaklı yer, ateş ıraklık” gibi farklı anlamlarda kullanılmaktadır.²³¹ Kur’an-ı Kerim’de gerek Hâkka sûresi 34. gerekse Maûn sûresi 3. âyetinde ﴿ وَلَا يُحِضُّ عَلَى طَعَامِ الْمِسْكِينِ ﴾ “Ve yoksula yedirmeyi teşvik etmezdi! (özendirmeyen)” lafzında يُحِضُّ fiili muzari sığasıyla geçmektedir. Bu mevzuya ithafen, “Teşvik etmek, özendirmek” gibi anlamlarda kullanıldığını söyleyebiliriz.

Bu manada âyette ﴿ وَلَا تَحَاصُّونَ عَلَى طَعَامِ الْمِسْكِينِ ﴾ “Birbirinizi yoksulu yedirmeye teşvik etmiyorsunuz”²³² şeklinde geçmekte olan وَلَا تَحَاصُّونَ²³³ fiili ise, sülasi fiile iki harf eklenen ve aslı تَحَاصَّ olan تَحَاصُّ fiilinin muzari, nefy-i istikbal, malum, cem‘, müzekker ve muhatab sığasında kullanılmıştır. Bu bağlamda تَفَاعُلًا babındaki مُشَارَكَةٌ / “İki veya daha fazla kişi arasındaki karşılıklı ortaklık”

²²⁹ İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. XII/645; el-Feyyûmî, *a.g.e.*, s. 679; ‘Ahmed Rıza, *a.g.e.*, s. V/830; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, s. XXXIV/134-137.

²³⁰ Fecr (89), 18.

²³¹ İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. VII/136-136; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, s. XVIII/293-294; Semîn el-Halebî, *a.g.e.*, s. I/426.

²³² Fecr (89) 18.

²³³ تَحَاصُّونَ fiilinin aslı تَتَحَاصُّونَ lafzıdır. Fiilin birinci harfi olan ت harfi hafiflik ve kolaylık için hafzedilerek تَحَاصُّونَ şeklini almıştır. تَحَاصُّونَ lafzında ise öncelikle صَبَّ örneğindeki gibi تَحَاصُّونَ haline dönüşmüştür. Ardından gerek aynı cinsten olan iki harften birincisi sakın, ikincisi harekeli gerekse ‘aynü’l-fiil olan ح harfi ile makablindeki illet harflerinden biri olan ك sakın olup ard arda gelerek iltikai sakineyn oluşmasından ötürü iltikai sakineynden kurtulmak için sakın olan birinci ح harfi harekeli olan ikinci ح harfine katılarak idğam yapılmıştır.

anlamında kullanılmış olup âyet açısından “Birbiriniz teşvik etmiyorsunuz, birbirinizi teşvikte bulunmazsınız, birbirinizi özendirmiyorsunuz” gibi anlamlarda varit olmuştur.

Ayrıca تَفَاعُلًا babındaki müşarekede ortaklar lafzen fail, mana bakımından ise mefuldur.²³⁴ Zira تَفَاعُلًا babındaki müşareke anlamını ihtiva eden ve âyette وَلَا تَحَاضُونَ “Birbirinizi teşvik etmiyorsunuz” kelimesinin faili müstetir olup takdiren أَنْتُمْ zamiridir. Çünkü و harfi çoğul alameti olarak lafzen faildir. Ancak mana bakımından tahlil ettiğimizde ise kelimenin meful manasında olduğu görülmektedir. Bundan dolayıdır ki, nesneyi bulmak ve öğrenmek için “Kimi?” sorusunu yönelttiğimizde “Ortakların birbirlerini teşvik etmemeleri” cevabını almakta ve anlamaktayız. Böylece kelimenin lafzen fail, mana bakımından ise meful anlamında olduğu anlaşılmaktadır.

{ طَعَامٌ } : İsim olarak “Doymak, yemek” gibi anlamlara gelen طَعَامٌ kelimesi, ism-i mastar olup, âyette عَلَى طَعَامِ الْمِسْكِينِ lafzıyla أَطْعَمَ fiilinin إِطْعَامٌ manasında kullanılmıştır.²³⁵ Bu bakımdan “Birine yemek yedirmek, birine yemek yedirmeye teşvik etmek” gibi anlamlarda gelmiştir; çoğulu da أَطْعَمَةٌ lafzı olup cem-i kesret’i أَطْعَمَاتٌ kelimesidir.²³⁶

{ الْمِسْكِينُ } : “Fakirden daha muhtaç, hiçbir geliri ve malı olmayan” gibi

²³⁴ İlgili fiilimizin sülasi mezid fiiline iki harf eklenen تَفَاعُلًا vezni مُشَارَكَةٌ / “İki veya daha fazla kişi arasındaki karşılıklı ortaklık,” الظَّاهِرُ بِالْفِعْلِ دُونَ حَقِيقَتِهِ / “Bir işi yapar gibi görünmek, yahut kendinde olmayan bir şeyi yapmacık olarak varmış gibi göstermek veyahut gerçekte yapmadığı halde fiili yaptığını göstermek” ve تَدْرُجُ / “Bir işin veya fiilin biraz biraz meydana geldiğine delalet etmek, tedricilik, gitgide artması” gibi farklı anlamlara gelebilmektedir. Daha geniş bilgi ve görüş için bk. ez-Zencânî el-Hazrecî, *a.g.e.*, s. 218-219, 196; el-Kûşuci, *a.g.e.*, s. 344-357; Abdurrahman Ensari, *a.g.e.*, s. 106-107.

²³⁵ تَعِبَ babındaki طَعِمَ ile فَتَحَ veznindeki طَعِمَ sığaları da kaynaklarda yer alan ilgili sülasi mücerred yapılarıdır. İsm-i faili طَاعِمٌ, ism-i mefulu ise مَطْعُومٌ lafızlarıdır. Konu hak. daha detaylı bilgi için bk. İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. XII/363-368; el-Feyyûmî, *a.g.e.*, s. 372; ‘Ahmed Rıza, *a.g.e.*, s. III/610-612.

²³⁶ Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 519-520; Mahmûd Sâfi, *a.g.e.*, s.352; ‘Sadullah el-Fetlevî, *a.g.e.*, s. 54; Ebu’l-Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. Yûsuf b. İbrâhîm el-Halebî, *Ed-Durru’l-Mesûn Fi ‘Ulûmi’l-Kitâbi’l-Meknûn*, I-XI, thk. Ahmed Muhammed el-Herrât, bs. 1, c. X, Daru’l-Kalem, Dimeşk 2008, s. 790.

anlamaları ihtiva eden مَسْكِينٌ kelimesi, cins bir isim olup çoğulu مَسْكِينُونَ, مَسْكِينُونَ ve مَسْكِينَاتٌ lafızlarıdır. Benî Esed lehçesinde مَسْكِينٌ kelimesi, م harfinin fethalı şekliyle مَسْكِينٌ lafzında kullanılmıştır.²³⁷ Âyette “Yoksul, düşkün, muhtaç, fakir” gibi manalarda kullanılmıştır.²³⁸

1.4.4. On Dokuzuncu Âyetin Tahlili

1.4.4.1. وَتَأْكُلُونَ/Te'kulûne, الْتَرَاثُ/et-Turâs ve لَمَّا/Lemmâ Kelimeleri

﴿ وَتَأْكُلُونَ التَّرَاثَ أَكْلًا لَمَّا ﴾ “Mirası hak hukuk demeden yiyorsunuz”²³⁹

{ وَتَأْكُلُونَ } : تَأْكُلُونَ kelimesi, kök kapsamında “Yemek yemek, tüketmek, yiyip bitirmek, aşındırmak, ömrünü yemek ve bitirmek” gibi anlamlara gelen قَتَلَ veznindeki أَكَلَ fiilinden gelmektedir. مَأْكَلًا lafzı kaynaklarda zikredilen mastardır. İsm-i faili أَكَلَ ve أَكَلٌ ve mübalağalı olarak أَكِيلٌ kelimesi olup çoğulu أَكَلَةٌ kelimesidir. İsm-i mefulu ise مَأْكُولٌ lafzıdır.²⁴⁰ تَأْكُلُونَ fiili âyette وَتَأْكُلُونَ lafzıyla muzari, malum, cem', müzekker ve muhatab sığasında geçmektedir. Ayrıca aynı âyette أَكَلًا mastarı da وَتَأْكُلُونَ fiilini mana bakımından tekit için kullanılmıştır.

وَرِثًا, وَرِثٌ fiilinden müştak mastardır. وَرِثٌ veznindeki حَسِبَ kelimesi { الْتَرَاثُ } : وَرِثًا, وَرِثٌ vezninde yer alan diğer mastarlardır. وَرِثٌ fiili yerine göre “Varis olmak, birine bir şey bırakmak, miras, feraiz ilmi, ateşi yanması için tahrik etmek” gibi farklı anlamlarda kullanılmaktadır. İsm-i faili وَرِثٌ, ism-i mefulu ise مَوْرُوثٌ kelimesidir.²⁴¹

²³⁷ مَسْكِينٌ lafzı “Miskin olmak” anlamına gelen طَلَبَ veznindeki سَكَنَ fiil kökünden gelmekte ve bu başlık altında ele alınmaktadır. Konu hak.daha geniş bilgi için bk. İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. XIII/211-218; el-Feyyûmî, *a.g.e.*, s.282-284; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, s. XXXV/197-214.

²³⁸ Kur'ân-ı Kerîm'de kullanıldığı farklı lafız ve anlamlar için bk. Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 417-418; Semîn el-Halebî, *a.g.e.*, s. II/208-209.

²³⁹ Fecr (89), 19.

²⁴⁰ İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. XI/19; el-Feyyûmî, *a.g.e.*, s.17-18; 'Ahmed Rıza, *a.g.e.*, s. I/191-193; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, s. XXVIII/8. Ayrıca kelimenin Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği farklı lafız ve anlamları hak. geniş bilgi için bk. Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 80-81; Semîn el-Halebî, *a.g.e.*, s. III/98-100.

²⁴¹ 'Muhammed b. 'Abdulazîz el-Hudayrî, *Es-Sirâcu Fî Beyâni Ğaribi'l-Kurân*, bs. 2,

Çoğunluk müfessire göre âyette geçmekte olan التُّرَاثُ lafzı, kişinin ölümünden sonra, miras bıraktığı mal anlamında kullanılmıştır. Kelimenin aslı نُجَاهٌ ve نُكَاةٌ, نُفَاةٌ, نُهْمَةٌ, نُحْمَةٌ harfî و harfî veznindeki فُعَالٌ kelimelerinde olduğu gibi kuralsız bir şekilde ve hafiflik için ت harfine dönüşmüştür.²⁴²

{ لَمَّا } kelimesi, نَصَرَ veznindeki, aslı لَمَمٌ olan لَمَّ fiilinden müştak mastardır. لَمَّ fiili sözlükte “Bir araya getirmek, biriktirmek, küçük günah işlemek, manayı bilmek, konmak, kötü bakışlı göz, nazar, şiddet, arkadaş, mecnun” gibi farklı anlam ve lafızlarda kullanılmaktadır. İsm-i faili لَمٌّ, ism-i mefulu ise مَلْمُومٌ lafızlarıdır.²⁴³

لَمَّا kelimesi, âyetteki أَكَلًا mastarının mübalağalı sıfatıdır; bununla murad edilmek istenen, ism-i fail manasıdır.²⁴⁴ Bu bakımda âyette ne mana ifade ettiği hususu ihtilaflıdır. Örneğin bununla ilgili:

Arap dil alimi ve müfessir İbn Âşûr, “الَلَّمُّ kelimesi ‘Toplamak’ demektir. Yemeği, bu kelimeyle nitelendirmek, mastarla nitelendirmek demektir. Bunda da mübalağa vardır. Yani ‘varislerin malını kendi mallarına ekleyerek hepsini yemek’ demektir. Nitekim ﴿ وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ إِلَىٰ أَمْوَالِكُمْ ﴾ ‘onların mallarını kendi mallarınızla birlikte yemeyiniz’²⁴⁵ âyeti de bu anlamdadır”²⁴⁶ şeklinde görüş bildirmiştir.

Cami‘etu’l-Meliki’s-Su‘ûd, Riyad 2013, s. 327; İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. II/199-201; el-Feyyûmî, *a.g.e.*, s. 654; ‘Ahmed Rıza, *a.g.e.*, s. 735; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, s. V/379-384; el-Fîrûzâbâdî, Besâiru Zevî’t-Temyîz, s. VI/194-196.

²⁴² Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim İbn Kuteybe, *Tefsîru-Garibi’l-Kurân*, thk. es-Seyyid Ahmed Sakr, b. 1, Dâru’l-kütübi’l-‘ilmiyye, Beyrût 1978, s. 527; Mahmûd Sâfî, *a.g.e.*, s.325; et-Tâhir İbn ‘Âşûr, *a.g.e.*, s.295; ‘Sadullah el-Fetlevî, *a.g.e.*, s. 414. el-Halebî, *a.g.e.*, s. 790; Ebû ‘Abdillâh El-Huseyn, *a.g.e.*, s. 81. Ayrıca Kur’ân-ı Kerîm’de varit olduğu diğer lafız ve manalar için bk. Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s.863-865; Semîn el-Halebî, *a.g.e.*, s. VI/298-300.

²⁴³ İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. XII/547-548; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, s. XXXIII/434-444. Ayrıca kelimenin Kur’an’da varit olduğu diğer anlam ve lafızları hak. geniş bilgi için bk. Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s.746; Semîn el-Halebî, *a.g.e.*, s. IV/41-43. لَمَّا kelimesinin aslı لَمَّمَا lafzı olup رُبُّ lafzındaki gibi idğam yapılarak لَمَّا lafzını almıştır.

²⁴⁴ Mahmûd Sâfî, *a.g.e.*, s.326; et-Tâhir İbn ‘Âşûr, *a.g.e.*, s.295.

²⁴⁵ Nisâ (4), 2.

²⁴⁶ et-Tâhir İbn ‘Âşûr, *a.g.e.*, s.295.

Müfessir Şehâbeddin Mahmûd el-Âlûsî de (ö. 1270/1854) “أَكْلًا لَمَّا” kelimesi ya لَمَّا demek olup ‘çokluk sahibi’ anlamında ya da mübalağa ifade eden ve ‘grup’ ile ‘yığıntı’ anlamındaki أَلَمَّ demektir.”²⁴⁷ şeklinde görüş aktarmıştır. El-Ferrâya (ö. 207/822) göre de لَمَّا kelimesi “Şiddet” anlamındadır.²⁴⁸

أَكْلًا kelimesinin varit olduğu anlamlar hakkında kaynaklarda zikredilen diğer görüşler ise şunlardır: “Hırslı bir yiyişle yemek, hak hukuk demeden alabildiğince yemek, toptan yemek, habire yemek, sınır tanımaz bir tarzda yemek, derleyip toplayıp yemek, hırsla harcamak.”

Bu ve benzeri farklı yorumlar tahlil edildiğinde yaygın olan görüşün لَمَّا kelimesinin أَكْلًا kelimesinin mübalağalı sıfatı olduğu ve bu açıdan “Mirası hak hukuk demeden alabildiğine yiyorsunuz” anlamında olabileceği anlaşılmaktadır.

1.4.5. Yirminci Âyetin Tahlili

1.4.5.1. وَتُحِبُّونَ/Tuhibbûne, أَلْمَالُ/Mal ve جَمًّا/Cemmâ Kelimeleri

﴿ وَتُحِبُّونَ أَلْمَالُ جَمًّا ﴾ “Malı aşırı derecede seviyorsunuz”²⁴⁹

{ وَتُحِبُّونَ } kelimesi, ضَرَبَ veznindeki, اسْلَى olan حَبَّ filinden gelmektedir.²⁵⁰ حَبًّا kelimesi de kaynaklarda yer alan mastardır. Âyette حَبًّا mastarı وَتُحِبُّونَ fiilini mana yönünden tekit için kullanılmıştır. Yerine göre “Sevmek, beğenmek, rağbet etmek, suda kabarcıkların olması, tercih etmek, üstün tutmak” gibi anlamlarda kullanılır. İsm-i faili حَابٌّ, ism-i mefulu ise مَحْبُوبٌ kelimesidir.²⁵¹

Âyette geçmekte olan وَتُحِبُّونَ fiili, أَعْلَلَ veznindeki, اسْلَى kalıbı olan أَحَبَّ

²⁴⁷ el-Âlûsî el-Bağdâdî, *a.g.e.*, s. 27.

²⁴⁸ el-Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, s. 262.

²⁴⁹ Fecr (89), 20.

²⁵⁰ وَتُحِبُّونَ fiilinin aslı تُحِبُّونَ kelimesi olup öncelikle بِالْفُلِّ بِأَعْلَالٍ kuralı gereği birinci ب harfinin hareketi bir önceki ح harfine verilerek تُحِبُّونَ şekline girmiştir. Daha sonra ise تُحِبُّونَ lafzında رَبُّ örneğindeki gibi idğam yapılması vacip olmuş ve تُحِبُّونَ lafzını almıştır.

²⁵¹ İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. I/289; el-Feyyûmî, *a.g.e.*, s. 117-118.

fiilinin muzari, malum, cem‘, müzekker ve muhatab sığısında kullanılmıştır.²⁵² Bu bağlamda İsm-i faili مُحِبُّ, ism-i mefulu ise مَحَبَّة kelimeleridir.

{ الْمَالُ }: “Alınıp satılabilen her türlü ticaret eşyası, bir kimsenin malik olduğu taşınır ya da taşınmaz varlıkların tümü” gibi anlamlara gelen ve cins bir isim olan مَالٌ kelimesi, hem müzekker hem de müennes için kullanılmakta olup çoğulu أَمْوَالٌ lafzıdır.²⁵³ Buna binanen âyette الْمَالِ وَتُحِبُّونَ الشكلinde müfred ve müzekker olarak kullanılmıştır.²⁵⁴

{ جَمًّا }: جَمًّا kelimesi, نَصَرَ ve ضَرَبَ veznindeki, aslı جَمَمَ olan جَمَّ fiilinden müştak mastardır. جَمَامًا, جَمَامًا, جَمَمًا ve جُمُومًا kelimeleri de diğer mastar lafızlardır. جَمَّ fiili “Çok, istirahat etmek, boynuzsuz koç, sert, ölçüğü fazla doldurmak, rahat, baştaki beyazlık, gür ve bol saç” gibi farklı anlam ve lafızlarda kullanılmaktadır. İsm-i faili جَامٌ, ism-i mefulu مَجْمُومٌ kelimeleridir.²⁵⁵

جَمًّا lafzı, âyetteki حُبًّا mastarının mübalağalı sıfatıdır. Bununla murad edilense, ism-i fail manasıdır.²⁵⁶ İbn Âşûr (ö. 1973) “جَمُّ ‘çok’ demektir. جَمُّ الْمَاءِ ‘havuzda su çoğaldı’ anlamındadır. بِنْتٌ جُمُومٌ ise ‘suyu çok olan kuyuya’ denir. O halde حُبًّا جَمًّا lafzı ‘çok sevmek’ manasındadır. Ayrıca جَمُّ kelimesi, ‘güçlü ve sert’ manasında kinayelidir. Bu bakımdan ‘aşırı sevgi’ anlamındadır; bu da malı sevmenin kınanan tarafıdır. Çünkü aşırı sevgi, kişiyi gasp, soygun,

²⁵² ez-Zebîdî, *a.g.e.*, s. II/212; ‘Ahmed Rıza, *a.g.e.*, s. II/6-8. Kur’an’da varit olduğu diğer anlam ve lafızları hak. geniş bilgi için bk. Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 214-215; Semîn el-Halebî, *a.g.e.*, s. I/363-365.

²⁵³ مَالٌ lafzının aslı مَوْلٌ olup بِالْإِغْلَالِ بِالْقَلْبِ kuralı gereği ‘aynu’l-fiil olan illet harflerinden و harekeli makabli olan م de fethalı olduğundan و harfi v’e dönüştürülerek مَالٌ halini almıştır. Ayrıca مَالٌ ifadesinin Kur’ân-ı Kerîm’de varit olduğu farklı lafız ve anlamlar için bk. Semîn el-Halebî, *a.g.e.*, s. IV/126.

²⁵⁴ İlgili kaynaklarda مَالٌ kelimesi, نَصَرَ veznindeki, aslı مَوْلٌ olan مَوْلٌ fiil başlığı altında ele alınmaktadır. Detaylı bilgi için bk. İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. XI/635-636; el-Feyyûmî, *a.g.e.*, s. 586; ‘Ahmed Rıza, *a.g.e.*, s. V/370-371; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, s. XXX/427-429.

²⁵⁵ el-Feyyûmî, *a.g.e.*, s.110; İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. XII/104-105; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, s. XXXI/434-445. Ayrıca kelimenin Kur’an’da varit olduğu diğer anlam ve lafızları hak. geniş bilgi için bk. Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s.200; Semîn el-Halebî, *a.g.e.*, s. I/342-344. جَمًّا kelimesinin aslı جَمَمًا lafzı olup رَبَّتْ lafzındaki gibi idğam yapılarak جَمًّا halini almıştır.

²⁵⁶ Mahmûd Sâfî, *a.g.e.*, s.326.

hırsızlık ve emanete ihanet gibi haksız yollarla mal elde etme hırsına düşürür”²⁵⁷ şeklinde görüş beyan etmiştir. Fahreddîn er-Râzî (ö. 606/1210) ise الجَمُّ kelimesinin “Çokluk, kesret” manasında olduğunu belirtmiştir.²⁵⁸

Ayrıca âyette yer alan حَبًّا جَمًّا kelimesinin varit olduğu anlam hususunda kaynaklarda zikredilen görüşler şunlardır: “Aşırı bir sevgi ile sevmek, pek de çok sevmek, alabildiğince sevmek, ölçüsüz ve şiddetli bir sevgi ile sevmek.”²⁵⁹

Bu bakımdan yaygın olan görüşün جَمًّا kelimesinin حَبًّا kelimesinin mübalağalı sıfatı olduğu ve âyet çerçevesinde “Malı da pek aşırı ve çok seviyorsunuz” anlamında kullanılabileceği anlaşılmaktadır.

1.5. 21-26. Âyetlerin Tahlili

1.5.1. Yirmi Birinci Âyetin Tahlili

1.5.1.1. دَكَّتْ/Dukket ve الْأَرْضُ/el-Erd Kelimeleri

﴿ كَلَّا إِذَا دَكَّتِ الْأَرْضُ دَكًّا دَكًّا ﴾ “Hayır, bu böyle olmamalı! Yer dağılıp parça parça olduğunda”²⁶⁰

{ دَكَّتْ } : İlgili âyette geçmekte olan دَكَّتِ الْأَرْضُ ifadesindeki دَكَّتْ fiili, نَصَرَ veznindeki, aslı دَكَ olan ve “Bir şeyi ufaltmak, kırmak, yerle bir edip düzlemek” manasına gelen دَكَ kalıbındaki fiilin mazi, meçhul, müfred, müennes ve gaib sığasında kullanılmıştır. Ayrıca mastar olan دَكَّا lafzı da aynı âyette iki defa ard arda geçmektedir. Çoğulu دَكُّوكُ ve دَكَّاكُ lafızlarıdır. دَكَّ fiili farklı lafız yerine göre ise “Kırmak, parçalamak, hayvanı bitkin düşürmek, ölüyü gömmek, pantolona kemer takmak, düz yer, ova, tam gün” gibi farklı anlamlarda kullanılmaktadır.²⁶¹

²⁵⁷ et-Tâhir İbn ‘Âşûr, *a.g.e.*, s.295.

²⁵⁸ Fahreddîn er-Râzî, *a.g.e.*, s.157.

²⁵⁹ Ma‘mer b. el-Müsennâ Ebû Ubeyde, *Mecâzu'l-Kur‘ân*, I-II, thk. Fuat Sezgîn, bs. 1, c. I, Mektebetu'l-Hâncî, Kahire 1961, s. 298; el-Kurtubi, *a.g.e.*, s. 280.

²⁶⁰ Fecr (89), 21.

²⁶¹ İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. X/424-426; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, s. XXVII/150-154. Ayrıca Kur‘ân’da geçtiği farklı lafız ve anlamlar hak. geniş bilgi için bk. Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s.316; Semîn el-Halebî, *a.g.e.*, s.19; el-Fîrûzâbâdî, *Besâiru Zevi't-Temyîz*, s. 604. دَكَّتْ fiilinin aslı da دَكَّتْ lafzı olup نَعَمَ örneğindeki gibi kural gereği öncelikle نَعَمَ, ardından da رَبِّ örneğindeki gibi idğam

ardından ikinci defa geçen دَكَّا kelimesi de, aynı lafızdaki ilk mastar olan دَكَّا lafzını mana bakımından pekiştirmek için kullanılabildiği anlaşılmaktadır.

Bu ve benzeri farklı yorumlar tahlil edildiğinde, âyetin ne anlamda varit olduğu hususunda çoğunluk tarafından benimsenen görüşün “Yeryüzü parça parça olup dağıldığında” anlamı olduğu görülmektedir.

1.5.2. Yirmi İkinci Âyetin Tahlili

1.5.2.1. وَجَاءَ/Câe, الْمَلَكُ/Melek ve صَفًّا/Saf Kelimeleri

﴿ وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا ﴾ “Rabbin gelip melekler de saf saf dizildiğinde”²⁶⁶

{ وَجَاءَ }: Âyette mazi, malum, müfred, müzekker ve gaib sığısında kullanılan جَاءَ kelimesi, ضَرَبَ veznindeki, aslı جِيًّا olan ve “Gelmek” manasındaki جَاءَ-يَجِيُّ fiilinden gelmektedir.²⁶⁷ Ayrıca bir sonraki âyet olan yirmi ikinci âyette, aslı جِيءَ lafzı olan جِيءَ kelimesi de mazi, meçhul, müfred, müzekker ve gaib şeklinde geçmiştir.²⁶⁸ مَجِيئًا ve مَجِيئًا kelimeleri ilgili fiilin mastarları olup ism-i faili aslı جَاءِي olan جَاءَ, ism-i mefulu de aslı مَجِيئِي olan مَجِيءٌ lafzıdır. جَاءَ fiili yerine göre “Gelmek, getirmek, yağmur yağmak, işi yapmak veya ortaya koymak, uymak, tulumu dikmek, tencere oturağı, kan, irin” gibi anlamlarda kullanılmaktadır.²⁶⁹

İlgili âyet bağlamında müfessirler tarafından “Rabbimin muhasebeye ve hesaba çekmeye dair emri geldi; Rabbimin önüne geçilemez gücü, kahır geldi, Rabbimin yüce âyetleri geldi, Rabbimin zuhuru vaki oldu” gibi anlamlarda

²⁶⁶ Fecr (89), 22.

²⁶⁷ جَاءَ fiilinin aslı جِيًّا lafzı olup بِالْقَلْبِ كُرَالِيٌّ كُرَالِيٌّ ‘aynu’l-fiil olan illet harflerinden ي harekeli makabli olan ج de fethalı olduğundan ي harfi ’e dönüştürülerek جَاءَ lafzındaki şeklini almıştır.

²⁶⁸ جِيءَ kelimesinin aslı olan جِيءَ kelimesinde بِالْقَلْبِ كُرَالِيٌّ كُرَالِيٌّ kuralı gereği illet harfi olan ي harfinin harekesi bir önceki ج harfine verilerek جِيءَ halini almıştır.

²⁶⁹ İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. I/51-52; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, s. I/182.

gelebileceği nakledilmiştir.²⁷⁰

{ الْمَلِكُ }: Sözlükte “Haberci ve kuvvet” anlamına gelen ve cins bir isim olan مَلِكٌ lafzının iştikakı hakkında ihtilaflar bulunmaktadır. Zira camid bir isim olduğunu aktaran alimler olmakla beraber, çoğunluk görüşe göre müştaktır. Bu bağlamda, Arap dil alimi Ebû Ubeyde Ma‘mer b. Müsennâya (ö. 209/824) göre مَلِكٌ isminin, aslı مَلَأَ fiilinden gelen ve vezni مَفْعَلٌ olan مَلَأُ kelimesidir. Nahiv alimlerinden el-Kisâîye (ö. 189/805) göre ise مَلِكٌ veznindeki مَلَأَ fiilinden müştak bir isimdir. Böylece aslı مَفْعَلٌ veznindeki مَلَأُ lafzı olmaktadır. Arap dilcilerden İbn Keysâna (ö. 320/932) göre de ‘malik olmak’ anlamındaki مَلِكٌ veznindeki مَلَأَ fiili kökünden gelmektedir.²⁷¹

Müfessir Mahmûd el-Âlûsî (ö. 1270/1854) âyetteki الْمَلِكُ: “*Melek cinsidir. Göklerdeki bütün melekleri kapsamaktadır. Ayrıca bazı şahsiyetler göklerin ve diğer yerlerin meleklerinin ihtiva ettiğini ve başındaki لُ takısının istiğrak (tüm fertleri kapsamak) için olduğunu söylemişlerdir*”²⁷² şeklinde görüşleri sürmüştür.

{ صَفًّا }: صَفًّا kelimesi aslı, صَفَّ veznindeki aslı صَفَّ olan صَفَّ fiilinden müştak mastardır. İsim olarak صَفَّ kelimesinin çoğulu, صُفُوفٌ lafzıdır. صَفَّ fiili farklı lafızlarıyla “İnsanların bir safta sıra dizilmesi, sınıf, zırhın altında giyilen elbise, ayaklarını birlikte basıp duran develer” gibi anlamlara gelmektedir.²⁷³

²⁷⁰ Fahreddîn er-Râzî, *a.g.e.*, s.158. Ayrıca Kur’ân-ı Kerîm’de başka lafız ve anlamlarda da kullanılmıştır. Bilgi için bk. Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s.212-213; Semîn el-Halebî, *a.g.e.*, s. I/361; el-Fîrûzâbâdî, *Besâiru Zevî’t-Temyîz*, s. II/411-413.

²⁷¹ İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. X/491-497; Ebû’l-Hasen Muhammed b. Ahmed İbn Keysân, *Me‘âni’l-Kurâni ve l-râbuhu*, thk. Muhammed Mahmûd Muhammed Sabrî el-Cubbeh, bs. 1, Mektebetu’l-İmâmî’l-Buhârî, Mısır 2013, s. 357; ‘Sadullah el-Fetlevî, *a.g.e.*, s. 36, 424; İsmail Karagöz, *a.g.e.*, s.421-422; ‘Ahmed Muhtar ‘Ömer, *el-Mu‘cemu’l-Mûsû‘î*, bs. 1, Muessesetu’s-Sudûr, Riyad 2002, s. 426-427; Cubrân Mes‘ud, *er-Râid Mu‘cemun Luğaviyyun ‘Asriyyun*, thk. ‘Ahmed Abdu’ttevvâb, bs. 7, Dâru’l-‘İlmi Li’l-Melâyîn, Lübnan 1992, s. 768.

²⁷² el-Âlûsî el-Bağdâdî, *a.g.e.*, s.29. Ayrıca Kur’ân-ı Kerîm’de varit olduğu diğer lafız ve anlamlar için bk. Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 774-776; Semîn el-Halebî, *a.g.e.*, s. IV/109-113; ed-Dâmeğâni, *el-Vucûhu Ve’n-Nezâir*, s. 415-416.

²⁷³ İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. 194-195; el-Feyyûmî, *a.g.e.*, s. 343; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, s. XXIV/24-30.

صَفًّا kelimesi, âyette وَالْمَلِكُ صَفًّا صَفًّا şeklinde iki defa mastar olarak geçmektedir. Bu bakımdan Mahmûd el-Âlûsî'ye göre “صَفًّا صَفًّا kelimesi ‘saf saf dizilmiş halde’ demektir. Çünkü kıyamet gününde, her göğün meleklerinin, insanları ve cinleri kuşatmış bir şekilde mertebe ve konumlarına göre dizilecekleri belirtilmiştir. Kendilerini ilgilendiren vazifelere göre dizilecekleri de söylenmiştir. Bu görüş, önceki görüşten kabule daha yakındır.”²⁷⁴ Diğer bir müfessir Fahreddîn er-Râzîye (ö. 606/1210) göre ise وَالْمَلِكُ صَفًّا صَفًّا ifadesinin manası “*Bütün semaların melekleri iner de, bütün ins ve cinleri kuşatarak, saf saf olurlar.*”²⁷⁵ şeklindedir.

Müfessir Muhammed eş-Şîrâzî el-Beydâvî (ö. 685/1286) ise zikredilen bu ve benzeri görüşler hakkında, ifadenin temsili olduğunu söylemiştir. Bu bakımdan, “Nasıl ki haşmetli bir sultanın gelişinde onun heybet ve siyasetinin eserleri görülüyorsa, kıyamet gününde de Cenab-ı Hakkın haşmetini gösteren nice eserler görülecektir. Bu nedenle Melekler de rütbe ve mertebelerine göre, saf saf yerlerini alırlar.”²⁷⁶ şeklinde bir görüşünü zikretmiştir. Arap dil alimi ez-Zemahşerî de (ö. 538/1144) “*Bu, Allah'ın (c.c.) kudret âyetlerinin zuhuru ve saltanat eserlerinin ortaya çıkışı hususunda temsildir*”²⁷⁷ diyerek benzer bir görüş beyan etmiştir.

1.5.3. Yirmi Üçüncü ve Yirmi Dördüncü Âyetin Tahlili

1.5.3.1. بِجَهَنَّمَ/Cehennem, يَتَذَكَّرُ/Yetezekkeru, قَدَّمْتُ/Kaddemtu ve

حَيَاة/Hayat Kelimeleri

﴿ وَجِيءَ يَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ وَأَنَّى لَهُ الذُّكْرَى ﴾ “O gün cehennem de getirildiğinde, insan işte o gün yaptıklarını birer birer hatırlayacaktır. Fakat bu

Ayrıca Kur’ân’da varit olduğu diğer lafız ve anlamlar için bk. Semîn el-Halebî, *a.g.e.*, s. III/342-345; Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s.486. صَفًّا kelimesinin aslı صَفًّا lafzı olup رَبُّ lafzındaki gibi idğam yapılarak صَفًّا halini almıştır.

²⁷⁴ el-Âlûsî el-Bağdâdî, *a.g.e.*, s.29.

²⁷⁵ Fahreddîn er-Râzî, *a.g.e.*, s.158.

²⁷⁶ Nâsiruddîn Ebû Sa’îd ‘Abdullâh b. ‘Umer b. Muhammed eş-Şîrâzî el-Beydâvî, *Tefsîru'l-Beydâvi Envaru't-Tenzil ve Esrâru't-te'vil*, I-II, thk. Mecdî Fethî es-Seyyid, bs. 2, c. II, el-Mektebetu't-Tevfikiyye, Kahire 2016, s. 710.

²⁷⁷ ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l-Keşşaf*, s. 739.

hatırlamanın ona ne faydası var!”²⁷⁸

{ **بِجَهَنَّمَ** } : **جَهَنَّمَ** kelimesi “Ölümden sonra inkarcıların ve günahkâr kişilerin ceza olarak azap göreceği yer, ateş, uçurum, dibi derin ve uzak olan kuyu” gibi manalara gelmekte olup yirmi üçüncü âyette **بِجَهَنَّمَ** lafzıyla fetha ile mecrurdur. Ayrıca **جَهَنَّمَ** kelimesi acem ve ‘alem vasıflarından ötürü gayr-ı munsarif bir isim olup çekimi bulunmamaktadır. Zira bazı alimlere göre, **جَهَنَّمَ** kelimesi İbranice bazılarına göre ise Farsça olup Arapçaya sonradan geçmiştir;²⁷⁹ **جَهَنَّمَ** ifadesinin Arapça olup aslının **جَهَنَّمَ** olduğu da nakledilmiştir.²⁸⁰ Bu bakımdan ilgili kaynaklar tahlil edildiğinde, çoğunluk tarafından kabul edilen ve yaygın olan görüş, **جَهَنَّمَ** kelimesinin Farsça olup Arapçaya geçerek arapçalaşmış olan isimlerden olduğu görülmektedir.

Dolayısıyla “Kur’ân-ı Kerîm’in yetmiş yedi âyetinde yer alan cehennem kelimesi, herhangi bir sözlük anlamı taşımaktan çok kâfirlerin, münafıkların, zalimlerin, gerçeğe boyun eğmeyenlerin azap görecekları yer olarak tasvir edilir. Nitekim söz konusu âyetlerin birçoğunda Cehennem “Mesvâ, me’vâ” (mekân) kelimeleri veya ‘**عَذَابُ جَهَنَّمَ**, **نَارُ جَهَنَّمَ**’ terkipleriyle kullanılmıştır.”²⁸¹

{ **يَتَذَكَّرُ** } : Yirmi üçüncü âyette geçmekte olan **يَتَذَكَّرُ** fiili ile **الذِّكْرَى** mastarı **نَصَرَ** veznindeki **ذَكَرَ** fiilinden gelmektedir. **ذَكَرًا**, **ذَكَرًا** ve **ذَكَرَى** kelimeleri kaynaklarda zikredilen mastarlardır. İsm-i faili **ذَكَرٌ**, ism-i meful ise **مَذْكُورٌ** kelimeleridir. **يَتَذَكَّرُ** kelimesi âyette sülasi fiile iki harf eklenen **تَذَكَّرَ** sülasi mezid kalıbındaki fiilin muzari, malum, müfred, müzekker ve gaib sığasında kullanılmıştır. **ذَكَرَ** fiili yerine göre “Ezberlemek, hatırlamak, yad etmek, nikahlanmak, Allahı zikretmek, nimete şükretmek, görüşmek, konferans, sertifika, sağanak yağmur,

²⁷⁸ Fecr (89), 23.

²⁷⁹ Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 209-210; İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. XII/112, ez-Zebîdî, *a.g.e.*, s. XXXI/452-453; Semîn el-Halebî, *a.g.e.*, s. I/355; el-Fîrûzâbâdî, *Besâiru Zevî't-Temyîz*, s. 407; İsmail Karagöz, *a.g.e.*, s. 87-88.

²⁸⁰ ‘Ahmed Rıza, *a.g.e.*, s. I/592.

²⁸¹ Bekir Topaloğlu, “Cehennem”, *DİA*, I-XLIV, c. VII, TDV Yayınları, İstanbul 1993, s. 227.

sağlam söz, namaz ve dua” gibi farklı anlamlarda kullanılmaktadır.²⁸²

Konuyla ilgili kaynaklar gözden geçirildiğinde, *يَتَذَكَّرُ* ve *الذِّكْرَى* kelimelerinin müfessir ve dil alimleri tarafından “Düşünmek, hatırlamak, ders çıkarmak, öğüt” gibi anlamlarda kullanıldığını görülmektedir.²⁸³

﴿ يَقُولُ يَا لَيْتَنِي قَدَّمْتُ لِحَيَاتِي ﴾ “İnsan ‘Keşke (âhiret) hayatım için daha önce bir şeyler yapmış olsaydım!’ der”²⁸⁴

{ قَدَّمْتُ }: Yirmi dördünü âyette geçmekte olan قَدَّمْتُ kelimesi, “Önlerine geçmek” anlamındaki نَصَرَ veznindeki قَدَّمَ fiilinden gelmektedir. قَدَّمْتُ lafzı âyette قَدَّمَ fiilinin mazi, malum ve وَحْدَهُ “Birinci tekil şahıs (ben)” sığasında ve “Daha önce bişey yapmış olsaydım” anlamında kullanılmıştır. İsm-i faili مُقَدِّمٌ, ism-i mefulu مُقَدَّمٌ kelimeleridir.²⁸⁵

Yirmi dördünü âyet ilişigindeyse “Takdim etmek, önceden hazırlıkta bulunmak, önceden bir şeyler göndermek” gibi anlamlarda mümkün olduğu zikredilmiştir.²⁸⁶

{ حَيَاةٌ }: حَيَاةٌ kelimesi عَلِمَ veznindeki حَيِيَ fiilinden müştak mastardır. Çoğulu حَيَوَاتٌ kelimesidir. حَيَاءٌ ve حَيَوَانًا lafızları da kaynaklarda zikredilen diğer mastarlardır. حَيِيَ fiili “Canlı olmak, bir şeyden utanmak, diriltmek, geceyi uyanık geçirmek, birine selam vermek, bir şeye çok yaklaşmak, birbirine dua etmek, mütevazi olmak, hayat” gibi farklı manalarda kullanılmaktadır.²⁸⁷

Arap dil alimi ve müfessir İbn Âşûr (ö. 1973): “Yirmi dördüncü âyette geçmekte olan لِحَيَاتِي kelimesindeki ل harfi ‘yaşadığım vakitlerde’ anlamında

²⁸² İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. IV/308; el-Feyyûmî, *a.g.e.*, s. 208-209; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, s. XI/376-377; Semîn el-Halebî, *a.g.e.*, s. I/640-641; ‘Sadullah el-Fetlevî, *a.g.e.*, s. 113-114.

²⁸³ Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s.328-329; Semîn el-Halebî, *a.g.e.*, s. II/42-44; el-Fîrûzâbâdî, *Besâiru Zevi't-Temyîz*, s. III/9-10.

²⁸⁴ Fecr (89), 24.

²⁸⁵ İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. XII/465; el-Feyyûmî, *a.g.e.*, s. 492; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, s. XXXIII/235-236.

²⁸⁶ Kur’ân’da varit olduğu diğer anlam ve lafızlar için bk. Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s.660-661; Semîn el-Halebî, *a.g.e.*, s.282-285; el-Fîrûzâbâdî, *Besâiru Zevi't-Temyîz*, s. IV/248-249.

²⁸⁷ İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. XIV/211-222; el-Feyyûmî, *a.g.e.*, s. 160-161.

vakit için olması muhtemeldir. O halde, ölümden önceki hayat kastedilmiş olmaktadır. İlet lamı da olabilmektedir. Bu durumda da anlam, ‘Bu dünyada yaşamak için keşke salih ameller işleseydim’ olmaktadır. Yaşamdan kasıt, cezadan uzak güvenli bir yaşamdır. Çünkü azap içindeki hayat örtülü ve yokluk hayatıdır.”²⁸⁸ el-Âlûsî de “لِحَيَاتِي kelimesindeki ل harfi ta‘lîl için olmakla birlikte, cümlelerin anlamının şu olduğunu söyleyenler de bulunmaktadır: يَا لَيْتِي قَدَّمْتُ أَعْمَالًا ‘yağdı bir hayat yaşamak için keşke önceden iyi işler yapsaydım.’ Bu bakımdan İnsan bunu, o anda hem ölmediği için hem yaşamadığı için söylemektedir”²⁸⁹ şeklinde yorum yapmıştır.

1.5.4. Yirmi Beşinci ve Yirmi Altıncı Âyetin Tahlili

1.5.4.1. أَحَدٌ/Ehad ve وَلَا يُوتِقُ/Yûsiku Kelimeleri

﴿ فَيَوْمَئِذٍ لَا يُعَذِّبُ عَذَابَهُ أَحَدٌ ﴾ “Artık o gün Allah’ın vereceği cezayı kimse veremez”²⁹⁰

{ أَحَدٌ } : Yirmi beşinci âyette geçmekte olan أَحَدٌ ifadesi, دَخْرَجَ veznindeki أَحَدٌ filinden müştak isim olup الْوَأَحَدُ yani ‘sayıların ilki, bir, tek, eşsiz’ manasındadır.²⁹¹ İlgili kaynaklarda أَحَدٌ kelimesinin aslının وَحَدٌ kelimesi olup و harfinin ا harfine dönüştürülerek أَحَدٌ halini aldığı da aktarılmıştır. Ayrıca أَحَدٌ kelimesi anlam bakımından olumsuzluk durumunda insan cinsini de içine almaktadır. Yani olumsuz cümlelerde herkesi kapsamaktadır. Çoğulu أَحَادٌ, آحَادٌ ve أَحَادٌ lafızları olup müennesi إِحْدَى kelimesidir.²⁹² أَحَدٌ kelimesi aynı lafızda hem

²⁸⁸ et-Tâhir İbn ‘Âşûr, a.g.e., s. 299-300; Celâluddîn es-Suyûtî, *el-İtkânu Fî ‘Ulûmi’l-Kurân*, I-IV, thk. ‘Muhammed Fadl ‘İbrâhîm, bs. 1, c. II, Vezâretuş-Şuûni’l-İslâmiyye, Suudi Arabistan 1974, s. 225.

²⁸⁹ el-Âlûsî el-Bağdâdî, a.g.e., s.32. Ayrıca kelimenin Kur’anda kullanıldığı farklı anlam ve lafızları için bk. Râgıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 268-270; Semîn el-Halebî, a.g.e., s. I/477-481; el-Fîrûzâbâdî, *Besâiru Zevi’t-Temyîz*, s. 512-514.

²⁹⁰ Fecr (89), 25.

²⁹¹ ‘Sadullah el-Fetlevî, a.g.e., s. 249, 438. Ayrıca lügat kitaplarında أَحَدٌ lafzı كَرَّمَ ve عَلِمَ حَرْبَ أَحَدٌ lafzı sığalarındaki وَحَدٌ fiil başlığı altında yer almaktadır.

²⁹² Muhammed ‘Seyyid Şerîf el-Curcânî, *Mu‘cemu’t-Te‘rifât*, thk. ‘Muhammed Sıddık el-Minşâvi, bs. 1, Dâru’l-Fadîleh, Kahire tsz., s.14; İbn Manzûr, a.g.e., s. III/70, 446-453; el-

25. âyette hem de 26. âyette geçmektedir.²⁹³

﴿ وَلَا يُوثِقُ وَثَاقَهُ أَحَدٌ ﴾ “O” nun bağladığı gibi kimse bağlayamaz”²⁹⁴

{ وَلَا يُوثِقُ } : Yirmi altıncı âyette yer alan وَلَا يُوثِقُ lafzındaki يُوَثِقُ kelimesi, “Kuvvetli, dayanıklı olmak, işini sağlama bağlamak” gibi anlamlara gelen كَرَمَ veznindeki وَثِقَ fiilinden gelmektedir. Aynı âyette geçmekte olan وَثَاقَهُ lafzındaki وَثَاقَ kelimesi de, aynı fiilinden müştak isim olup çoğulu وَثِقٌ kelimesidir.²⁹⁵ Mahmûd Sâfi başta olmak bazı alimlere göre ise “اُوثِقُ lafzı ya rubâî fiil olan اُوثِقُ kelimesinden türemiş mastar bir isim ya da ‘Bağlama veya ip’ anlamında câmid bir isimdir; bu bakımdan vezni فَعَالٌ lafzıdır.”²⁹⁶

Ayrıca cumhurun görüşüne göre يُوَثِقُ kelimesi, yirmi altıncı âyette sülasi fiile bir harf eklenen ve aslı اُوثِقُ olan اُوثِقُ-يُوَثِقُ-اِثْقًا kalıbında muzari, nefy-i istikbal, malum, müfred, müzekker ve gaib sığasında وَلَا يُوثِقُ lafzında geçmiştir. Bu bakımdan yirmi altıncı âyette “Kimse onun gibi zincirlere bağlamaz, onun bağladığı gibi kimse bağlayamaz, onun vuracağı bağı kimse vuramaz” gibi anlamlarda yerine göre söylenebileceği ifade edilmiştir. Diğer yandan ث harfinin fethalı olarak وَلَا يُوثِقُ şeklinde meçhul yapıda okunduğu da aktarılmıştır. Bu şekilde ise “Kimse onun gibi zincirlere bağlanmaz, onun zincirlere ve bukağılara bağlanacağı gibi kimse bağlanmayacaktır” gibi anlamlarda gelebileceği de nakledilmektedir.²⁹⁷

Feyyûmî, *a.g.e.*, s. 650-651; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, s. VII/376, IX/263-264.

²⁹³ Ayrıca Kur’ân’da türevleri bakımından farklı lafız ve anlamlarda kullanılmıştır. Bu bakımdan konu hak. geniş bilgi için bk. el-Fîrûzâbâdî, Besâiru Zevî’t-Temyîz, s. V/169-174; Semîn el-Halebî, *a.g.e.*, s. I/69-70, IV/288-291; Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 66-67, 857-858.

²⁹⁴ Fecr (89), 26.

²⁹⁵ İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. X/371-372; el-Feyyûmî, *a.g.e.*, s. 647; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, s. XXVI/450-452.

²⁹⁶ Mahmûd Sâfi, *a.g.e.*, s. 328; ‘Sadullah el-Fetlevî, *a.g.e.*, s. 308.

²⁹⁷ el-Kurtubi, *a.g.e.*, s.284; el-Âlûsî el-Bağdâdî, *a.g.e.*, s.34; et-Tâhir İbn ‘Âşûr, *a.g.e.*, s. 300. Ayrıca Kur’ân’da varit olunan diğer lafız ve anlamlar hak. geniş bilgi için bk. Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s.853; Semîn el-Halebî, *a.g.e.*, s. IV/283-284.

1.6. 27-30. Âyetlerin Tahlili

1.6.1. Yirmi Yedinci ve Yirmi Sekizinci Âyetin Tahlili

1.6.1.1. النَّفْسُ/Nefis, الْمُطْمَئِنَّةُ/el-Mutmainne, الرَّاجِعِي/İrci'î ve الرَّاضِيَّةُ/Râdiye

Kelimeleri

﴿ يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ﴾ “Ey imanın huzuruna kavuşmuş insan!”²⁹⁸

{ النَّفْسُ } : نَفَسٌ veznindeki نَفَسٌ fiilinden müştak mastar olan نَفْسٌ kelimesi “Ruh, can, nefes, hayat, varlık, zat, insan, hevâ ve heves, kan, bedenden kaynaklanan süflî arzular” gibi manalara gelmektedir.²⁹⁹ Çoğulu ise أَنْفُسٌ ve نَفُوسٌ lafızlarıdır.³⁰⁰ نَفُوسًا ve نَفَاسًا ifadeleri de نَفَسٌ fiilinin mastar lafızları olup ism-i faili نَافِسٌ, ism-i mefulu ise مَنْفُوسٌ kelimeleridir.

Arap dil alimi Ebû Bekr el-Enbârî (ö. 328/940) “*نَفْسٌ* kelimesinin müennes bağlamında kastedilen manası ‘ruh’, müzekker bağlamında ise ‘şahıs, kişi’ anlamlarıdır;”³⁰¹ el-Ezherî de (ö. 370/980) “*Akıl gitmesi ve hayatın bitmesi olmak üzere iki çeşit nefis vardır*”³⁰² şeklinde bir tarif yapmışlardır.

Bu tarifler ve ilgili kaynaklar göz önüne alındığında lügat alimlerince nefsin gerek “Ruh ile akıl” gerekse “Şahıs” manalarına gelebileceği görüşü ortaya çıkmaktadır. Zira Kur’an’da da En’âm sûresi 93. âyette “Ruh” anlamında kullanıldığı gibi Âl-i İmrân 28 ve 30. âyetlerinde ise “Şahıs, kişi, zat, ve öz varlık” manasında da kullanılmıştır.

﴿ يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ﴾ şeklindeki yirmi yedinci âyette نَفْسٌ kelimesinin sıfatı olan الْمُطْمَئِنَّةُ lafzının müennes bir kelime olması, النَّفْسُ ifadesinin de mana bakımından müennes olduğuna ve “Ruh” anlamında kullanıldığına işaret eder.³⁰³

²⁹⁸ Fecr (89), 27.

²⁹⁹ نَفَسٌ ve نَفْسٌ vezinleri de kaynaklarda نَفَسٌ fiilin diğer kalıplarıdır. Ayrıntılı bilgi için bk. İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. VI/233-240; el-Feyyûmî, *a.g.e.*, s. 617; ‘Ahmed Rıza, *a.g.e.*, s. 514-515; İsmail Karagöz, *a.g.e.*, s.521-524.

³⁰⁰ Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 818; İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. VI/233; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, s. XV/559.

³⁰¹ İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. VI/235.

³⁰² Semîn el-Halebî, *a.g.e.*, s. IV/204.

³⁰³ Kur’ân’da tekil ve çoğul olarak 295 defa geçen “Nefs” kavramının varit olduğu âyet ve

{ الْمُطْمَئِنَّةُ } : مُطْمَئِنَّةٌ kelimesi, rübai fiile iki harf eklenen اِفْعَلَّ veznindeki اِطْمَنَّ rübai mezid kalıbının ism-i failidir.³⁰⁴ İsm-i mefulu مُطْمَئِنَّةٌ lafzıdır. طُمَأْنِينَةً lafzı da mastardır. Bu açıdan “Sıkıntısı ve rahatsızlığı olmayan, sakin, güvenen, kararlı olan, sebat eden, korkusu olmayan” gibi anlamlara gelmektedir.³⁰⁵ Arap dil alimi Sîbeveyhiye (ö. 180/796) göre “Kelimenin türediği kök طَأَمَن fiilidir. Bu bakımdan kalb-ı mekan (harflerin yer değişimi) meydana gelip م ve hemze yer değiştirmiştir.”³⁰⁶ Bu görüşe kelime'nin aslı مُطَأَمِنَةً, mastarı ise اِطْمِئِنَانٌ lafzı olmaktadır. Ayrıca kelimenin aslının اِسْوَادٌ ve اِحْمَارٌ kelimelerindeki gibi olduğunu belirten görüşler de nakledilmiştir.³⁰⁷

Arap dilci ve müfessir İbn Âşûra göre اِطْمِئِنَانٌ kelimesi “Allah’ın varlığına ve birliğine inanmak şeklinde açıklandığı gibi, Allah’ın sözüne itimat ve amelde ihlaslı olmak şeklinde de açıklanmıştır. Şüphe yok ki bütün bunlar kast edilen güvenin unsurlarındandır. Toplamı murad edilmiş parçaları amaçlanmaktadır. Cennetle müjdelenmeleri şeklinde de açıklanmıştır”³⁰⁸ gibi manaları ihtiva etmektedir.

Yirmi yedinci âyet çerçevesinde kaynaklar incelendiğinde ise النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ifadesinin “Nefsin ahirette korkusuz ve fitneye düşmemesi suretiyle sükûnet bulması, huzura eren nefis, şüpheden kurtulmuş can, sorumluluklarını yerine getirerek doyumluğa ermiş kişi, sükûna kavuşmuş benlik” gibi anlamlarda varit olduğu nakledilmiştir.³⁰⁹

anlamlar için bk. Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 818-819; Semîn el-Halebî, *a.g.e.*, s. IV/204-206; el-Feyyûmî, *a.g.e.*, 97-101.

³⁰⁴ اِطْمَنَّ kuralı gereği birinci ن harfinin harekesi olan esre bir önceki ا harfine verilerek مُطْمَئِنَّةٌ şeklini almıştır. Daha sonra مُطْمَئِنَّةٌ lafzında رُبُّبٌ örneğindeki gibi idğam yapılmış ve مُطْمَئِنَّةٌ halini almıştır.

³⁰⁵ ‘Sadullah el-Fetlevî, *a.g.e.*, s. 67.

³⁰⁶ et-Tâhir İbn ‘Âşûr, *a.g.e.*, s. 303; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, s. XXXV/356.

³⁰⁷ ez-Zebîdî, *a.g.e.*, s. XXXV/356-357; el-Feyyûmî, *a.g.e.*, s. 378; İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. 268; ‘Ahmed Rıza, *a.g.e.*, s. III/634. Ayrıca Kur’ân’da farklı lafız ve anlamlarda kullanılmıştır. İlgili yerler için bk. Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s.524-525; Semîn el-Halebî, *a.g.e.*, s. II/416.

³⁰⁸ et-Tâhir İbn ‘Âşûr, *a.g.e.*, s.303.

³⁰⁹ el-Kurtubi, *a.g.e.*, s. 284; el-Âlûsî el-Bağdâdî, *a.g.e.*, s. 35; es-Sa’lebî, *a.g.e.*, s. 457; el-Hâzin el-Bağdâdî, *a.g.e.*, s.427;

﴿ اَرْجِعْ إِلَىٰ رَبِّكَ رَاضِيَةً مَّرْضِيَةً ﴾ “Sen O’ndan razı, O da senden hoşnut olarak rabbine dön”³¹⁰

{ اَرْجِعْ } : اَرْجِعْ lafzı ضَرْبِ veznindeki رَجَعَ fiilinin emr-i hazır, malum, müfred, müennes ve muhatab sığasında kullanılmıştır. رَجَعًا, رَجَعَانًا, رَجَعِي, مَرْجَعًا, مَرْجَعَةً ve مَرْجُوعًا kaynaklarda yer alan mastar lafızlardır. İsm-i faili رَاجِعٌ, ismi mefulu ise مَرْجُوعٌ kelimeleridir. رَجَعَ fiili kullanıldığı yere göre “Dönmek, birini bir şeyden vazgeçirmek, gübrelemek, nağme yapmak, tekrar etmek, danışmak, hak talep etmek, göl, yönü muhtelif rüzgarlar, deve yuları, yağmur, fayda, yankı, bahar bitkisi, ölümden sonra dirilme, mektubun cevabı, gericilik, eski elbise, hayvan gevişi, ter, at” gibi farklı anlamlarda kullanılmaktadır.³¹¹

Yirmi sekizinci âyet bağlamında اَرْجِعْ إِلَىٰ رَبِّكَ ifadesi olan “Rabbine dön” sözündeki dönüşün nereye ve ne zaman olduğu hususunda farklı görüşler belirtilmiştir. Söz gelişi “Ölümden sonra ve kıyametten önce”³¹² manasına geldiğini belirtenler olduğu gibi, “Rabbinin vadettiği yer,”³¹³ “Onun hükmüne ya da onun diriltme sözüne dön,”³¹⁴ “Ondan başka bir mülk sahibi olmayacak yere dön,”³¹⁵ “O’nun emrine ve iradesine doğru”³¹⁶ anlamlarında olduğu da nakledilmiştir. Müfessir Muhammed Mahmûd Hicâzîye (ö. 1972) göre ise “Allah’a dönüş, bazı kulların O’nun katında değerli olduklarını göstermektedir. Yoksa aslında nerede olursak olalım, Allah bizimledir”³¹⁷ şeklinde görüş belirtmiştir.

{ رَاضِيَةً } : Yirmi sekizinci âyette yer alan رَاضِيَةً lafzı, عَلِمَ veznindeki, aslı رَضِيَ

³¹⁰ Fecr (89), 28.

³¹¹ el-Feyyûmî, *a.g.e.*, s.220; İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. VIII/114-121; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, s. XXI/64-81. Ayrıca fiil ve türevlerinin Kur’ân’da varit olduğu diğer lafız ve anlamlar için bk. Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 342-344; Semîn el-Halebî, *a.g.e.*, s. II/733-75; el-Fîrûzâbâdî, Besâiru Zevî’t-Temyîz, III/39-40.

³¹² el-Âlûsî el-Bağdâdî, *a.g.e.*, s.40.

³¹³ Ebû Hayyân el-Endelûsî, *a.g.e.*, s.359.

³¹⁴ Molla ‘Alî el-Kârî, *a.g.e.*, s.320.

³¹⁵ en-Nîsâbûrî, *a.g.e.*, s.499.

³¹⁶ Ahmed el-Mahallî, *a.g.e.*, s.511.

³¹⁷ Mahmûd Hicâzî, *a.g.e.*, s.863.

olan *رَضِيَ-يَرْضَى* fiilinin müennes ism-i failidir.³¹⁸ Fiilin müennes ism-i mefulu olan *مَرْضِيَّة* lafzı da aynı âyette geçmektedir.³¹⁹ *رَضِيَ* fiilinin *رَضًا*, *رَضًا*, *رَضًا*, *رَضًا*, *رَضًا* ve *مَرْضَاة* şeklinde kaynaklarda mastar lafızları zikredilmiştir. Yerine göre “Seçmek, kabul etmek, ehil görmek, birini memnun etmeye çalışmak, mutabık kalmak, rıza, dost” gibi farklı anlamlarda da kullanılmaktadır.³²⁰

İbn Aşûr (ö. 1973): “*الرَّاضِيَّة* kelimesi kendisine verilen nimetle hoşnut olan nefistir. Her arzu ettiğinin verilmesinden kinayedir. *الرَّاضِيَّة* kelimesi ise ism-i mefuldur. Aslı *مَرْضِيًّا عَنْهَا* lafzıdır. Böylece *عَنْهَا* câr harfi hazfedilip *ة* harfi de eklenerek naib-i fail haline geldi. Bu vasıftan maksat, nimetlerin çok verilmesinden kinayeye birlikte, ziyade övgüyü de haizdir. Çünkü razı olan kimse, razı olunan kimseye beklentisinden fazla yardım ve ihsan eder”³²¹ şeklinde bir görüş aktarmıştır.

Ayrıca kaynaklarda yirmi sekizinci âyetteki *رَاضِيَّةٌ مَرْضِيَّةٌ* ifadesi hakkında başka görüşlerde zikredilmiştir. Nitekim müfessir Fahrreddîn er-Râzî (ö. 606/1210) “*Verdiği mükafaatla sen O'ndan razı; senin dünyada yaptığın amellerden ötürü de O senden razı;*”³²² Ebu'l-Berekât en-Nesefî (ö. 710/1310) “*Sana verilenler sebebiyle Allah'tan hoşnut olarak, yaptıkların sebebiyle de*

³¹⁸ *رَاضِيَّة* kelimesinin aslı *رَاضِيَّةٌ* olup *رَاضِيَّةٌ* kuralı gereği lamu'l -fiil olan *ي* harekeli makabli olan *ج* de fethalı olduğundan *ي* harfi *ة* dönüşürülerek *رَاضِيَّةٌ* lafzındaki şeklini almıştır.

³¹⁹ *مَرْضِيَّةٌ* kelimesinin aslı *مَرْضِيَّةٌ* lafzı olup *و* ve *ي* harfleri yan yana gelip birincisi *ي* harf hareketli olduğunda *و* harfi *ي* harfine dönüştürülmektedir. Nitekim *مَرْضِيَّةٌ* lafzında kural gereği lamü'l-fiil olan *ي* harflerinden *ي* harekeli makabli olan *و* da *ي* harfine dönüştürülerek *مَرْضِيَّةٌ* lafzındaki halini almış ve böylece birinci *ي* harfinin değişime uğramaması, şüpheden uzak kalması için makablinde yer almakta olan *ض*'in hareketi de kesre yapılarak *مَرْضِيَّةٌ* şeklini almıştır. *مَرْضِيَّةٌ* lafzında da aynı *رَبُّ* kelimesi gibi idğam yapılmış ve *مَرْضِيَّةٌ* halini almıştır. İlgili kurallar hak. detaylı bilgi için bk. ez-Zencânî el-Hazrecî, *a.g.e.*, s. 204; Mahmûd Sâfi, *a.g.e.*, s. 329.

³²⁰ İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. XIV/323-324; el-Feyyûmî, *a.g.e.*, s. 229; ez-Zebidî, *a.g.e.*, s. XXXVIII/156-161. Kur'an-ı Kerim'de varit olduğu anlamlar için bk. Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s.356; Semîn el-Halebî, *a.g.e.*, s. II/96; el-Fîrûzâbâdî, Besâiru Zevi't-Temyîz , s. III/77-85; 'Sadullah el-Fetlevî, *a.g.e.*, s. 429.

³²¹ et-Tâhir İbn 'Aşûr, *a.g.e.*, s.303.

³²² Fahrreddîn er-Râzî, *a.g.e.*, s.162.

*Allah (c.c.) katında hoşnut olunmuş olarak;*³²³ Muhammed Ali Taha ed-Durre (ö. 1428) ise “*Allahın sana verdiklerinden sen ondan razı, o senden razı olarak ve bu dünyada iken ona razı olmuş ve razı olunmuş olarak*”³²⁴ anlamlarına gelebileceğini rivayet etmişlerdir. Bu nedenle yaygın olan görüş “Sen O’ndan razı, O da senden hoşnut olarak” şeklinde genele şamil olan anlamdır.

1.6.2. Yirmi Dokuz ve Otuzuncu Âyetin Tahlili

1.6.2.1. فَادْخُلِيْ/Dehale ve عِبَادٌ/‘İbâd ve جَنَّةٌ/Cennet Kelimeleri

﴿ فَادْخُلِيْ فِيْ عِبَادِيْ ﴾ “Böylece has kullarımın arasına sen de katıl”³²⁵

{ فَادْخُلِيْ } : Yirmi dokuzuncu ve otuzuncu âyetlerin başında geçmekte olan فَادْخُلِيْ ve وَاَدْخُلِيْ lafızlarındaki اَدْخُلِيْ kelimesi, “Bir yere girmek” manasında olan نَصَرَ veznindeki دَخَلَ fiilinin emr-i hazır, malum, müfred, müennes ve muhatab sığasındadır.³²⁶ مَدْخَلًا kelimesi de masdar-ı mimidir.³²⁷ İsm-i faili دَاخِلٌ, ism-i mefulu ise مَدْخُولٌ kelimeleridir. Bu bağlamda دَخَلَ fiili yerine göre “Bir yere girmek, içeriye sokmak, nüfuz etmek, ziyaret etmek, başlamak, zayıf olmak, müdahale etmek, bir şeyin iç yüzü, kuytu yer, gelir, şüphe, bozukluk, hurma sepeti, giriş, azınlık” gibi farklı anlamlarda kullanılmaktadır.³²⁸

İbn Âşûra göre yirmi dokuz ve otuzuncu âyetteki فَادْخُلِيْ فِيْ عِبَادِيْ وَاَدْخُلِيْ جَنَّتِيْ lafzında فَادْخُلِيْ فِيْ عِبَادِيْ فِيْ جَنَّتِيْ denmeyerek اَدْخُلِيْ fiilinin tekrar edilmesi, özellikle sevinçlerini pekiştirmek için girişe önem verilmesindedir.³²⁹ Diğer bir dil alimi Ebû Hayyân el-Endelüsî (ö. 745/1344) ise “اَدْخُلِيْ fiili önce فِيْ harfiyle daha sonra

³²³ en-Nesefî, *a.g.e.*, s.642.

³²⁴ Ali Taha ed-Durre, *a.g.e.*, s.590.

³²⁵ Fecr (89), 29.

³²⁶ فَتَحَ ve فَتَحَ kalıpları lafız bakımından kaynaklarda zikredilen ilgili diğer vezinlerdir.

³²⁷ Diğer masterlar gibi zaman belirtmeksizin iş, oluş, eylem bildiren ve başında fazladan bir م harfi bulunan masterlara mimli master denir.

³²⁸ İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. XI/239-240; el-Feyyûmî, *a.g.e.*, s.190; ez-Zebidî, *a.g.e.*, s. XXVIII/477. Ayrıca Kur’ân’da varit olduğu lafız ve anlamlar hak. geniş bilgi için bk. Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s.309; Semîn el-Halebî, *a.g.e.*, s. II/6-7; el-Fîrûzâbâdî, *Besâiru Zevi’t-Temyîz*, s. 590-591; Mahmûd Muhammed et-Tanâhî, *Min Esrâri’l-Luğati Fî’l-Kitâbi ve’s-Sünneti*, bs. 1, el-mektebetu’l-Mekkiyye, Mekke 2008, s.616-620.

³²⁹ et-Tâhir İbn ‘Âşûr, *a.g.e.*, s.304.

da في harfi olmadan muteaddi olmuştur. Girilen yer gerçek olmadığında في harfiyle muteaddi olur. Örneğin دَخَلْتُ الأَمْرَ ‘duruma veya işe girdim’ ile فَادْخُلِي فِي عِبَادِي ‘insan seline girdim’ manalarına gelmektedir. Bundan dolayı فَادْخُلِي فِي عِبَادِي denmiştir. Bu bakımdan girilen yer somut/gerçek bir yere genellikle في harfi olmadan muteaddi olur³³⁰ demiştir.

{ عِبَادٌ } : “Boyun eğmek, kulluk etmek ve itaat etmek” manalarındaki نَصَرَ veznindeki عَبَدَ fiilinden müştak cins bir isim olan عِبَادٌ kelimesi “Hür, köle kişi, zenci, insan” gibi anlamlara gelen عَبَدٌ kelimesinin çoğul lafzıdır. عَبْدُونَ , عَبَدَةٌ , عَبِيدٌ , عَبْدَانٌ ve عَبِيدَاتٌ lafızları da عِبَادٌ gibi diğer çoğul kelimeler olmuştur. Cem-i kesreti ise عَبَدٌ fiili yerine göre “Kulluk etmek, köle olmak, pişman olmak, öfkelenmek, inkar etmek, hayvan ürküp kaçmak, eğlenmek, yolu düzeltmek, kaçmak, bölüğü dağılmış piyade ve süvari, tepeler, ay çiçeği, hür, kuvvet, semizlik, zor, ar, somaki taş, bir çeşit akçe, demir bel, çapa, ibadet yeri, put” gibi farklı anlamları içermektedir.³³²

Kaynaklarda فَادْخُلِي فِي عِبَادِي lafzındaki yirmi dokuzuncu âyetin “Kullarıma katıl,³³³ “Salih kullarımın arasına gir,³³⁴ “Cennetteki kullarımın arasına gir,³³⁵ “Mümin kullarımın arasına gir,³³⁶ “Mukarreb (Allah’a yakınlaşmış olan) kullarımın içine gir³³⁷ gibi anlamlar içinde gelebileceği aktarılmıştır.

³³⁰ Ebû Hayyân el-Endelûsî, *a.g.e.*, s.359.

³³¹ Ayrıca عَبَدٌ ve عَبَدٌ fiilinin lügat kaynaklarında yer alan ilgili diğer yapılarıdır.

³³² İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. III/271; el-Feyyûmî, *a.g.e.*, s. 389; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, s. VIII/327. Ayrıca Kur’anda geçmekte olan farklı lafız ve anlam için bk. Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 542-543; Semîn el-Halebî, *a.g.e.*, s. 20-22; el-Fîrûzâbâdî, Besâiru Zevî’t-Temyîz, s. IV8-13; ‘Sadullah el-Fetlevî, *a.g.e.*, s. 78.

³³³ es-Sa’lebî, *a.g.e.*, s.458; Molla ‘Alî el-Kârî, *a.g.e.*, s. 320; ‘Abdu’l Hamîd Mahmûd Tahamâz, *Et-Tefsîru’l Mevdu’i Li Suvari’l Kur’âni’l ‘Az’im*, I-VIII, bs. 1, c. VIII, Dâru’ş-Şâmiyye, Beyrût 2014, s. 496.

³³⁴ Câbir El-Cezâirî, *a.g.e.*, s.571; Mahmûd es-Sivâsî, *a.g.e.*, s.307; en-Nesefî, *a.g.e.*, s.642; en-Nîsâbûrî, *a.g.e.*, s.500; Ebu’l-Kâsım Zeynulislâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik el-Kuşeyrî, *Tefsîru’l-Kuşeyri*, I-III, bs. 1, c. III, Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Lübnan 1971, s.421.

³³⁵ el-Hâzin el-Bağdâdî, *a.g.e.*, s.428.

³³⁶ İbn Mulakkin, *a.g.e.*, s.555.

³³⁷ Fahreddîn er-Râzî, *a.g.e.*, s.162.

Diğer yandan فَادْخُلِي فِي عِبَادِي فَادْخُلِي فِي عِبَادِي ile “Gir kuluma” ile فَادْخُلِي فِي جَسَدِي “Kulumun cesedine gir” gibi okuyuş ve anlamlarda olduğu da nakledilmiştir.³³⁸ Bu bakımdan daha uygun ve yaygın olan anlamın “Salih kullarımın arasına sen de katıl” görüşü olduğu anlaşılmaktadır.

﴿ وَادْخُلِي جَنَّتِي ﴾ “Ve cennetime gir”³³⁹

{ جَنَّةٌ } : Çoğulu جَنَّاتٌ ve جَنَّاتٌ lafızları olan جَنَّةٌ kelimesi, “Cennetin, içindeki nimetlerin gölgesi ile örtülmesi ve gölgelenmesi” bakımından, aslı جَنَّانٌ olan جَنَّانٌ fiilinden müştak olduğu nakledilmiştir.³⁴⁰

³³⁸ el-Ferrâ, *Me‘âni'l-Kur‘ân*, s. 263; el-Kurtubi, *a.g.e.*, s.287.

³³⁹ Fecr (89), 30.

³⁴⁰ İbn Manzûr, *a.g.e.*, s.100; ‘Abdulhamîd el-Ferâhî, *Mufredâtu'l-Kur‘ân*, thk. ‘Muhammed Eyyûb el-İslahî, bs. 1, Dâru'l-Ğaribi'l-İslâmî, Dimeşk 2002, s. 277-278; Serdar Mutçalı, *Mu‘cemu Dağarcık*, bs. 1, Dağarcık Yayınları, İstanbul 2004, s. 187. Ayrıca Kur‘ân’da varit olunan lafız ve anlamlar için bk. Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 203-205; Semîn el-Halebî, *a.g.e.*, s. I/348-350; el-Fîrûzâbâdî, *Besâiru Zevi't-Temyîz*, s. 352-354; Henâ Nasr el-Hatî, *Kâmûsu'l-Esmâi'l-'Arabîyyeti ve'l-Mu‘rabeti ve Tefsîru Me‘ânihâ*, thk. ‘Muhammed Eyyûb el-İslahî, bs. 3, Dâru'l-Kutubu'l-‘İlmiyye, Lübnan 2003, s.79; Muhammed ‘Hasan eş-Şerîf, *Mu‘cemu Hurûfi'l-Me‘âni Fî'l-Kur‘âni'l-Kerîm*, bs. 1, Muessesetu'r-Risâle, Beyrût 1996, s. 20-21.

İKİNCİ BÖLÜM

ÂYETLERİN NAHİV VE İRAB YÖNÜNDE TAHLİLİ

Kelimelerin sonlarındaki harf veya hareke değişimini konu edinen nahiv (irab) ilmi, Kur’ân-ı Kerîm âyetlerinin doğru okunması ve anlaşılması için ele alınması gereken ilimlerin başında gelmektedir. Zira Peygamber Efendimiz’in (s.a.v.) vefatının ardından gerçekleşen İslâm fetihleriyle Arap olmayan unsurların İslâm dinine girmesiyle Kur’ân’da yanlış okumalar görülmeye başlanmıştır. Bu sebeple hatalı okumaları büyük ölçüde önleyen ve “Kur’ân’ı irab etmek” tabiri ile nitelenen noktalama ve harekeleme işlemleri gerçekleşmiştir. Bu sebeple âyetlerin irab süzgecinden geçirilmeden doğru okunması ve hakikatlerinin ortaya çıkması mümkün değildir. Bu amaçla, ikinci bölümde Fecr sûresindeki âyetlerin irabı ve konuyla ilgili yer alan ihtilaflar ele alınmaya çalışılmıştır.

2.1. 1-5. Âyetlerin Tahlili

2.1.1. Birinci, İkinci, Üçüncü ve Dördüncü Âyetin Tahlili

﴿ وَالْفَجْرِ ﴾ “Yemin olsun sabah aydınlığına”³⁴¹ âyetindeki و kasem harfi olup fetha üzere mebni, وَالْفَجْرِ ise câr-mecrur bir isim olup hazfedilmiş أَفْسِمُ fiiline mutaallık olmakta ve bu çerçevede irabta yeri bulunmamaktadır.³⁴² Ayrıca İbn ‘Aşûr “ال cinsiyyedir. Ancak belli bir fecrin kastedilmiş olması da mümkündür”³⁴³ şeklinde görüş belirtmiştir.³⁴⁴ Kaynaklarda, kasem’in cevabı olarak, ﴿ إِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمُرْصَادِ ﴾ “Rabbin her şeyi yakından izlemektedir”³⁴⁵ âyeti

³⁴¹ Fecr (89), 1.

³⁴² Muhyiddin ed-Dervîş, *a.g.e.*, 467; Muhammed Tayyib ‘el-İbrahim, *İrâbu’l-Kur’âni’l-Kerîmi’l-Müyesser*, I-II, bs. 1, c. II, Dâru’n-Nefâis, Beyrût 2001, s. 593; Mahmûd Sâfi, *a.g.e.*, s. 319. Arap toplumunda yemin çok yaygındı. Kur’ân-ı Kerîm de Arapça nâzil olduğundan Araplar’ın bu âdetini muhafaza etmiş, çeşitli yemin edatlarıyla hitabet etmiştir. Bu çerçevede kasem ve edatları hak. detaylı bilgi için bk. es-Sâmîrî, *Me’âni-Nahvi*, s. 157-189.

³⁴³ et-Tâhir İbn ‘Aşûr, *a.g.e.*, s. 277.

³⁴⁴ İmâdüddîn Ebü’l-Fidâ’ İsmâîl İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-‘Âzîm*, I-IV, bs. 10, c. IV, Daru’l-Ma’rife, Beyrût 1997, s. 539; Ali Taha ed-Durre, *a.g.e.*, s. 569; el-Âlûsî el-Bağdâdî, *a.g.e.*, s. 5-6.

³⁴⁵ Fecr (89), 14.

nakledilmiştir.³⁴⁶ Arap dil alimi Mahmûd Sâfi'ye (ö. 1376) göre ise yeminin cevabı, لَنْجَازِينَ كُلِّ امْرِي بِمَا عَمِلَ “Kesinlikle herkesi yaptığıyla cezalandırırız” şeklindedir.³⁴⁷

﴿ وَلَيَالٍ عَشْرٍ ﴾ “On geceye yemin olsun”³⁴⁸ âyetinde وَ وَالْفَجْرِ kelimesine atfedilmiş ve bu sebeple وَلَيَالٍ'nin irabı da onun gibi olmaktadır. Ayrıca hazfedilmiş ي üzerine takdir edilip kesra ile mecrurdur. İbn ‘Âşûr (ö. 1973), وَلَيَالٍ'nin وَالْفَجْرِ ifadesine atıf yapılmasıyla ilgili münasebeti, fecrin, gecenin bitişi olması olarak açıklamıştır. Ayrıca fecir ile gece arasında zıtların bir araya gelme hususu olduğunu da ilave etmiştir.³⁴⁹ Bahsi geçen لَيَالٍ kelimesinin aslı لَيَالِي lafzı olup gayrı munsariftir. عَشْرٍ de kesra ile mecrur olup لَيَالٍ'in sıfatı olmuştur.³⁵⁰ Ayrıca لَيَالٍ'in nekra getirilmesi diğer gecelerden daha faziletli olduğundan dolayıdır. O bakımdan kendilerine yemin edilen hususlar arasında, o nekra olarak gelmiştir.³⁵¹

﴿ وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ ﴾ “Çift ve tek olana yemin olsun”³⁵² âyetinde، وَالْفَجْرِ'ye atfedilmiş و harfleri atıf ve câr، وَالشَّفْعِ ve وَالْوَتْرِ de mecrur olup hazfedilmiş أُفْسِمُ fiiline mutaallıktır.³⁵³ وَالْوَتْرِ'yi وَالشَّفْعِ'ye atfetmek de mümkündür.³⁵⁴ Ayrıca İbn

³⁴⁶ Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî ez-Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'âni ve İ'râbuhu*, I-V, thk. 'Abdu'l-Celîl Abdu's-Şelbi, bs. 1, c. V, 'Âlemu'l-kutub, Beyrût 1988, s. 321; Muhibbuddîn Abdullâh b. el-Huseyn b. Abdillâh el-Ukberî, *et-Tibyânu Fî 'Îrâbi'l-Kur'âni*, thk. 'Alî Muhammed el-Becâvî, bs. 1, 'Îsâ el-Bâbî el-Hâlbî, Mısır 1976, s. 1285; 'Fadîl 'Salih es-Sâmîrrâî, *Me'âni-Nahvi*, I-IV, bs. 1, c. IV, Daru'l Fikr, Beyrût 2000, s.186-188; Zâhîr Şevket el-Beyâtî, *Edevâtu'l-Î'râbi*, bs. 1, Mecdu'l-Muesseseti'l-Câmi'iyeti, Beyrût 2005, s. 269-270.

³⁴⁷ Mahmûd Sâfi, *a.g.e.*, s. 319.

³⁴⁸ Fecr (89), 2.

³⁴⁹ et-Tâhir İbn 'Âşûr, *a.g.e.*, s. 277.

³⁵⁰ en-Nehhâs, *Î'râbu'l-Kur'ân*, 1316; Tayyib 'el-İbrahim, *a.g.e.*, s.593; Behcet Abdulvâhid Sâlih, *el-Î'râbu'l-Mufassal Kitâbi'l-lâhi'l-Murettil*, I-XII, bs. 1, c. XIII, Dâru'l-Fikr, Beyrût 1993, s. 426; Ebû 'Abdillâh El-Huseyn, *a.g.e.*, s.73.

³⁵¹ Konu hak. daha geniş bilgi için bk. ez-Zemahşeri, *Tefsîru'l-Keşşaf*, s. 734; 'Abdillâh et-Tîbî, *a.g.e.*, s. 417; el-Âlûsî el-Bağdâdî, *a.g.e.*, s. 8; et-Tâhir İbn 'Âşûr, *a.g.e.*, s. 277; Mahmûd es-Sivâsi, *a.g.e.*, s. 305; Ali Taha ed-Durre, *a.g.e.*, s. 569; en-Nesefî, *a.g.e.*, s. 637; ec-Cemel, *a.g.e.*, s. 324; en-Nîsâbûrî, *a.g.e.*, s. 494.

³⁵² Fecr (89), 3.

³⁵³ Muhyiddîn ed-Dervîş, *a.g.e.*, 467; Tayyib 'el-İbrahim, *a.g.e.*, s.593.

³⁵⁴ Abdulvâhid 'Sâlih, *a.g.e.*, s.426.

‘Âşûr iki ismin mahzûf bir kelimeye sıfat olduğunu da zikretmiştir.³⁵⁵

﴿ وَاللَّيْلِ إِذَا يَسْرِ ﴾ “Geçip gitmekte olan geceye yemin olsun”³⁵⁶ âyetinde وُ, وَاللَّيْلِ’ye atfedilmiş ve bundan dolayı وَاللَّيْلِ’nin irabı da onun gibi yapılmaktadır.

إِذَا gelecek zaman zarfı olup nasb halinde sakindir. Muzari fiil olan يَسْرِ de hafiflik için mahzûf olan ي üzerine takdir edilip ötre ile merfu olmuştur. Faili ise takdir edilen gizli zamir هُو’dir. Bu bağlamda يَسْرِ cümle olarak câr halinde إِذَا’ya muzafun ileyih olmaktadır. Çünkü إِذَا cümleye muzaf olan zarflardandır.³⁵⁷

Buna mukabil çok yönlü bir alim olan Teftâzânî (ö. 792/1390), اللَّيْلِ’nin إِذَا için bedel olduğunu ve zarf özelliğinden çıkmasında bir beis olmadığını ifade etmiştir. Bazılarına göre ise الْعِظْمَةُ olan mukadder bir muzafa muteallık bir zarftır. Bu vakte yemin edilmesi ya da özellikle bu vaktin yüceltilmesi, içinde ilahi kudretin kemâline ve nimetlerin bolluğuna apaçık işaret olduğundandır.³⁵⁸ Ebû Hayyân’ın el-Ahfeş ve İbn Kuteybe’den rivayet ettiğine göre, صَلَّى الْمَقَامَ cümlesi فِيهِ (içinde namaz kılındı) anlamında olması gibi, وَاللَّيْلِ إِذَا يَسْرِ cümlesi de يُسْرَى فِيهِ (içinde hareket edilen) anlamındadır.³⁵⁹

Cumhur يَسْرِ ifadesinin sonundan, kelime meczûm olmadığı halde, hem vaslen hem vakfen ي harfini silmiştir. Ayrıca daha hafif olsun diye kesrayla yetinmiş ve âyet sonlarıyla bir uyum olsun diye bu şekilde okumuştur. Bundan dolayı Mushaflarda bu şekilde yazılmıştır. Bu çerçevede el-Âlûsî el-Bağdâdî de ي harfinin Hatta olmadığı için silindiğini söylemenin yanlış olduğunu belirtmiştir. Aksi halde âyetler, bir rivayete tabi olmadan, sadece yazı şekline

³⁵⁵ et-Tâhir İbn ‘Âşûr, *a.g.e.*, s. 278.

³⁵⁶ Fecr (89), 4.

³⁵⁷ en-Nehhâs, *a.g.e.*, s. 1317; Tayyib ‘el-İbrahim, *a.g.e.*, s.593; Ebû ‘Abdillâh El-Huseyn, *a.g.e.*, s. 74; Abdulvâhid ‘Sâlih, *a.g.e.*, s.427.

³⁵⁸ el-Âlûsî el-Bağdâdî, *a.g.e.*, s. 11.

³⁵⁹ Ebû Hayyân el-Endelusî, *a.g.e.*, s. 11; İbn Kuteybe, *Tefsîru-Garîbi’l-Kurân*, s. 526; ‘Abdillâh et-Tîbî, *a.g.e.*, s. 419-421.

bakılarak okunduğu durumu ortaya çıkacaktır. Bu da doğru değildir.³⁶⁰

Ez-Zeccâc (ö. 311/923) ise “*E harfinin hazfi, kalmasından daha iyidir. Çünkü bu şekildeki kıraatler daha fazladır. Fasılalarda E harfleri silinmiş, kalan kesralar ise ona işaret etmektedir*”³⁶¹ şeklinde görüş belirtmiştir. El-Ferrâ da “Arapların bazen E harfini hazfederek makablinin kesresiyle yetindiği ifade etmiştir. Bu çerçevede:

كَفَّاكَ كَفُّ مَا تُلِيْقُ دِرْهَمًا - جُودًا، وَأُخْرَى تُعْطِي بِالسَّيْفِ الدَّمَ

“Senin iki elinin birisi; cömertlik göstererek bir dirhem dahi tutmaz, Öbür elin ise kılıçla kan verir” şiirini örnek olarak nakletmiştir.”³⁶² Şiirde de görüldüğü üzere تُعْطِي ifadesinde E harfi hazfedilmiştir. el-Ahfeş ise, يَسِرْ kelimesindeki E harfinin hazfi hususunda şöyle demiştir: “Gece yürümez, gecede yürünür. Böylece kelime masruf; yani başka kelimeden dönmüş ve bu yüzden irabtaki payı zayıflamıştır. ﴿ وَمَا كَانَتْ أُمُّكَ بَعِيًّا ﴾ ‘Annen de iffetsiz değildi’³⁶³ âyetinde de aynı durum bulunmaktadır. Çünkü بَاعِيَّة’den بَعِيًّا şekline dönüşünce, E harfi düşürülüp بَعِيَّة yerine بَعِيًّا denilmiştir.”³⁶⁴

2.1.2. Beşinci Âyetin Tahlili

﴿ هَلْ فِي ذَلِكَ فَسَمٌ لِّذِي حِجْرٍ ﴾ “Düşünen kimse için bunlar yemine konu olacak kadar önemli değil midir?”³⁶⁵ âyetindeki هَلْ tahkik, takrir ve tazim için kullanılan istifham edatı olup irabta yeri bulunmamaktadır. Zira yemin edilen şeylerin büyüklüğü, اِنْ anlamında tekid ve ispat manasında takrir edilmiştir.³⁶⁶

Eş’arî alimi Fahreddîn er-Râzî âyetteki söz konusu istifhamla tekid

³⁶⁰ el-Âlûsî el-Bağdâdî, *a.g.e.*, s. 12; et-Tâhir İbn ‘Âşûr, *a.g.e.*, s. 279.

³⁶¹ Ebû İshâk ez-Zeccâc, *a.g.e.*, s. 321.

³⁶² el-Ferrâ, *Me ‘âni’l-Kur’ân*, s. 260.

³⁶³ Meryem, (19), 28.

³⁶⁴ el-Ferrâ’ el-Beğavî, *a.g.e.*, s. 417.

³⁶⁵ Fecr (89), 5.

³⁶⁶ Konu hakkında detaylı bilgi için bk. en-Nehhâs, *I’râbu’l-Kur’ân*, s. 1317; et-Tâhir İbn ‘Âşûr, *a.g.e.*, s. 280; ec-Cemel, *a.g.e.*, s. 326; Mahmûd es-Sivâsi, *a.g.e.*, s. 305; ‘Abdulkerim Muhammed Yûsuf, *Uslûbu’l-İstifhâm Fi’l-Kur’âni’l-Ker’im*, bs. 1, Mektebetu’l-Gazzâlî, Dimeşk 2000, s. 164.

manasının kastedildiğini nakletmiştir.³⁶⁷ el-Âlûsî el-Bağdâdî de bu görüşü caiz görmeye beraber; tekid manasında da yine üzerine yemin edilen lafızların yüceltilmesi söz konusu olduğundan tazim manasını tercihe şayan görmüştür.³⁶⁸ Ancak diğer bir dil alimi İbn ‘Âşûr, “Buradaki istifham (soru) takriridir yani ispat içindir. *هل* harfiyle olması, tahkik içindir. Çünkü bu edat da *قد* gibi pekiştirmek içindir” şeklinde farklı bir görüş beyan etmiştir.³⁶⁹

Mukâtil, istifhamın tekid anlamını veren *إِنَّ* anlamında olduğunu ve takdirinin *إِنَّ فِي ذَلِكَ قَسَمًا لِّدِي حَجْرٍ* “Muhakkak ki bunda, akıl sahipleri için bir yemin vardır” olduğunu söylemiştir.³⁷⁰ Ancak Ebû Hayyân el-Endelusî burada yeminin cevabının olduğunu söylemenin, düşünmeden söylenen bir söz olduğunu ifade etmiştir. Çünkü üzerine yemin edilmiş hususun zikredilmediğini ve üzerine yemin edilen hususun olmadığı bir yeminin meydana geldiğini söylemiştir.³⁷¹

Sükun üzere mebni olan *فِي* câr, işaret ismi olan *أَنَّ* ise câr halinde mecrurdur. Bu yönden câr-mecrur öne geçen habere mutaallık olmuştur. *لِ* uzaklık ifade etmekte olup kesra üzere, *كَيْ* ise muhatap zamiri olup fetha üzere mebnidir.³⁷²

قَسَمٌ haberinden sonra gelen muhteda olup mefudur. Ref alameti ötre olup nekra getirilmesi tazim içindir.³⁷³ Yani “Eğer düşünebilecek bir akla sahipse ‘bu yemin’ yeterli midir?” demektir.

لِ harfi câr olup kesra üzere mebni, muzaf olan *دِي* de mecrur olup câr alameti *ي*’dir. Buradaki *لِ* harfi ta‘lîl lâmidir.³⁷⁴ Yani, “Büyük günahlara girmesini engelleyecek akıl sahibi için bir yemindir” demektir. Böylece, akıl sahibi insan, yemine konu olan hususun bu yeminle gerçekleşeceğini

³⁶⁷ Fahreddîn er-Râzî, *a.g.e.*, s. 150.

³⁶⁸ el-Âlûsî el-Bağdâdî, *a.g.e.*, s. 13-14.

³⁶⁹ et-Tâhir İbn ‘Âşûr, *a.g.e.*, s. 280.

³⁷⁰ el-Kurtubi, *a.g.e.*, s. 263;

³⁷¹ Ebû Hayyân el-Endelusî, *a.g.e.*, 347.

³⁷² Ali Taha ed-Durre, *a.g.e.*, s. 573; Tayyib ‘el-İbrahim, *a.g.e.*, s.593; et-Tûsî, *a.g.e.*, s. 343.

³⁷³ Abdulvâhid ‘Sâlih, *a.g.e.*, s. 427.

³⁷⁴ Tayyib ‘el-İbrahim, *a.g.e.*, s.593.

mi?”³⁸⁰ ile diğer âyetlerin yemine cevap olması söz konusu değildir. Bu âyetler ancak yeminin cevabına ara cümleler şeklinde hazırlık ve delil olabilir. Eğer cevap mahzupsa, zikredilen hafzedilenin delilidir. Eğer cevap “Çünkü Rabbin her şeyi yakından izlemektedir”³⁸¹ âyeti ise cevabın ibretlerden önce getirilmesi cevabın teşvikini artırmak ve zihinlerde kalmasını sağlamak içindir.³⁸²

Bu bağlamda fetha üzere mebni olan *أ*, takrir için kullanılan soru edatı ve aynı zamanda lafzen tevbîh yani azarlama anlamını kapsamaktadır. *لَمْ* ise nefy ve cezim edatıdır. Bu bakımdan *تَر* fiili, muzari ve meczum olup alameti mahzup olan illet harfidir. Faili ise gizli zamir olup takdiri *أَنْتَ* olmaktadır.³⁸³ Mevzu ile ilgili Fahreddîn er-Râzî (ö. 606/1210) “Görmedin mi?” ifadesi, her ne kadar zahiren Hz. Peygamber’e (s.a.v.) hitap ise de, bunu bilen herkesi içine alan umûmî bir hitap olduğunu dile getirmiştir.³⁸⁴

كَيْفَ soru ismi, nasb halinde meftuh ve *تَر*’nın faili için haldir.³⁸⁵ *فَعَلَ* mazi fiil olup fetha üzere mebnidir. *رَبُّ* ise fail ve ötre ile merfu, ve aynı zamanda muzaf olup muzafun ileyhi *كَ* olmaktadır. Bundan ötürü *كَ* muhatap ve muttasıl zamir olup câr halinde fetha üzere mebnidir. *بِ* ise câr olup kesra üzere mebni, mecruru ise *عَادٍ*’dir. Dolayısıyla câr-mecrur *فَعَلَ*’ye mutaallıktır.³⁸⁶ Ayrıca Ebû Hayyân el-Endelusî, *عَادٍ* kelimesinin bir kabile olsa da, bir mahallenin ismi olarak değerlendirildiğini ve munsarîf olarak okunduğunu nakletmiştir.³⁸⁷

كَيْفَ’ye *لَمْ تَر* ara bir cümle, *فَعَلَ رُبُّكَ* ise nasb halinde *تَر*’nın mefulu olup *كَيْفَ*’ye

³⁸⁰ Fecr (89), 6.

³⁸¹ Fecr (89), 14.

³⁸² et-Tâhir İbn ‘Âşûr, *a.g.e.*, s. 280-281.

³⁸³ Ebû ‘Abdillâh El-Huseyn, *a.g.e.*, s.75; el-Mentecebe el-Hemezânî, *el-Kitâbu'l-Ferîdu Fî İ'râbi'l-Kurâni'l-Mecîd*, I-VI, thk. Muhammed Nizâmuddîn el-Fefîh, bs. 1, c. VI, Daru'z-Zamân, Medine 2006, s. 393.

³⁸⁴ Fahreddîn er-Râzî, *a.g.e.*, s. 151.

³⁸⁵ Muhyiddîn ed-Dervîş, *a.g.e.*, 469; Ali Taha ed-Durre, *a.g.e.*, s. 575; Mahmûd Sâfi, *a.g.e.*, s. 321.

³⁸⁶ Muhyiddîn ed-Dervîş, *a.g.e.*, 469; Abdulvâhid ‘Sâlih, *a.g.e.*, s. 428; Ebû ‘Abdillâh El-Huseyn, *a.g.e.*, s.75.

³⁸⁷ Ebû Hayyân el-Endelusî, *a.g.e.*, s. 348.

mutaallıktır.³⁸⁸ Burada şunu da ifade etmeliyiz ki, Allah'ın ismi yerine “Rab” kullanılmıştır. Çünkü Rab isminde sahiplenme ve destek bulunmaktadır. Ayrıca muhatap zamirine muzaf olmasında, Resûlullâh'ı (s.a.v.) yüceltme ve ona değer verme bulunmaktadır.

﴿إِرمَ ذَاتِ الْعِمَادِ﴾ “Sütunlarla dolu İrem ülkesine?”³⁸⁹ âyetindeki *إِرمَ* muzafun ileyh olup fetha ile mecrurdur. Cumhuriyet *إِرمَ* kelimesini müennes ve ‘alemiyetten ötürü gayr-ı munsarîf olarak okumuştur. Çünkü kabile ismidir. Dolayısıyla muzaf, takdiri olan *أَهْلِي* kelimesi olmaktadır.³⁹⁰ Fahreddîn er-Râzî de *إِرمَ* kelimesinin, ister kabile adı, ister bir yer adı olsun, hem marife hem müennes özellikleri nedeniyle gayr-ı munsarîf olduğunu zikretmiştir.³⁹¹

Ebû Hayyân el-Endelusî, el-Âlûsî el-Bağdâdî gibi alimler *إِرمَ* isminin *عَادِ* için atf-ı beyan ya da bedel olduğunu aktarmışlardır.³⁹² El-Ahfeş (ö. 215/830) de İrem'in, ‘Âd’ın ismi kılındığını ve bazılarının *إِرمَ عَادِ* şeklinde izafet tamlaması olarak okuduğunu, ‘Âd isminin ya babalarının ismi ya da şehirlerinin ismi olarak İrem’e muzaf yapıldığını nakletmiştir.³⁹³ Ayrıca İbn ‘Abbâs ve Dahhâk’tan, *إِرمَ*’nin mazi fiil olarak “çürüdü” anlamında olduğu rivayet edilmiştir.³⁹⁴

ذَاتِ mecrur, câr alameti kesra, aynı zamanda *إِرمَ* de sıfattır. Diğer yandan muzaf olup muzafun ileyhi *الْعِمَادِ*’dir. Dolayısıyla *الْعِمَادِ* de câr alameti kesra olup mecrur olmuştur.³⁹⁵ İbn ‘Abbâs *إِرمَ* mazi fiil şeklinde ve *ذَاتِ*’yi mefulun bih olmak üzere mansub olarak da okumuştur.³⁹⁶

﴿الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ﴾ “Ülkeler içinde benzeri yaratılmamıştı”³⁹⁷

³⁸⁸ Abdolvâhid ‘Sâlih, *a.g.e.*, s. 428; Tayyib ‘el-İbrahim, *a.g.e.*, s.593.

³⁸⁹ Fecr (89), 7.

³⁹⁰ Abdolvâhid ‘Sâlih, *a.g.e.*, s. 428; Muhyiddîn ed-Dervîş, *a.g.e.*, 469.

³⁹¹ Fahreddîn er-Râzî, *a.g.e.*, s.152.

³⁹² Ebû Hayyân el-Endelusî, s. 348; el-Âlûsî el-Bağdâdî, *a.g.e.*, s. 15; İbn Arabî, *a.g.e.*, s.391; Tayyib ‘el-İbrahim, *a.g.e.*, s.593.

³⁹³ el-Ahfeş, *a.g.e.*, s. 626.

³⁹⁴ Ebû Hayyân el-Endelusî, s. 348.

³⁹⁵ Ali Taha ed-Durre, *a.g.e.*, s. 575; el-Âlûsî el-Bağdâdî, *a.g.e.*, s. 15.

³⁹⁶ Ebû Hayyân el-Endelusî, s. 348.

³⁹⁷ Fecr (89), 8.

âyetinde اَلْيَّيْ mevsul isim olup câr halinde sükun üzere mebni, aynı zamanda مَرْمَ'e ikinci sıfat olmuştur. لَمْ nefy ve cezim edatıdır. Bu bakımdan يَخْلُقُ fiili muzari, meçhul ve meczum olup alameti ق harfinin sükunu olmaktadır. لَمْ يَخْلُقْ مِثْلَهَا sıla cümlesi olup irabta yeri bulunmamaktadır.³⁹⁸

Cumhur لَمْ يَخْلُقْ fiilini meçhul yapıda, مِثْلَهَا ifadesini ise merfu okumuştur. İbn Zübeyr ise, لَمْ يَخْلُقْ şeklinde fiili malum yapıda okumuştur. İçinde Yüce Allah'a dönen هُو zamiri gizlidir. مِثْلَهَا'yı da meful olacak şekilde mansub okumuştur. İbn Zübeyr'in لَمْ يَخْلُقْ şeklinde nun-i azametle okuduğu da rivayet edilmiştir.³⁹⁹

مِثْلٌ naib-i fail olup ötre ile merfu, aynı zamanda muzaf ve muzafun ileyi de هَا'dır. Dolayısıyla هَا muttasıl zamir olup câr halinde sükun üzere mebni olmaktadır.⁴⁰⁰ هَا zamirinin nereye raci olduğu hususunda Fahreddîn er-Râzî farklı olan şu görüşleri zikretmiştir: “Onun gibisi, yani, cüsselerinin büyük, kuvvetlerinin çok olması ve şehirlerinin büyüklüğü hususunda ‘Âd gibisi yaratılmamıştır. Şeddâd’ın şehri gibisi, bütün dünya beldeleri içinde yoktur, yaratılmamıştır, şeklinde de olabilir. Zira İbn Zübeyr, ‘Allah böylesini yaratmadı’ anlamında, لَمْ يَخْلُقْ مِثْلَهَا şeklinde okumuştur. Ayrıca bu zamir, الْعِمَادُ kelimesine de raci olabilmektedir. Buna göre mana, ‘Böylesi sütunlar, hiçbir beldede yaratılmadı...’ şeklinde olmaktadır.”⁴⁰¹

فِي sükun üzere mebni olup câr, mecruru da câr alameti kesra olan اَلْبِلَادِ'dir. Böylece câr-mecrur يَخْلُقُ'e mutaallıktır. اَلْبِلَادِ ifadesindeki اَل cins için olup “Yeryüzünde kendileri gibi yaratılmamış topluluk” anlamını kapsamıştır.⁴⁰²

³⁹⁸ Muhyiddîn ed-Dervîş, *a.g.e.*, s. 470.

³⁹⁹ Ebû Hayyân el-Endelusî, *a.g.e.*, s. 350; el-Âlûsî el-Bağdâdî, *a.g.e.*, s. 16.

⁴⁰⁰ Abdolvâhid ‘Sâlih, *a.g.e.*, s. 428-429.

⁴⁰¹ Fahreddîn er-Râzî, *a.g.e.*, s. 151-152.

⁴⁰² Mahmûd Sâfî, *a.g.e.*, s. 321.

2.2.2. Dokuzuncu ve Onuncu Âyetin Tahlili

﴿ وَتَمُودَ الَّذِينَ جَابُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِ ﴾ “Vadide kayaları oyarak şehir yapan Semûd’a?”⁴⁰³ âyetindeki وَ, عَادِ’e atfedilmiştir. Bu bağlamda تَمُودُ gayr-ı munsarîf ve fetha ile mecrur olmuştur. el-Âlûsî el-Bağdâdî تَمُودُ kelimesinin müennes ve ‘alemden dolayı gayrı munsarîf olduğunu aktarmıştır.⁴⁰⁴ Ancak İbn Vessâb bölge ismini vererek munsarîf yani tenvinli olduğunu belirtmiştir.⁴⁰⁵ Râgıb el-İsfahânîye göre ise gayr-ı munsarîf olması yabancı özel isim olmasındandır.⁴⁰⁶

الَّذِينَ mevsul isim olup câr halinde fetha üzere mebni ve aynı zamanda تَمُودُ’e sıfat olmaktadır. جَابُوا ref mahallinde ötre üzere mebni olup mazi fiil, muttasıl zamir olan cem ‘و’ı da ref halinde sükun üzere mebni olup fail olmaktadır. جَابُوا sıla cümlesi olup irabta mahalli bulunmamaktadır.⁴⁰⁷ Ayrıca جَابُوا lafzındaki و/vav-elif harfleri de kelimenin çoğul olduğuna işarettir.⁴⁰⁸ الصَّخْرُ mefulun bih olup fetha ile mansub, بِالْوَادِ ise câr-mecrur olup جَابُوا’ya mutaallık ve aynı zamanda hafiflik için de mahzûf olan ي üzerine takdir edilip kesra ile mecrur olmuştur.⁴⁰⁹

﴿ وَفِرْعَوْنَ ذِي الْأَوْتَادِ ﴾ “Kazıklı Firavun’a?”⁴¹⁰ âyetinde وَفِرْعَوْنَ, وَتَمُودُ’nin irabı gibi olup ذِي, فِرْعَوْنَ kelimesine sıfat, ي ise mecrur ve aynı zamanda muzaftır. الْأَوْتَادِ

⁴⁰³ Fecr (89), 9.

⁴⁰⁴ el-Âlûsî el-Bağdâdî, *a.g.e.*, s. 19.

⁴⁰⁵ Ebû Hayyân el-Endelusî, *a.g.e.*, s. 350.

⁴⁰⁶ Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 176.

⁴⁰⁷ Başka bir cümlelerin unsuru olmayan cümlelere irâbta mahalli olmayan cümleler denmektedir. İbtidâiyye (başlangıç) cümlesi, itirâziyye cümlesi, tefsîriyye cümlesi, kasemin (yeminin) cevabı olarak gelen cümle, şartın cevabında gelen cümle, irâbta mahalli olmayan bir cümleye tâbi olan cümle ile ilgili örneğimizde yer alan sıla cümlesi irâbta mahalli olmayan cümlelerdendir.

⁴⁰⁸ جَابُوا ile benzeri lafızlarda çoğul alameti olarak farklı görüşler zikredilmektedir. Nitekim و / vav-elif harfinin yanı sıra و / vav veya و / elif harfini müstakil olarak çoğul alameti kabul edenler de bulunmaktadır. Kanaatimce her ikisini de birlikte çoğul alameti olarak zikretmek daha uygundur.

⁴⁰⁹ Ali Taha ed-Durre, *a.g.e.*, s. 577; el-Âlûsî el-Bağdâdî, *a.g.e.*, s. 19-20.

⁴¹⁰ Fecr (89), 10.

de muzafun ileyh olup kesra ile mecrur olmuştur.⁴¹¹

2.2.3. On Birinci ve On İkinci Âyetin Tahlili

﴿الَّذِينَ طَغَوْا فِي الْبِلَادِ﴾ “İşte bunların hepsi ülkelerinde azgınlık etmişlerdi”⁴¹²

âyetindeki الَّذِينَ mevsul isim olup genel anlamda baktığımızda irabı hususunda farklı üç görüş nakledilmiştir. Şöyle ki الَّذِينَ câr halinde meftuh ve aynı zamanda عَادٍ مُّمُودٍ ve فِرْعَوْنَ'ye sıfattır. Ez-Zemahşeri ve en-Nesefi gibi alimler başta olmak üzere, bu çoğunluğun görüşüdür.⁴¹³ İbn ‘Âşûr da bu görüşe katılmakla beraber; zamirin sadece Firavun ve onunla kastedilen kavminin sıfatı olabileceğini beyan etmiştir.⁴¹⁴ Bu durumda da قَوْمِ الَّذِينَ قَوْمِ فِرْعَوْنَ şeklinde, قَوْمِ mahzûf muzaf, فِرْعَوْنَ ise muzafun ileyh olur.⁴¹⁵

Çoğunluk tarafından zikredilen diğer görüş ise الَّذِينَ'nin ref halinde mahzûf olan bir mübtedanın haberi olduğu, (هُمْ الَّذِينَ طَغَوْا) gibi ya da zem yani kınama için, nasb halinde mahzûf olan bir fiilin (أَعْنَى) gibi mefulu olabileceği şeklindedir.⁴¹⁶ Konuyla ilgili Fahreddîn er-Râzî de, zem için nasb halinde olan görüşü daha uygun ve isabetli bulmuştur.⁴¹⁷

Mazi fiil olan طَغَوْا iltika-ı sakinenyden ötürü hazfedilmiş ي üzerine takdir edilip ref mahallinde ötre ile mebnidir. Muttasıl zamir olan çoğul و'ı da ref haletinde sükun üzere mebni olup fail olmaktadır. Ayrıca طَغَوْا ifadesinin sonundaki و/vav-elif harfleri de kelimenin çoğul olduğuna işarettir. طَغَوْا sıla cümlesi olup irabta yeri bulunmamaktadır. طَغَوْا'ya ise câr-mecrur olup طَغَوْا'ya

⁴¹¹ Mahmûd Sâfi, *a.g.e.*, s. 321; Ebû ‘Abdillâh El-Huseyn, *a.g.e.*, s. 78.

⁴¹² Fecr (89), 11.

⁴¹³ Fahreddîn er-Râzî, *a.g.e.*, 153; el-Ferrâ’ el-Beğavî, *a.g.e.*, s. 420; en-Nesefî, *a.g.e.*, s. 639; ez-Zemahşeri, *Tefsîru'l-Keşşaf*, s. 736; Ebû Hayyân el-Endelusî, *a.g.e.*, 350.

⁴¹⁴ et-Tâhir İbn ‘Âşûr, *a.g.e.*, 284.

⁴¹⁵ Tayyib ‘el-İbrahim, *a.g.e.*, s.593.

⁴¹⁶ Mahmûd Sâfi, *a.g.e.*, s. 321; en-Nesefî, *a.g.e.*, s. 639; Fahreddîn er-Râzî, *a.g.e.*, 153; ec-Cemel, *a.g.e.*, s.329; el-Âlûsî el-Bağdâdî, *a.g.e.*, s. 21; Ali Taha ed-Durre, *a.g.e.*, s. 580.

⁴¹⁷ ez-Zemahşeri, *Tefsîru'l-Keşşaf*, s. 736.

mutaallıktır.⁴¹⁸

﴿ فَأَكْتَرُوا فِيهَا الْفَسَادَ ﴾⁴¹⁹ “Oralarda durmadan fesat çıkardılar”⁴¹⁹ âyetinde atıf harflerinden olan فَ fetha üzere mebni olup طَغَوْا, فَأَكْتَرُوا'e atfedilmiştir. Bu bağlamda أَكْتَرُوا mazi fiil ve ref mahallinde ötre üzere mebni olup faili muttasıl zamir ve ref halinde sükun üzere mebni olan çoğul و harfi olmaktadır. أَكْتَرُوا fiilinin sonundaki وا/vav-elif harfleri de kelimenin çoğul olduğuna işarettir. أَكْتَرُوا ise sıra cümlesi olup irabta yeri yoktur.⁴²⁰ فِي câr, هَا muttasıl zamir, mecrur ve câr halinde sükun üzere mebnidir. Dolayısıyla câr-mecrur أَكْتَرُوا'ya mutaallıktır, aynı zamanda أَكْتَرُوا'nun failine de haldir. الْفَسَادَ ise mefulun bih ve mansup olup nasb alameti fethadır.⁴²¹

2.2.4. On Üçüncü ve On Dördüncü Âyetin Tahlili

﴿ فَصَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطَ عَذَابٍ ﴾ “Bu yüzden rabbin onların üzerine kırbaç gibi ceza yağdırdı”⁴²² âyetinde sebep belirtmek için kullanılan atıf harfi فَ fetha üzere mebni olup أَكْتَرُوا'ya atfedilmiştir.⁴²³ Bu bağlamda صَبَّ mazi fiil olup fetha üzere mebnidir. عَلِي harfi câr olup sükun üzere, هُمْ de muttasıl ve gaib zamir, mecrur ve câr halinde sükun üzere mebnidir. Câr -mecur da صَبَّ'ye mutaallıktır. رَبُّ fail ve merfu olup ref alameti ötreedir. Ayrıca muzaf olup, muzafun ileyh, câr mahallinde fetha üzere mebni ve muttasıl zamir olan كٌ'dir. سَوْطٌ mefulun bih, fetha ile mansub ve aynı zamanda muzaftır. عَذَابٌ ise muzafun ileyh olup câr alameti kesradır.⁴²⁴

⁴¹⁸ Tayyib ‘el-İbrahim, *a.g.e.*, s.593; Ebû ‘Abdillâh El-Huseyn, *a.g.e.*, s.78.

⁴¹⁹ Fecr (89), 12.

⁴²⁰ Başka bir cümlenin unsuru olmayıp cümle içerisinde herhangi bir görevi bulunmamaktadır.

⁴²¹ Behcet eş-Şeyheli, *a.g.e.*, s. X/606; Tayyib ‘el-İbrahim, *a.g.e.*, s.593.

⁴²² Fecr (89), 13.

⁴²³ Abdolvâhid ‘Sâlih, *a.g.e.*, s. 430.

⁴²⁴ Mahmûd Sâfi, *a.g.e.*, s. 321-322; Ali Taha ed-Durre, *a.g.e.*, s.580.

﴿ إِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمُرْصَادِ ﴾⁴²⁵ “Çünkü Rabbin her şeyi yakından izlemektedir”⁴²⁵ âyetindeki إِنَّ fetha üzere mebni olup nasb ve aynı zamanda tekit harfidir. رَبِّ, إِنَّ'nin ismi ve mansub olup nasb alameti fethadır. Aynı zamanda muzaf olup, muzafun ileyhi, câr halinde fetha üzere mebni ve muttasıl zamir olan كَ'dir. كٌ tekit harfidir. ب kesra üzere mebni olup câr, mecruru ise câr alameti kesra olan الْمُرْصَادِ'dir. Dolayısıyla şibh-i cümle mahzup bir kelimeye mutaallık, aynı zamanda nasb halinde إِنَّ'nin haberi olmuştur.⁴²⁶

Ebû Hayyân el-Endelusî, âyetteki لَبِالْمُرْصَادِ ifadesinin İbn ‘Atiyye tarafından لَبِالْمُرْصَادِ şeklinde ism-i fail olarak zikredildiğini ve bunu yanlış gördüğünü aktarmıştır. Zira ona göre eğer tefsir ve kıraat alimi İbn ‘Atiyye'nin görüşü doğru olsaydı, ifadenin başına ب gelmezdi. Çünkü mübalağa ism-i failin geldiği yerde zâid ya da gayr-ı zâid ب harfi gelmez.⁴²⁷

﴿ إِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمُرْصَادِ ﴾, yeminin cevabı mahzup ise onlara azabın indirilmesinin sebebi, aynı zamanda bu cümle yeminin cevabı da olabilmektedir.⁴²⁸ Dolayısıyla sebep bildiren cümle olması halinde, önceki âyetin delili ve Resûlullâh'ın (s.a.v.) kavminden Kâfir olanların da böyle cezalandırılacağına güvencesi ve habercisidir.

2.3. 15-20. Âyetlerin Tahlili

2.3.1. On Beşinci ve On Altıncı Âyetin Tahlili

﴿ فَأَمَّا الْإِنْسَانُ إِذَا مَا ابْتَلَيْهُ رَبُّهُ فَأَكْرَمَهُ وَنَعَّمَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَكْرَمَنِ ﴾ “İnsana gelince, Rabbi ona imtihan için ikramda bulunduğu ve onu nimetlere boğduğunda, ‘Rabbim bana ikram etti’ der (mutlu olur)”⁴²⁹ âyetinde fetha üzere mebni olan فَ edatı,

⁴²⁵ Fecr (89), 14.

⁴²⁶ Abdolvâhid ‘Sâlih, *a.g.e.*, s. 430-431; Ebû ‘Abdillâh El-Huseyn, *a.g.e.*, s.79.

⁴²⁷ Ebû Hayyân el-Endelusî, *a.g.e.*, s. 352.

⁴²⁸ ec-Cemel, *a.g.e.*, s.330; Tayyib ‘el-İbrahim, *a.g.e.*, s.593; Ali Taha ed-Durre, *a.g.e.*, s. 580.

⁴²⁹ Fecr (89), 15.

öncekine mutaallık atıf harfidir. Bu durumda ara ve yeni konuya başlangıç cümlesi *إِنَّا رَبُّكَ لِبِالْمُرْصَادِ إِذَا مَا ابْتَلَيْتُهُ* 'dur. *إِنَّا رَبُّكَ لِبِالْمُرْصَادِ* ise mutaallık olunan cümle olup adeta Allah, âhiret için gözetlemektedir.⁴³⁰ Dolayısıyla insan sorgulanacaktır. Çünkü Allah, sadece âhiret için uğraş istemektedir. İnsan ise sadece dünyaya ve içindeki lezzetlerine önem vermekte ve amacına ulaştığında memnun, ulaşamadığında da öfkelenmektedir.

أَمَّا ise şart, insanın hallerini beyan eden ayraç edatı ve tafsil (açıklama) harfidir. *إِنَّا* mübtada ve ötre ile merfudur. Gelecek zaman zarfı olan *إِذَا* da, *حين* ve aynı zamanda şart manasında olup nasb mahallinde sükun üzere mebnidir.⁴³¹

Zâid (Fazlalık) olan *مَا* harfi de sükun üzere mebnidir. Aynı zamanda sıla olması da mümkündür.⁴³² Mazi fiil olan *ابْتَلَا* hafiflik için /elif üzerine takdir edilip fetha üzere mebni olmuştur. *ه* muttasıl zamir, nasb mahallinde damme üzere mebni ve aynı zamanda failden önce gelen mefulun bihtir. *ابْتَلَيْتُهُ* cümlesi câr halinde muzafun ileyh olmaktadır. Şartın cevabı da hafzedilmiştir. Bu cevaba, mübtedanın haberi olan *أَمَّا*'nın cevabı işaret etmektedir. *رَبُّ* fail olup ref alameti ötreidir. Ayrıca muzaf olup muzafun ileyhi, muttasıl zamir ve câr mahallinde damme üzere mebni olan *ه*'dir.⁴³³

فَأَكْرَمَهُ وَنَعَّمَهُ 'nün irabı gibidir. Buna dayanarak, fetha üzere mebni olan atıf harfleri *فَ ابْتَلَا* 'ya, *وَ* ise *أَكْرَمَ* 'ye atfedilmiştir. *نَعَّم* ve *أَكْرَمَ* mazi fiil, takdiri gizli zamir olan *هُوَ* fail ve aynı zamanda nasb halinde ötre üzere mebni olan muttasıl zamir *هُ* da mefulun bihtir. *فَأَكْرَمَهُ* 'nun başındaki *فَ* açıklayıcı içindir. Çünkü ikramda bulunma ve nimet verme, imtihan etmenin ta kendisidir. Zira bu ikram ve nimet, *فَأَكْرَمَنِي رَبِّيَ فَيَقُولُ رَبِّيَ أَكْرَمَنِي* 'de birleşmiştir. Yani *وَنَعَّمَنِي* denmemiştir.⁴³⁴

⁴³⁰ Mahmûd Sâfi, *a.g.e.*, s. 324.

⁴³¹ Ebû 'Abdillâh El-Huseyn, *a.g.e.*, s.79.

⁴³² Ali Taha ed-Durre, *a.g.e.*, s. 580.

⁴³³ Ali Taha ed-Durre, *a.g.e.*, s. 581.

⁴³⁴ en-Nehhâs, *I'râbu'l- Kur'ân*, s. 1319; Behcet Abdulvâhid Sâlih, *a.g.e.*, 431.

ف atıf harfidir. يَقُولُ muzari fiil ve merfu olup ref alameti ötre dir. Faili, takdiri gizli zamir olan هو' dir. رَبِّ mübteda, mütekellim zamire uyum için takdiri ötre ile merfu ve aynı zamanda muzaftır. Muzafun ileyh ise, câr halinde sükun üzere mebni ve muttasıl zamir olan mütekellim ي' sıdır. أَكْرَمَ mazi fiil ve fetha üzere mebni, faili de takdiri gizli zamir olan هو olup fiil cümlesi olarak haber olmuştur. Ayrıca رَبِّي أَكْرَمَنِ nasb halinde mefuldur. أَكْرَمَنِ ise رَبِّي'nin haberi olmaktadır.⁴³⁵

Ayrıca أَكْرَمَنِ'nin aslı أَكْرَمَنِي' dir. Burada mütekellim ي' sı, nasb halinde sükun üzere mebni olup mefulun bihtir. Ancak ي hafiflik için hazfedilmiş ve أَكْرَمَنِ halini almıştır. Böylece vikaye (koruyucu) harfi olan ن harfinin esresi mahzuf olan mütekellim ي' sının kısaltmasının işaretidir.

هُوَ يَقُولُ إذا şart, ائْتَلَا ise şart fiilidir. Şartın cevabı da isim cümlesi olan هُوَ يَقُولُ cümlesi olmaktadır. Zira ref halinde mahzuf olan هُوَ mübteda, يَقُولُ haberdir. Ayrıca şart, fiili ve cevabı ref halinde اَلْإِنْسَانُ'nun da haberi olmuştur.⁴³⁶

Ayrıca إِذَا fiiline mutaallık yani bağlandığı kelimedden önce gelmiştir. Buna binaen ez-Zemahşerî, ilk devir nahivciler ile Ebû Hayyân, Semîn el-Halebî ve müfessirlerin çoğunluğu, bunu caiz görmüşlerdir.⁴³⁷ Ancak er-Radî ve ona tabi olan Arap dili ve edebiyatı alimi el-Bedr ed-Demâmînî (şerhu'l-muğni'de) muhalefet etmiş ve şöyle demişlerdir: ف'den sonrakinin ف'den önce gelebilmesi için, öne gelen kelimenin اَمَّا ile ف arasında olması gerekir. Çünkü bu durumda, öne gelmenin bazı amaçları olmaktadır. Eğer başka bir fasıla varsa, öne gelme caiz değildir. Örneğin, اَمَّا زَيْدٌ طَعَامَكَ فَآكِلٌ cümlesi caiz değildir. Çünkü öne gelen اَمَّا طَعَامَكَ فَزَيْدٌ آكِلٌ daha bulunmaktadır. Ama اَمَّا طَعَامَكَ فَزَيْدٌ آكِلٌ olması

⁴³⁵ Mahmûd Sâfi, *a.g.e.*, s. 324.

⁴³⁶ Ahmed b. Muhammed el-Harrât, *el-Muctebâ Min Muşkili-i'râbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, bs. 1, Mecme'u'l-Mulk, Medine 2005, s. 1451-1452; Mahmûd Sâfi, *a.g.e.*, s. 324.

⁴³⁷ ez-Zemahşeri, *Tefsîru'l-Keşşaf*, s. 737; Ebû Hayyân el-Endelusî, *a.g.e.*, s.352.

caizdir. Çünkü ف'den önce gelen kelime dışında başka fasıla yoktur.⁴³⁸

Diğer yandan إذا'nın mübteda olan bir kelimeye muteallık olması ve cümlelerin takdirinin فَأَمَّا شَأْنُ الْإِنْسَانِ olduğu ya da إذا'nın şart edatı, فَيَقُولُ'nun da onun cevabı, şart cümlesinin ise الْإِنْسَانُ'nun haberi olduğu ve böylece ف harfinin hazfedilmesinin zaruri olduğu şeklinde farklı görüşler de nakledilmiştir.⁴³⁹

﴿ وَأَمَّا إِذَا مَا ابْتَلَيْتَهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَهَانَنِ ﴾ “Onu imtihan edip rızkını daralttığına ise ‘Rabbim beni önemsemedi’ der (mutsuz olur)”⁴⁴⁰ âyetindeki وَ, önceki âyete atfedilmiştir. Bu bakımdan إِذَا مَا ابْتَلَيْتَهُ ile irab bakımından aynı olmaktadır. Burada mana bakımından da Yüce Allah insanoğluyla, sabredip etmeyeceğini görmek için fakirlik ve muhtaçlıkla imtihan ettiği kişiye ettiği muameleyle muamele etmiştir. Ayrıca burada mübteda hafiflik için hazfedilmiştir. Çünkü önceki âyet kendisine delalet etmektedir.⁴⁴¹ Bu durumda takdiri وَأَمَّا هُوَ إِذَا مَا ابْتَلَيْتَهُ ya da وَأَمَّا الْإِنْسَانُ إِذَا مَا ابْتَلَيْتَهُ dur.

فَقَدَرَ kelimesinde ف atıf harfi, fetha üzere mebni ve aynı zamanda ابْتَلَا'ya atıf yapılmıştır. قَدَرَ de fetha üzere mebni, mazi fiil ve takdiri gizli zamir olan هُوَ ise fail olmaktadır. el-Ferrâ, alimlerin genelinin قَدَرَ fiilini şeddesiz okuduğunu ve ayrıca Nafi ve Ebu Ca'fer'in şeddeli okuduğunu naklederek iki okuyuşunda doğru olduğunu vurgulamıştır.⁴⁴² el-Ahfeş de âyetteki قَدَرَ fiilinin “Az ve ölçülü vermek” manasındaki قَتَرَ fiili gibi bazılarının şeddeli okuduğunu nakledip قَدَرَ fiilinin de “Az vermek” anlamında olduğunu beyan etmiştir.⁴⁴³ Burdan yola çıkarak el-Ahfeş'in de her iki okuyuşu doğru bulduğu anlaşılmaktadır.

على harfi câr olup sükun üzere, ۴ muttasıl zamir, mecrur ve câr halinde

⁴³⁸ el-Âlûsî el-Bağdâdî, *a.g.e.*, s. 23-24.

⁴³⁹ el-Âlûsî el-Bağdâdî, *a.g.e.*, s. 23-24; Ali Taha ed-Durre, *a.g.e.*, s. 581.

⁴⁴⁰ Fecr (89), 16.

⁴⁴¹ Tayyib 'el-İbrahim, *a.g.e.*, s.593.

⁴⁴² el-Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, s. 261.

⁴⁴³ el-Ahfeş, *a.g.e.*, s. 626.

kesra üzere mebni olmuştur. Böylece, câr ve mecrur فَدَرَ'ye mutaallık olmaktadır.⁴⁴⁴ رَزَقَ mefulun bih, fetha ile mansub ve aynı zamanda muzafır. Muzafun ileyh ise câr halinde ötre üzere mebni olan هُ'dur.⁴⁴⁵ فَيَقُولُ رَبِّي أَهَانَنِ'nin irabı da önceki âyetle aynıdır.

﴿ فَأَمَّا الْإِنْسَانُ إِذَا مَا ابْتَلَيْهُ رَبُّهُ فَأَكْرَمَهُ وَنَعَّمَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَكْرَمَنِ ﴾ “İnsana gelince, Rabbi ona imtihan için ikramda bulunduğu ve onu nimetlere boğduğunda, ‘Rabbim bana ikram etti’ der (mutlu olur)⁴⁴⁶ ile ﴿ وَأَمَّا إِذَا مَا ابْتَلَيْهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَهَانَنِ ﴾ “Onu imtihan edip rızkını daralttığı anda ise ‘Rabbim beni önemsemedi’ der (mutsuz olur)”⁴⁴⁷ âyetlerinde ilk âyetin ف ikinci âyetin de و harfi ile kullanılması hususunda Fahreddin er-Râzi “Allah’ın rahmeti, gazabından önce gelir. Bunun için, nimetlerle imtihan etmesi, elem ve kederler yağdırmak suretiyle imtihan etmesinden öncedir. O halde, ف, bu kısmın çokça olacağına; ikinci kısmın ise, az olacağına delalet etmektedir” şeklinde yorumlamıştır.⁴⁴⁸

2.3.2. On Yedinci ve On Sekizinci Âyetin Tahlili

﴿ كَلَّا بَلْ لَا تُكْرِمُونَ الْيَتِيمَ ﴾ “Hayır, hayır! Doğrusu siz yetime ikram etmiyorsunuz”⁴⁴⁹ âyetinde كَلَّا بَلْ لَا her biri sükun üzere mebni olup, كَلَّا önceki anlamdan caydırma ve kınama, بَلْ idrab yani önceki yargıyı bırakıp yeni yargıya geçme ve لَا da olumsuzluk yani nefiy edatıdır.⁴⁵⁰ تُكْرِمُونَ muzari fiil ve merfudur. Ref alameti de sabit olan ى harfidir. Muttasıl zamir olan cem ‘و’ da ref halinde sükun üzere mebni olup fail olmuştur. Bu ve sonraki fiillerin çoğul olarak kullanılması, insanın cins isim olarak ele alınıp, manasının esas alınmasından ötürüdür. لَا تُكْرِمُونَ ifadesi, بَلْ kelimesinin de işaret ettiği gibi, isti’nâf

⁴⁴⁴ فَعَلَّ, فَقَدَرَ عَلَيْهِ şeklinde de kullanılabilmekte ve “Rızkı daraltma veya kısmak” manasını ihtiva etmektedir.

⁴⁴⁵ Ebû ‘Abdillâh El-Huseyn, *a.g.e.*, s. 80.

⁴⁴⁶ Fecr (89), 15.

⁴⁴⁷ Fecr (89), 16.

⁴⁴⁸ Fahreddin er-Râzi, *a.g.e.*, s. 155.

⁴⁴⁹ Fecr (89) 17.

⁴⁵⁰ Ali Taha ed-Durre, *a.g.e.*, s. 584.

(yeni/başlama) cümlesidir. *الْبَيْمِ* ise mefulun bih ve nasb, nasb alameti de fethadır.⁴⁵¹ Kurrâlar âyetteki *لَا تُكْرِمُونَ* ifadesinin okunuşu hususunda ihtilaf etmişlerdir. Şöyle ki Basra ekolü *وَتَأْكُلُونَ*, *وَلَا تَحَاصُّونَ* ve *وَتُجْبُونَ* ifadelerini *ي* harfi ile yani *لَا يُكْرِمُونَ*, *وَتَأْكُلُونَ*, *وَلَا يُحَاصُّونَ* ve *وَلَا يُجْبُونَ* şeklinde gaib sıgalarıyla, diğerleri ise muhatab *ت*'si ile okumuşlardır.⁴⁵² Tefsir, hadis ve fıkıh âlimi el-Kurtubi de, önce “İnsan”dan bahsedilip, bu insan sözüyle de cins ve kesret kastedilince, insan da, gaib lafzı üzere olan bir lafız olduğundan aslının *ي* ile olduğunu beyan etmiştir.⁴⁵³ Çağın meşhur alimlerinden es-Sabûni ise *لَا تُكْرِمُونَ* ve sonraki ifadelerin aslının gaib olduğunu ve gaib zamirinden azar ve kınamayı pekiştirmek için hitab zamirine dönüldüğü nakletmiştir.⁴⁵⁴

﴿ *وَلَا تَحَاصُّونَ عَلَى طَعَامِ الْمِسْكِينِ* ﴾ “Birbirinizi yoksulu yedirmeye teşvik etmiyorsunuz”⁴⁵⁵ âyetinde *لَا تَحَاصُّونَ*, *وَلَا تُكْرِمُونَ*, *وَلَا تَحَاصُّونَ*’nin aslı *لَا تَحَاصُّونَ* olup, *لَا تُكْرِمُونَ*’nin irabı gibi olmaktadır. *ت* harflerinden biri hafiflik için hafzedilmiştir. Ebû Ubeydenin tercih ettiği görüş, *لَا تَحَاصُّونَ* olmakla beraber Ebû Ca’fer ve Kûfe ehli *ت* harfini ötreli olarak *لَا تُحَاصُّونَ* şeklinde olduğunu belirtmiştir.⁴⁵⁶ Fahreddîn er-Râzî ve el-Kurtubi gibi alimlere göre ise *لَا تَحَاصُّونَ* şeklinde ötreli olması “Teşvik etmek” anlamındaki *تَفَاعُلُونَ* filinin *الْحَضُّ* veznindeki kullanımınıdır.⁴⁵⁷

الْمِسْكِينِ muzaf; *عَلَى* câr; *عَلَى* câr; câr alameti kesra olan *طَعَامِ* mecrur ve aynı zamanda muzaf; *عَلَى* ise mecrur ve muzafun ileyhtir, câr-mecrur da *لَا تَحَاصُّونَ*’ye mutaallıktır.⁴⁵⁸ Ayrıca

⁴⁵¹ et-Tâhir İbn ‘Âşûr, *a.g.e.*, s. 294.

⁴⁵² es-Sa’lebî, *a.g.e.*, s. 455; Fahreddîn er-Râzî, *a.g.e.*, 156.

⁴⁵³ el-Kurtubi, *a.g.e.*, s. 278.

⁴⁵⁴ es-Sabûni, *Safvetu’t-Tefasîr*, s. 1498.

⁴⁵⁵ Fecr (89), 18.

⁴⁵⁶ es-Sa’lebî, *a.g.e.*, s. 455;

⁴⁵⁷ el-Kurtubi, *a.g.e.*, s. 278; Fahreddîn er-Râzî, *a.g.e.*, 156; ez-Zemahşeri, *Tefsîru’l-Keşşaf*, s. 739.

⁴⁵⁸ Mahmûd es-Sivâsi, *a.g.e.*, s. 307.

طَعَامَ kelimesi, أَطْعَمَ fiilinin masdarı olan إِطْعَامٌ anlamında “Yoksullara yemek yedirmeyi teşvik etmiyorsunuz” şeklinde ism-i masdar olmaktadır. Ancak yenilen şey anlamında kullanıldığında câmid bir isim olmakta ve bu durumda ise عَلَى بَدَلِ طَعَامِ الْمَسْكِينِ şeklinde bir muzaf hazfedilmiş olmaktadır. Bu açıdan مَطْعُومٌ yani “Yoksullara yemek vermeyi teşvik etmiyorsunuz” anlamında kullanılmıştır.⁴⁵⁹

2.3.3. On Dokuzuncu ve Yirminci Âyetin Tahlili

﴿ وَتَأْكُلُونَ التَّرَاثَ أَكْلًا لَمًّا ﴾ “Mirası hak hukuk demeden yiyorsunuz”⁴⁶⁰ âyetindeki تَأْكُلُونَ التَّرَاثَ’ye atfedilmiştir. تَأْكُلُونَ التَّرَاثَ’nin i’râbı, تَكْرُمُونَ الْيَتِيمَ’nin irabı gibi yapılmaktadır. أَكْلًا ise mastar, mefulun mutlak, mevsuf ve fetha ile mansub olmaktadır. لَمًّا ise أَكْلًا gibi mastar ve mansub olup aynı zamanda sıfat olmuştur.⁴⁶¹

Fahreddîn er-Râzî, dil alimlerinin التَّرَاثُ kelimesinin aslının وَرَاثٌ olduğunu ve bu açıdan dammeli و harfinin ت’ye dönüştüğünü aktarmıştır. Örneğin bu tıpkı وَجَاهَةٌ kelimesinden türeyen وَجَاهٌ ifadesinin نَجَاهٌ’e dönüştüğü gibidir.⁴⁶² El-Kurtubi de bu örneğe ilaveten aslı وَخَمَةٌ olan تَخَمَةٌ ile aslı وَكَاةٌ olan تَكَاةٌ gibi benzer ifadeler nakletmiştir.⁴⁶³ En-Nehhâs ise zâid harflerden و harfine en yakın harfin ت harfi olduğundan ötürü dönüşmenin gerçekleştiğini söylemiştir.⁴⁶⁴

﴿ وَتُحِبُّونَ الْمَالَ حُبًّا جَمًّا ﴾ “Malı aşırı derecede seviyorsunuz”⁴⁶⁵ âyetinde وَتُحِبُّونَ الْمَالَ حُبًّا جَمًّا’ye atfedilmiştir. Dolayısıyla وَتُحِبُّونَ الْمَالَ حُبًّا جَمًّا’nin irabı da, تَأْكُلُونَ التَّرَاثَ أَكْلًا gibidir.

⁴⁵⁹ Ebû Hayyân el-Endelüsî, *a.g.e.*, s.355; et-Tâhir İbn ‘Âşûr, *a.g.e.*, s. 294; ec-Cemel, *a.g.e.*, s.332; el-Âlûsî el-Bağdâdî, *a.g.e.*, s. 26; Mahmûd Sâfi, *a.g.e.*, s. 325.

⁴⁶⁰ Fecr (89), 19.

⁴⁶¹ Mahmûd Sâfi, *a.g.e.*, s. 326.

⁴⁶² Fahreddîn er-Râzî, *a.g.e.*, 157.

⁴⁶³ el-Kurtubi, *a.g.e.*, s. 278.

⁴⁶⁴ en-Nehhâs, *Î'râbu'l- Kur'ân*, 1320.

⁴⁶⁵ Fecr (89), 20.

2.4. 21-26. Âyetlerin Tahlili

2.4.1. Yirmi Birinci, Yirmi İkinci ve Yirmi Üçüncü Âyetin Tahlili

﴿ كَلَّا إِذَا دُكَّتِ الْأَرْضُ دَكًّا دَكًّا ﴾ “Hayır, bu böyle olmamalı! Yer dağılıp parça parça olduğunda”⁴⁶⁶ âyetinde kâfirlerin düşüncelerinin ve yaptıklarının yanlış olduğunu ortaya koymak için engelleme, inkar ve kınama ifade eden كَلَّا edatı getirilmiştir. Gelecek zaman zarfı olan إِذَا da şart manasında olup nasb halinde sükun üzere mebnidir. Ayrıca yirmi üçüncü âyetteki cevap olan يَتَذَكَّرُ’ya mutaallık olmaktadır. ذُكِّتُ fiili mazi, meçhul ve fetha üzere mebnidir. تِ ise müennes harfi, sükun üzere mebni ve aynı zamanda iltika-i sakineyn’den ötürü esre harekesini almıştır.⁴⁶⁷ الْأَرْضُ da naib-i fail ve merfu olup, ref alameti ötreidir. دُكَّتِ الْأَرْضُ cümlesi câr halinde muzafun ileyh olmuştur.⁴⁶⁸

دَكًّا mastar, mefulun mutlak ve fetha ile mansuptur. İkinci defa tekrar edilen دَكًّا de mastar, mansub ve aynı zamanda önceki için tekit yani pekiştirme olmuştur. Böylece “Yer dağılıp gerçekten parçalandığında” şeklinde bir anlamı ihtiva etmiştir. Ancak tekit olmayıp, tekrar manasında kullanıldığı şeklinde farklı bir görüş de nakledilmiştir.⁴⁶⁹ Buna göre de anlam “Yer dağılıp peş peşe parçalara ayrıldığı vakit veya peş peşe sarsıntıların olduğu ve saçılmış toz haline dönüştüğü vakit” şeklinde sarsıntı tekrar tekrar gerçekleşecek şekilde olmaktadır.⁴⁷⁰

Kanatımce, ikinci görüş daha isabetlidir. Çünkü tekit zaten ilk mastarla gerçekleşmiştir. Dolayısıyla ikinci kelime öncesinin pekiştirmesi için değil, mananın tekrarı için olmuştur.

﴿ وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا ﴾ “Rabbin gelip melekler de saf saf

⁴⁶⁶ Fecr (89), 21.

⁴⁶⁷ Âyette yer alan دُكَّتِ الْأَرْضُ lafzının aslı دُكَّتِ الْأَرْضُ ifadesidir. Burada sakin ت ile ل harflerinden meydana gelen iltika-i sakineyden ötürü ت harfi esre harekesini alarak دُكَّتِ olmuştur.

⁴⁶⁸ Tayyib ‘el-İbrahim, a.g.e., s.593; Ali Taha ed-Durre, a.g.e., s. 585.

⁴⁶⁹ Mahmûd Sâfi, a.g.e., s. 326; ec-Cemel, a.g.e., s. 333.

⁴⁷⁰ el-Âlûsî el-Bağdâdî, a.g.e., s. 28-29; Ebû Hayyân el-Endelusî, a.g.e., s.355.

dizildiğinde⁴⁷¹ âyetindeki وَجَاءَ دُكَّتِ'ye atfedilmiştir. جاءَ mazi fiil olup fetha üzere mebnidir. رَبُّ fail, ötre ile merfu ve muzaftır. Câr halinde fetha üzere mebni olan كَ ise muttasıl zamir ve muzafun ileyhtir. Ancak رَبُّك cümlesinde muzafın mahzuf olduğunu beyan edenler de olmuştur. Örneğin müfessir, muhaddis ve Şâfiî fakihi İbn Kesîr رَبُّك ifadesindeki Rabbin gelişini, Yüce Allah'ın hükmü, buyruğu ve saltanatının vuku bulması şeklinde açıklamıştır.⁴⁷² Bu manada âyetin takdiri وَجَاءَ أَمْرُ رَبِّكَ veya وَجَاءَ حُكْمُ رَبِّكَ şeklinde أَمْرُ veya حُكْمُ ifadeleri mahzuf muzaf olur.

Fahreddîn er-Râzî bu görüşe ilaveten Yüce Allah'ın kahır, âyeti ve zuhurunun geldiği şeklinde farklı birkaç görüş daha nakletmiştir. Ayrıca رَبُّ ifadesinin “Terbiye eden” anlamında ve kastın da meleklerin en büyüğü olan ve Hz. Peygamberi de (s.a.v.) terbiye eden meleğin olduğunu beyan etmiştir.⁴⁷³

İkinci وَ harfi de رَبُّك'ye atıf yapılmıştır. الْمَلَكُ ise ötre ile merfu ve aynı zamanda الْمَلَائِكَةُ yani melek cinsi kastedilip göklerdeki bütün melekleri kapsamaktadır. Çünkü topluluk ve cemaat yani melekler manasında kullanılmıştır.⁴⁷⁴

صَفًّا mastar, hal ve fetha ile mansuptur. İkinci صَفًّا de mastar ve mansub olup öncekinin tekrarı ve tekidi olmuştur. Ayrıca takdiri وَالْمَلَكُ مُصْطَفَيْنِ ya da الْمَلَكُ وَالْمَلَكُ مُصْطَفَيْنِ şeklinde de olmaktadır.⁴⁷⁵ Böylece ilk cümlede ism-i fail olan صَفًّا بعد صَفِّ şeklinde de olmaktadır. diğesinde ise fiil cümlesi olan صَفًّا بعد صَفِّ ifadesi hal olmaktadır.

﴿ وَجِيَ يَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ وَأَنَّى لَهُ الذِّكْرَى ﴾ “O gün cehennem de getirildiğinde, insan işte o gün yaptıklarını birer birer hatırlayacaktır. Fakat bu

⁴⁷¹ Fecr (89), 22.

⁴⁷² İbn Kesîr, *a.g.e.*, s. 544.

⁴⁷³ Fahreddîn er-Râzî, *a.g.e.*, 158.

⁴⁷⁴ Ebû Hayyân el-Endelûsî, *a.g.e.*, s.356; el-Âlûsî el-Bağdâdî, *a.g.e.*, s. 35; Ali Taha ed-Durre, *a.g.e.*, s. 586.

⁴⁷⁵ ez-Zemahşeri, *Tefsîru'l-Keşşaf*, s. 739; İbn Kesîr, *a.g.e.*, s. 545; Mahmûd es-Sivâsî, *a.g.e.*, s. 307.

hatırlamanın ona ne faydası var!”⁴⁷⁶ âyetindeki وَجِيءٌ دُكَّتِ’ye atıftır. وَجِيءٌ fiili, mazi, meçhul ve fetha üzere mebni olmaktadır. Zaman zarfı olan يَوْمٌ fetha ile mansub ve aynı zamanda muzaftır. إِذٍ ise câr halinde mecrur olup muzafun ileyh olmuştur. Bu yönüyle يَوْمِنَا kelimesi وَجِيءٌ’ye mutaallıktır. Şu halde anlam “Yeryüzü dümdüz olduğu gün getirilir” şeklinde olmaktadır. بِ câr, mecrur da جَهَنَّمَ olup gayr-ı munsarif olduğundan ötürü câr alameti esre yerine fethadır. Bundan dolayı بِجَهَنَّمَ ref halinde naib-i fail olmuştur.⁴⁷⁷

يَوْمِنَا’ın irabı önceki gibi olup, bir de burada إِذَا دُكَّتِ الْأَرْضُ için bedel olmuştur. Buna göre anlam şöyle olmaktadır: “Yeryüzü dümdüz olduğunda ... insan ders alır.” Bu bakımdan hem bedelde hem mubdelu minhde amel eden kelime يَتَذَكَّرُ’dur.⁴⁷⁸ Kelamın zahirinden anlaşılan, bedelde de mubdelu minhde de amel eden âmil aynıdır. Bu, Sîbeveyhi’ye (ö. 180/796) nisbet edilen görüştür.⁴⁷⁹ Ancak Ebû Hayyân el-Endelusî meşhur olan görüşün bunun tersi yani âmilin tekrar edildiği olan görüş olduğunu söylemiş ve buna göre cümlenin takdirinin فِيهِ يَتَذَكَّرُ مَا فَرَّطَ فِيهِ “İnsan kaçırıldığını hatırlar” şeklinde olacağını beyan etmiştir.⁴⁸⁰ Diğer yandan birinci يَوْمِنَا için bedel olduğu da nakledilmiştir. Bilhassa bu el-Enbârî ve el-Kâysî’nin görüşüdür.⁴⁸¹

يَتَذَكَّرُ muzari fiil ve merfu, الْإِنْسَانُ da fail ve merfu olup ref alametleri ötre olmaktadır. en-Nehhâs يَتَذَكَّرُ ifadesindeki ت harfinin ذ harfinde idğam edilerek, يَتَذَكَّرُ şeklinde ifade edilmesinin de caiz olabileceğini belirtmiştir.⁴⁸² Ayrıca يَتَذَكَّرُ

⁴⁷⁶ Fecr (89), 23.

⁴⁷⁷ Tayyib ‘el-İbrahim, *a.g.e.*, s.593; Mahmûd Sâfi, *a.g.e.*, s. 326; Ebû Tâlib el-Kaysî, *Muşkilu İ’râbi’l-Kur’âni*, thk. Hâtem Sâlih ed-Dâmin, bs. 2, Muessesetu’r-risâle, Beyrût 1984, s. 817-818; Ali Taha ed-Durre, *a.g.e.*, s. 587.

⁴⁷⁸ et-Tâhir İbn ‘Âşûr, *a.g.e.*, s. 299; Ebû Hayyân el-Endelusî, *a.g.e.*, s. 356; Ali Taha ed-Durre, *a.g.e.*, s. 587.

⁴⁷⁹ Sîbeveyhi, *a.g.e.*, s. I/439-440.

⁴⁸⁰ Ebû Hayyân el-Endelusî, *a.g.e.*, s. 356.

⁴⁸¹ Ebu’l-Berekat el-Enbârî, *el-Beyânu Fî Ğaribi İ’râbi’l-Kur’âni*, I-II, thk. Taha Abdulhamîd Taha, bs. 1, c. II, el-Heyetu’l-Mısıriyye, Mısır 1980, s. 512; el-Kaysî, *a.g.e.*, s. 817-818.

⁴⁸² en-Nehhâs, *İ’râbu’l-Kur’ân*, s. 1320.

يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ مَا فَرَطَ فِيهِ مِنَ الْأَعْمَالِ 'nun mefulu hazfedilmiştir. Bu bakımdan takdiri “İnsan, yaptıklarını (kusur ve hataları) hatırlayacak ve ders çıkaracaktır” و يَتَعَطَّ şeklinde olmaktadır. Bunlara ilaveten يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ cümlesi câr halinde muzafun ileyh, aynı zamanda ref alamenti ötre olan إِذَا يَتَذَكَّرُ'nın cevabı, دُكَّتِ الْأَرْضُ da şartın fiili olmaktadır.⁴⁸³

و i'tirâdiyye, hâliyye veya atıftır. Bu çerçevede يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ ile sonraki âyetteki يَقُولُ arasında ara bir cümle veya أَنَّى لَهُ الذِّكْرَى nasb halinde الْإِنْسَانُ için hal olmaktadır. Bu anlamda أَنَّى soru edatı, nasb halinde sükun üzere mebni ve aynı zamanda مِنْ أَيْنَ yani “Nereden hatırlayacak” anlamında kullanılmış mekan zarfıdır.⁴⁸⁴ Ez-Zemahşeri'ye göre يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ “İnsan hatırlayacaktır” ile أَنَّى لَهُ الذِّكْرَى “İnsana ne hatırlama olacaktır” arasında çelişki olmaması adına وَمِنْ أَيْنَ لَهُ مَنَفَعَةُ الذِّكْرَى yani “İnsana hatırlamanın faydası ne olacaktır” gibi mahzûf bir muzafın takdir edilmesi gerekmektedir.⁴⁸⁵

Bu bağlamda أَنَّى öne geçmiş haberdır. Fetha üzere mebni olan لَ câr, ٤ da câr halinde ötre üzere mebni, muttasıl zamir ve aynı zamanda mecrur olmuştur. Dolayısıyla câr-mecrur da öne alınan habere mutaallıktır. الذِّكْرَى ise maksûr eliften dolayı takdiri ötre ile merfu olup sona geçmiş mübteda olmaktadır.⁴⁸⁶

2.4.2. Yirmi Dördüncü, Yirmi Beşinci ve Yirmi Altıncı Âyetin Tahlili

﴿ يَقُولُ يَا لَيْتَنِي قَدَّمْتُ لِحَيَاتِي ﴾ “İnsan ‘Keşke (âhiret) hayatım için daha önce bir şeyler yapmış olsaydım!’ der”⁴⁸⁷ âyetindeki يَقُولُ muzari fiil olup ötre ile merfudur. Bununla birlikte يَقُولُ cümlesi açıklayıcı bir ara cümle veya يَتَذَكَّرُ için bedel-i iştimal (kapsama) olmaktadır. Çünkü hatırlaması, hasret ve pişmanlığı

⁴⁸³ Abdolvâhid ‘Sâlih, *a.g.e.*, s. 435.

⁴⁸⁴ Ebû İshâk ez-Zeccâc, *a.g.e.*, s. 324.

⁴⁸⁵ ez-Zemahşeri, *Tefsîru'l-Keşşaf*, s. 740.

⁴⁸⁶ Tayyib ‘el-İbrahim, *a.g.e.*, s.593; Ali Taha ed-Durre, *a.g.e.*, s. 587.

⁴⁸⁷ Fecr (89), 24.

kapsamaktadır. Takdiri gizli zamir olan هو de fail olup الإنسان'ya dönmektedir. يَا nida veya tenbih, sükun üzere mebni;⁴⁸⁸ يَئْتِ ise temenni harfi ve fetha üzere mebnidir. Şunu da zikretmeliyiz ki, burada يَا ifadesinin tenbih olduğu daha isabetli görüştür. Nida olduğunda ise takdiri هؤلاء'ya'dır. يَا لَيْتِي de nida ve münâdâ olabilmektedir. Zira Araplarda يَا عَجَبًا örneğindeki gibi akılsız varlıklar için de nida harfi kullanılmaktadır.⁴⁸⁹

Muttasıl zamir ve mütekellim ي'ı nasb halinde sükun üzere mebni olup kesra üzere mebni olan vikaye harfi ن'a birleşmiştir. Bu bakımdan نِي, nasb halinde يَئْتِ'nin ismi olmuştur.⁴⁹⁰

قَدَّمَ ise mutasıl zamirin bitişmesinden ötürü sükun üzere mebni ve aynı zamanda mazi fiildir. Bu açıdan muttasıl ve mütekellim zamiri ت, ref halinde ötre üzere mebni olup, fail olmuştur. İlet veya vakit için olan ل, kesra üzere mebni olup câr; aslı حَيَاة olan حَيَاة ise mütekellim ي'sının birleşiminden ötürü câr alameti gizli esre, mecrur ve aynı zamanda muzaf olmaktadır. Muttasıl zamir ve mütekellim ي'si de câr halinde mecrur, sükun üzere mebni ve ayrıca muzafun ileyhtir.⁴⁹¹

لِحَيَاتِي ifadesindeki söz konusu ل illet lâmi olduğunda anlam şöyle olmaktadır: “Bu dünyada (âhiret) yaşamak için keşke salih ameller işleseydim.” El-Ferrâ, es-Sabûnî, en-Nesefî ve Ebû İshâk ez-Zeccâc gibi alimler bu görüştedir.⁴⁹² Ancak Fahreddîn er-Râzî bu görüşün aksine ل harfinin vakit için kullanıldığını ve dolayısıyla manasının “Yaşadığım vakitlerde (dünya) keşke

⁴⁸⁸ Nida harfi, tenbîh (Dikkat çekmek) içindir. Çünkü kıyamet gününde vuku bulan bu temenni önemsenmiştir.

⁴⁸⁹ Konu hak. detaylı bilgi için bk. Ebû ‘Abdillâh El-Huseyn, *a.g.e.*, s. 84; Ali Taha ed-Durre, *a.g.e.*, s. 588;

⁴⁹⁰ et-Tâhir İbn ‘Âşûr, *a.g.e.*, s. 299.

⁴⁹¹ Mahmûd Sâfi, *a.g.e.*, s. 327; et-Tâhir İbn ‘Âşûr, *a.g.e.*, s. 299.

⁴⁹² el-Ferrâ, *Me‘âni'l-Kur‘ân*, s. 262; Ebû İshâk ez-Zeccâc, *a.g.e.*, s. 324; es-Sabûnî, *Safvetu't-Tefasîr*, s. 1498; en-Nesefî, *a.g.e.*, s. 641.

salih ameller işleseydim” şeklinde olduğunu beyan etmiştir.⁴⁹³ Mahmûd es-Sivâsi ise ل hafinin her iki manayı da ihtiva edebileceğini ifade etmiştir.⁴⁹⁴

قَدَّمْتُ لِحَيَاتِي, ref halinde كَيْتٍ’in haberidir. Ayrıca bu meful, ifadeyi kısa tutmak için hafzedilmiştir. Bu durumda takdiri قَدَّمْتُ خَيْرًا لِحَيَاتِي veya قَدَّمْتُ عَمَلًا صَالِحًا قَدَّمْتُ لِحَيَاتِي şeklinde olabilmektedir. Diğer yandan قَدَّمْتُ لِحَيَاتِي يَا كَيْتِي قَدَّمْتُ لِحَيَاتِي şeklinde olabilmektedir. Diğer yandan قَدَّمْتُ لِحَيَاتِي يَا كَيْتِي قَدَّمْتُ لِحَيَاتِي cümlesi de nasb halinde قَوْلُ için mefulun bih olmuştur.⁴⁹⁵

﴿ فَيَوْمِنَا لَا يُعَذِّبُ عَذَابَهُ أَحَدٌ ﴾ “Artık o gün Allah’ın vereceği cezayı kimse veremez”⁴⁹⁶ âyetindeki ف isti’nâfiyedir. لَا يُعَذِّبُ ara bir cümledir. فَيَوْمِنَا’in irabı da önceki يَوْمِنَا ile aynı olup يُعَذِّبُ’ya mutaallıktır. لَا olumsuzluk edatı, يُعَذِّبُ da ötre ile merfu olup muzari fiildir. عَذَابٌ ise öne geçmiş mefulun bih, nasb, nasb alameti fetha, aynı zamanda muzaf olmaktadır. عَذَابَهُ ifadesindeki muttasıl zamir olan هُ, câr halinde ötre ile mebnî ve muzafun ileyh, أَحَدٌ de fail olup ötre ile merfu olmuştur.⁴⁹⁷

﴿ وَلَا يُوثِقُ وَتَاقَهُ أَحَدٌ ﴾ “O’nun bağladığı gibi kimse bağlayamaz”⁴⁹⁸ âyetinde وَلَا يُعَذِّبُ عَذَابَهُ’ya atfedilmiştir. Bu bağlamda لَا يُوثِقُ وَتَاقَهُ أَحَدٌ’nun irabı da, وَلَا يُعَذِّبُ عَذَابَهُ ile aynı olmaktadır.

Kisâi ve Ya’kûb gibi alimler ﴿ فَيَوْمِنَا لَا يُعَذِّبُ عَذَابَهُ أَحَدٌ ﴾ “Artık o gün Allah’ın vereceği cezayı kimse veremez”⁴⁹⁹ ile ﴿ وَلَا يُوثِقُ وَتَاقَهُ أَحَدٌ ﴾ “O’nun bağladığı gibi kimse bağlayamaz”⁵⁰⁰ âyetlerinde لَا يُعَذِّبُ ile وَلَا يُوثِقُ ifadelerini ذ ve

⁴⁹³ Fahreddîn er-Râzî

⁴⁹⁴ Mahmûd es-Sivâsi, *a.g.e.*, s. 307.

⁴⁹⁵ Ali Taha ed-Durre, *a.g.e.*, s. 588.

⁴⁹⁶ Fecr (89), 25.

⁴⁹⁷ Ebû ‘Abdillâh El-Huseyn, *a.g.e.*, s. 84.

⁴⁹⁸ Fecr (89), 26.

⁴⁹⁹ Fecr (89), 25.

⁵⁰⁰ Fecr (89), 26.

ت harflerinin fethası (وَلَا يُوثِقُ) ile لَا يُعَذِّبُ) şeklinde mechûl yapıda olduğunu,⁵⁰¹ el-Ferrâ da fetha ile okumanın manasının muayyen kâfirin (‘Umeyye b. Halef) göreceği azap gibi kimsenin azap edilmeyeceğini ve buna sebebin ise küfür ve inadında en ileri dereceye gitmiş olduğunu beyan etmiştir.⁵⁰² En-Neseî de عَذَابُهُ ile وَثَاقُهُ kelimelerindeki zamirler hususunda, “Vasfedilen insana dönmektedir ki o da; Kâfirdir. (‘Umeyye b. Halef) O zaman mana: ‘İnkâr ve inatta son hadde vardığı için onun azabı gibi kimseye azap olunmaz ve onun zincirlerle bağlantısı gibi kimse bağlanmaz’ demektir” şeklinde görüş nakletmiştir.

Ebû Hayyân el-Endelusî ise عَذَابُهُ ile وَثَاقُهُ lafızlarındaki zamir hakkında “Yüce Allah’a dönmektedir. Yani Yüce Allah kendi azabını ve bağlamayı kimseye devretmeyeceğini ifade etmiştir. Fazlalık ifade edip dünyada onun gibi biri bu şekilde azaplandırılmamıştır da olabilir. Ancak; birinci görüş daha açıktır ve anlaşılırdır. Çünkü لَا يُعَذِّبُ ile وَلَا يُوثِقُ gibi muzari fiilleri mecaz olmazsa, mazi için kullanılmazlar. Bilakis başında لَا edatı varsa muzariin gelecek zamanı için olur”⁵⁰³ demiştir. Ayrıca zamirin Allah’a dönüp anlamının “Dünyada Allah’ın azabını bir kâfirin aldığı kadar kimse almaz” olduğu da ifade edilmiştir.⁵⁰⁴ Bu durumda يَوْمَئِذٍ zarfı, müstakbel (gelecek) zaman ifade eden zarf olur.

2.5. 27-30. Âyetlerin Tahlili

2.5.1. Yirmi Yedinci ve Yirmi Sekizinci Âyetin Tahlili

﴿ يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ﴾ “Ey imanın huzuruna kavuşmuş insan!”⁵⁰⁵

âyetindeki يَا nida harfî olup sükun üzere mebni olmuştur. أَيُّ nekre-i maksûde münâdâ,⁵⁰⁶ nasb halinde ötre üzere mebni ve aynı zamanda mevsuf olmaktadır. هَا ise fazlalık olup tenbih yani dikkat çekmek için kullanılan bir harf olmuştur.

⁵⁰¹ el-Kisâî, *a.g.e.*, 254-255.

⁵⁰² el-Ferrâ, *Me‘âni'l-Kur‘ân*, s. 262.

⁵⁰³ Ebû Hayyân el-Endelusî, *a.g.e.*, s. 357.

⁵⁰⁴ el-Kurtubi, *a.g.e.*, s.283.

⁵⁰⁵ Fecr (89), 27.

⁵⁰⁶ Münâdâ, aslı nekra iken, nidâ ile kapalılığı giden, belirli hale gelen kelimeye denilmektedir.

Bu cihetle başka bir cümlelerin unsuru olmayıp cümle içerisinde herhangi bir görevi bulunmadığından irabta yeri yoktur.⁵⁰⁷ Çünkü âyette **أَيُّ** ötre olarak kullanılmıştır. Yani ismi izafet kabul ettiğimizde, izafetten ötürü kural gereği münâdânın fethalı olması gerekmektedir. Münâdâ cümlesi de nasb halinde mefulun bihtir. Bu minhalde takdiri **يَا أَيُّهَا تَعَالَى اللهُ يَقُولُ** şeklinde olmaktadır.⁵⁰⁸

Fahredîn er-Râzî, **يَا أَيُّهَا** ile ilgili Kaffâldan şunu nakletmiştir: “Her ne kadar bu hitab (إِرْجِعِي), zahiren bir emir ise de, mana bakımından bir haberi cümles olup, takdiri, ‘şüphesiz nefis mutmain olduğu zaman, Allah’a döner. Allah da ona, ‘kullarım arasına, cennetime gir’ der’ şeklindedir. Emir cümlelerinin, haber cümlesi manasında kullanılmaları, Arap dilinde de pek çoktur. Bu, mesela Arapların, **إِذَا لَمْ تَسْتَحْ فَاصْنَعْ مَا شِئْتَ** ‘utanmasan, istediğini yap’, yani, ‘o zaman istediğini yaparsın’ şeklindeki sözleri gibidir.”⁵⁰⁹ Ayrıca **النَّفْسُ**, **يَا أَيُّهَا** ya bedel veya atf-1 beyandır. Diğer yandan **النَّفْسُ** ve **الْمُطْمَئِنَّةُ** ötre ile merfu olup **النَّفْسُ** münâdânın, **الْمُطْمَئِنَّةُ** de **النَّفْسُ**’nun sıfatı olmuştur.⁵¹⁰

﴿ إِرْجِعِي إِلَى رَبِّكَ رَاضِيَةً مُرْضِيَةً ﴾ “Sen O’ndan razı, O da senden hoşnut olarak rabbine dön”⁵¹¹ âyetinde **إِرْجِعِي** fiili, emir olup çoğunluğa göre muzarisi ef’âl-1 hamseden olduğu için mahzup olan **و** harfi üzere mebni ve aynı zamanda da nidaya cevap; muhatap, müennes ve muttasıl zamir olan **ي** harfi de ref halinde fail olmuştur.⁵¹² Bu arada Ali Taha ed-Durre, şu görüşü nakletmiştir: “**إِرْجِعِي**, *sondaki ي harfinin, takdiri olan sükunu üzere mebni olmuştur.*”⁵¹³

إِلَى sükun üzere mebni olup **عَارَ**, **رَبِّ** ise kesra ile mecrur ve aynı zamanda

⁵⁰⁷ en-Nehhâs, *I’râbu’l-Kur’ân*, s. 1321; Mahmûd Sâfi, *a.g.e.*, s. 328.

⁵⁰⁸ Konu hak. detaylı bilgi için bk. Sibeveyhi, *a.g.e.*, s. II/182-220; el-Beyâtî, *a.g.e.*, s. 274-275.

⁵⁰⁹ Fahreddîn er-Râzî, *a.g.e.*, s. 160.

⁵¹⁰ Mahmûd Sâfi, *a.g.e.*, s. 328.

⁵¹¹ Fecr (89), 28.

⁵¹² Mahmûd Sâfi, *a.g.e.*, s. 328-329.

⁵¹³ Ali Taha ed-Durre, *a.g.e.*, s. 590.

muzaf olmuştur. ك de câr haletinde kesra üzere mebni, muttasıl zamir ve muzafun ileyhtir. Fetha ile mansub olan رَاضِيَةً, fail için birinci, مَرْضِيَّةً ise ikinci hal olmuştur.⁵¹⁴

2.5.2. Yirmi Dokuzuncu ve Otuzuncu Âyetin Tahlili

﴿ فَادْخُلِي فِي عِبَادِي ﴾ “Böylece has kullarımın arasına sen de katıl”⁵¹⁵ âyetinde فَادْخُلِي ye atfedilmiştir. Aynı zamanda ادْخُلِي de irab bakımından رُجْعِي gibi olmaktadır. فِي sakin üzere mebni olup câr; عِبَادِ câr haletinde kesra ile mecrur ve aynı zamanda muzaf; mütekellim ي’sı da câr haletinde muzafun ileyh olmaktadır.⁵¹⁶ el-Ferrâ, genel görüşün aksine (فِي عِبَادِي) “Kullarımın arasına” sadece İbn Abbas’ın فَادْخُلِي فِي عِبَادِي “Kulumun arasına gir” şeklinde âyeti naklettiğini söylemiştir.⁵¹⁷ Ancak en-Nehhâs, kıraat alimi Ebu Ca’ferden şunu eklemiştir: “Sadece İbn ‘Abbas’ın فَادْخُلِي فِي عِبَادِي ‘kulumun arasına gir’ şeklinde beyan ettiği görüş yanlıştır. Çünkü Mucâhid, İkrime, ve ed-Dehhâk da aynı görüştedir.”⁵¹⁸

Bu çerçevede Ebû Hayyân el-Endelusî âyette bir muzafın hafzedildiğini ve âyetin takdirinin فَادْخُلِي فِي (حَسَدِي) عِبَادِي “Kullarımın cesedine gir” olduğunu beyan etmiştir.⁵¹⁹ en-Nehhâs, en-Nesefî, Mahmûd es-Sivâsi, en-Nisâbûrî gibi alimler âyetin takdirinin فَادْخُلِي فِي عِبَادِي (الصَّالِحِينَ) “Salih kullarımın arasına gir,”⁵²⁰ Fahreddîn er-Râzî ise فَادْخُلِي فِي عِبَادِي (الْمُقَرَّبِينَ) “Allah’a yakınlaşmış olan kullarımın arasına gir” görüşünü zikretmiştir.⁵²¹ El-Ahfeşin de فَادْخُلِي فِي عِبَادِي (حَرْبِي) “(Dünyada iken) Benim dinime mensup olanların arasına katıl” şeklinde görüş

⁵¹⁴ Behcet eş-Şeyhelî, *a.g.e.*, s. X/613.

⁵¹⁵ Fecr (89), 29.

⁵¹⁶ Behcet eş-Şeyhelî, *a.g.e.*, s. X/613.

⁵¹⁷ el-Ferrâ, *Me’âni’l-Kur’ân*, s. 263.

⁵¹⁸ en-Nehhâs, *Îrâbu’l-Kur’ân*, s. 1321.

⁵¹⁹ Ebû Hayyân el-Endelusî, *a.g.e.*, s. 359.

⁵²⁰ en-Nehhâs, *Îrâbu’l-Kur’ân*, s. 1321; en-Nesefî, *a.g.e.*, s.642; Mahmûd es-Sivâsi, *a.g.e.*, s.307; en-Nisâbûrî, *a.g.e.*, s.500.

⁵²¹ Fahreddîn er-Râzî, *a.g.e.*, s. 162.

aktardığı nakledilmiştir.⁵²²

﴿وَادْخُلِي جَنَّتِي﴾ “Ve cennetime gir”⁵²³ âyetindeki وَاَدْخُلِي’ye atfedilmiş ve aynı zamanda اَدْخُلِي de irab bakımından اِرْجَمِي gibi olmaktadır. جَنَّةٌ, mefulun bih ve sondaki mütekellim ي’ı ile uyumlu olması için kesra alması gerektiğinden, takdiri fetha ile mansub olmaktadır. Mütekellim ي’ı da câr haletinde muzafun ileyh olmuştur.⁵²⁴

Fahredden er-Râzî فَادْخُلِي ifadesinin ف, devamındaki وَاَدْخُلِي ifadesinin de و harfî ile kullanılması mevzusunu şöyle izah etmiştir: “Yüce Allah, ﴿وَادْخُلِي جَنَّتِي﴾ ‘Ve cennetime gir’⁵²⁵ demiştir ki bu da, maddi mutluluğa işarettir. Ruhani cennet, saidler hakkında, ölümden sonraya bırakılmayacağı için, Yüce Allah ﴿فَادْخُلِي فِي عِبَادِي﴾ ‘haydi gir kullarımın arasına’⁵²⁶ şeklinde buyurarak, bu ifadeyi fâ-i takibiyye ile getirmiştir. Maddi cennetleri elde etmek ise, ancak büyük kıyametin kopmasından sonra söz konusu olunca, فَادْخُلِي فِي عِبَادِي buyurarak, bu ifadeyi ف harfî ile değil, و harfî ile getirmiştir.”⁵²⁷

⁵²² el-Kurtubi, *a.g.e.*, s. 287; es-Sa’lebî, *a.g.e.*, s. 459.

⁵²³ Fecr (89), 30.

⁵²⁴ Muhyiddîn ed-Dervîş, *a.g.e.*, s. 478; Abdolvâhid ‘Sâlih, *a.g.e.*, s. 437.

⁵²⁵ Fecr (89), 30.

⁵²⁶ Fecr (89), 29.

⁵²⁷ Fahreddîn er-Râzî, *a.g.e.*, s. 162.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÂYETLERİN BELÂGAT YÖNÜNDEN TAHLİLİ

Kelimelerin ahengi, eşsiz tertibi ve büyüleyici üslubu gibi pek çok edebi sanatı konu edinen belâgat ilmi, âyetlerin mucize ve edebi hikmetlerinin ortaya konulması için ele alınması gereken ilimlerin başında yer almaktadır. Zira Kur’ân-ı Kerîm, fesâhatı, belâgatı (meânî, beyân ve bedî) ve taklît edilemez mükemmel üslubu ile akıl ve gönülleri hayrete düşürüp derinden etkilemektedir. Böylece nazmı ile insanları bir benzerini getirmekten âciz bırakarak Kur’ân’ın bir beşer sözü değil, Allah kelâmı olduğunun da en açık delili olmaktadır. Bu sebeple âyetlerin belâgat süzgecinden geçirilmeden düzgün bir şekilde söz söyleme kaideleri ve hakikatlerinin ortaya çıkması mümkün değildir. Bu amaçla, bu kısımda Fecr sûresindeki âyetlerin belâgat yönü ve bununla ilgili âyetler arasındaki ilişki ele alınıp, âyetlerin i’câz yönü ortaya konulmaya çalışılmıştır.

3.1. 1-5. Âyetlerin Tahlili

﴿وَالْفَجْرِ﴾ “Yemin olsun sabah aydınlığına”⁵²⁸ âyetinde fecre yemin edilmiştir.

Kur’ân’ın kendine özgü üsluplarından biri olan yeminler, Araplar tarafından kullanılan bir edebi sanattır. Dolayısıyla Kur’ân-ı Kerîm’de bu sanattan yararlanılıp muhatabın diline göre evrensel olan etkileyici bir anlatım tarzı kullanmıştır. Bu cihetle sûrenin başında Fecr başta olmak üzere, on geceye, çift ve teke, geçen geceye kasem edilerek muhataplara inkar ettikleri şeyin hak olduğu belirtilmiştir.

﴿وَلَيْلٍ عَشْرٍ﴾ “On geceye yemin olsun”⁵²⁹ âyetinde belirli bir manaya delalet etmeksizin yaygın belirsiz isimler için kullanılan tenkir bulunmaktadır.⁵³⁰ Bu on gece, başka gecelerde bulunmayan özel faziletlerin mevcut olduğu bir gecedir. Bu nedenle marife getirildiğinde harici karinelere ihtiyaç olduğundan,

⁵²⁸ Fecr (89), 1.

⁵²⁹ Fecr (89), 2.

⁵³⁰ Türkçe’de belirsizlik kavramıyla ifade edilen durum Arapça’da tenkir (nekra) kelimesiyle karşılanmaktadır. Detaylı bilgi için bk. Ahmed Ahmed Bedevî, *Min Belâğati’l-Kur’âni*, bs. 1, Nehdatu Mısır, Mısır 2005, s. 102-109.

tazim için nekra getirilmiş ve böylece kendisinde büyük faziletlerin bulunduğu işaret etmiştir.⁵³¹

﴿ وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ ﴾ “Çift ve tek olana yemin olsun”⁵³² âyetinde çift ve tek anlamındaki وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ isimleri arasında, anlam bakımından zıtlık bulunup bir ibarede uyum içinde yer almasından ötürü tıbak bulunmaktadır.⁵³³

﴿ وَاللَّيْلِ إِذَا يَسِر ﴾ “Geçip gitmekte olan geceye yemin olsun”⁵³⁴ âyetindeki يَسِر lafzının sonundaki ي harfi, gerek uyum (sec‘) ve ritim, gerekse geceleyin yürüme özelliğiyle kendisi içerisinde hareket edilen bir vakit olduğuna dikkat için hafzedilmiştir.⁵³⁵ Keza Araplarda da böyle incelikler mevcuttur. Mesela bir kelimeyi kendi mânâsı dışında veya bir hususa dikkat çekmek için kullandıklarında harflerini iktitâ’ (eksiltme) yolunu tercih ederler.⁵³⁶

Bu kapsamda âyette son derece güzel istiare sanatı bulunmaktadır. Bir kelimenin asıl manasının dışında kullanılması anlamına gelen istiare, teşbih ve mecazın bir araya geldiği, yani hem mecaz hem de teşbih sanatıdır.⁵³⁷ Dolayısıyla burada gece, gece karanlığında yürüyerek çölleri kat eden yolcuya benzetilmiştir. Yolcu anlamına gelen مُسَافِرٌ sözcüğü hafzedilmiş, ona ait olan

⁵³¹ Fahreddîn er-Râzî, a.g.e, s. 148; ‘Abdillâh et-Tîbî, a.g.e., s. 417-418.

⁵³² Fecr (89), 3.

⁵³³ es-Sabûni, a.g.e., s. 1498. Tıbak (mutabakat) bir cümlede iki zıt kelimeyi bir arada kullanma sanatıdır. Tıbak isimlerin yanı sıra iki fiil arasında da meydana gelebilmektedir. Detaylı bilgi için bk. Es-Seyyid Ahmed el-Hâşimî, *Cevahiru'l-Belâgati Fi'l-M'âni Ve'l-Beyâni Ve'l-Bedi'*, thk. Yusuf es-Samîlî, bs. 1, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrût 1999, s. 303.

⁵³⁴ Fecr (89), 4.

⁵³⁵ Mahmûd b. Ebi'l-Hasen b. el-Hüseyn el-Gaznevî Ebu'l-Kâsım en-Nisâbüri, *Îcâzu'l-Beyâni 'An Me'âni'l-Kur'âni*, thk. Hanîf b. Hasan el-Kâsî, bs. 1, Daru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrût 1995, s. 875-876. Kur'ân-ı Kerîm'de لَيْلٍ / “Gece” ile yapılan bütün kasemler, إِذَا şartıyla gelmiş ve kullanılmıştır. İlgili âyetler için bk. Leyl (92), 1; Duhâ (93), 2; Tekvîr (81), 14; Müddessir (74), 33.

⁵³⁶ el-Âlûsî el-Bağdâdî, a.g.e., s. 12.

⁵³⁷ Ancak teşbihte benzeyen ve benzetilen birlikte kullanılırken istiarede bunlardan yalnızca biri yer almaktadır. Mecazda ise (mürsel mecazda) istiarenin aksine benzetme amacı bulunmamaktadır. Konu hak. geniş bilgi için bk. Celâleddîn Muhammed b. Ömer er-Rahmân b. ‘Ömer b. Ahmed b. Muhammed, *el-Îdâhu Fî 'Ulûmi'l-Belâgati*, bs. 1, Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, Beyrût 2003, s. 164-172, 212-231; Ali Sadreddîn b. Masûm el-Medenî, *Envâru-Rebi'î Fî Envâ'i'l-Bed'*, I-VII, bs. 1, c. I, Matba'atu-Nu'mân, Nefes 1968, s. 243-298; Abdulkâhir b. Abdurrahman el-Curcânî, *Esrâru'l-Belâgati Fî 'İlmi'l-Beyâni*, thk. Abdulhamîd Hindâvî, bs. 1, Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, Beyrût 2001, s. 31.

geceleyin yürüme özelliğiyle yolcuya işaret edilmiştir.⁵³⁸ Bu durumda istiâre-i mekniyye olmuştur.⁵³⁹ Dolayısıyla Kur'ân tabirinin son derece güzel ve mu'ciz olduğu ortaya çıkmıştır.

Bir metnin son kelimelerinin uyumlu (sec') olmasına "Tarsî", böyle uyuma "Murassa" adı verilmektedir.⁵⁴⁰ Sözelimi *يَسْرٍ* ve *الْوَتْرِ*, *عَشْرِ* ile *بِالْوَادِ* ve *الْأَوْتَادِ*⁵⁴² âyet sonlarındaki kelimeler, vezin ve kafiyeleri itibariyle birbirine uygun olup sağlam ve akıcı bir sec'-i murassa' sanatı bulunmaktadır.⁵⁴³

﴿ هَلْ فِي ذَلِكَ قَسَمٌ لِّذِي حِجْرِ ﴾ "Düşünen kimse için bunlar yemine konu olacak kadar önemli değil midir?"⁵⁴⁴ âyetinde takrir, tazim ve tekit için istifham edatı olan *هَلْ* kullanılmıştır.⁵⁴⁵ Nitekim kasem edilen unsurların, Allah (c.c.) nezdindeki büyüklüğünü, bunların akıl erbanınca tazime layık şeyler olduklarını tahkik ve takrir etmekte ve bunlarla yapılan yeminlerin, geçerli yeminler ve ihbarların tekidi için layık şeyler olduklarına dikkat çekmektedir. Bu da kinaye yoluyla yemine mazhar olan hususları yüceltmeye işaret etmektedir.⁵⁴⁶

Ayrıca buradaki istifham, açık bir delil ortaya koyup "Zikrettiğim şeyde

⁵³⁸ İbn Kuteybe, *Tefsîru-Garîbi'l-Kurân*, s. 526; İbn Arabî, *a.g.e.*, s. 390; Ali Taha ed-Durre, *a.g.e.*, s. 570-571.

⁵³⁹ Yalnızca benzeyenle yapılan ve benzetilen öge zikredilmeyip okuyucunun onu tayin etmesini sağlayacak bir ipucu verilmesine istiâre-i mekniyye denmektedir. Ayrıca kendisine benzetilenin açıkça söylenmeyip sadece onu hatırlatan, onunla ilgili bir unsurun bulunduğu istiare türü olduğundan her kapalı istiarede, ona bağlı biçimde hayal gücüne dayanan "İstiâre-i tahyîliyye" adı verilen bir istiare türü daha teşekkül etmektedir. Dolayısıyla ibarede teşbihin iki tarafından yalnızca müşebbeh bulunup, müşebbehun bih açıkça yer almaktadır. Daha detaylı bilgi için bk. Abdulazîz 'Atîk, *'İlmu'l-Beyânî*, bs. 1, Dâru'n-Nehdatu'l-'Arabiyye, Beyrût 1985, s. 176-179; es-Sabûni, *el-İbdâ'ul-Beyaniyyu Fil-Kur'âni'l-'Azîm*, s. 407; eş-Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, s. 269; 'Abdillâh et-Tîbî, *a.g.e.*, s. 419-421.

⁵⁴⁰ Tarsî', "Şairin cümlelerin ilk kısmında bulunan her lafza mukabil aynı vezin ve kafiyede olan bir lafzî cümlelerin ikinci kısmına ve beytin ikinci mısrasına getirmesidir. Detaylı bilgi için bk. Abdulcevâd Muhammed Tabak, *Dirâsetun Belâgatun Fi's-Sec'i Ve'l-Fâsileti-Kur'âniyyeti*, bs. 1, Dâru'l Erkâm, Mısır 1993, s. 24-25; el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 330-331.

⁵⁴¹ Fecr (89), 2, 3, 4.

⁵⁴² Fecr (89), 9, 10, 11.

⁵⁴³ es-Sabûni, *a.g.e.*, s. 1448.

⁵⁴⁴ Fecr (89), 5.

⁵⁴⁵ Takrir (tahkik), soru soran kimsenin karşı tarafın ikrarını sağlamak için kullandığı bir üsluptur. Detaylı bilgi için bk. Abdulmuteâl es-Sa'îdî, *Beğiyetu'l-İdâhi*, I-IV, bs. 1, c. I, Mektebu'l-Âdâb, Kahire 1999, s. 85.

⁵⁴⁶ en-Nehhâs, *Î'râbu'l-Kur'ân*, s. 1317; Ebû Hayyân el-Endelusî, *a.g.e.*, s. 347; el-Âlûsî el-Bağdâdî, *a.g.e.*, s. 13; et-Tâhir İbn 'Âşûr, *a.g.e.*, s. 280; Muhammed Yûsuf, *a.g.e.*, 64; Muhyiddîn ed-Dervîş, *a.g.e.*, s.468.

delil var mı?” diyen biri gibi getirdiği delili pekiştirmek için kullanılmıştır. Buna göre anlam şöyle olmuştur: “Akıl sahibi kimse, Allah’ın yemin ettiği bu unsurlarda tevhide ve rububiyete delalet eden harikuladelerin ve delillerin var olduğunu kesinlikle bilmekte ve bu şeyler, Yaradanına işaret ettikleri için yemin edilmeye layık olduklarını bilip anlamaktadır.”⁵⁴⁷

Diğer bir açıdan قَسَمٌ lafzının nekra gelmesi de tazim ifade etmek için olup “Eğer düşünebilecek bir akla sahipse ‘Bu yemin’ yeterli midir?” demektir. Böylece bu kâsem kendisi için yemin edilene ikna edici ve yeterli olmuştur.⁵⁴⁸ Yemin ifadelerinin cevabı ise hazfedilmiş olan إِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمِرْصَادِ veya لَيُعَذِّبُنَّ veya “Çünkü Rabbin her şeyi yakından izlemektedir”⁵⁴⁹ âyeti olmaktadır.⁵⁵⁰

3.2. 6-7, 9-10 ve 13-14. Âyetlerin Tahlili

﴿ أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ ﴾ “Rabbinin Âd kavmine, neler yaptığını görmedin mi?”⁵⁵¹ meâlindeki bu âyette bulunan istifham, takriridir.⁵⁵² Burada Yüce Allah muhataba (hususî olarak Peygamber, umûmî olarak herkes), Âd kavmine ve sonraki âyetlerde geçen Semûd ve Firavuna yaptıklarını bilip bilmediğini sormaktadır. Fakat buradaki soru edatı, bilinmeyen bir konuda bilgi alma maksadıyla değil; böyle bir şeyi bildiğini kendisine ikrar ettirmektir. Dolayısıyla burada Peygamber için teselli ve zafer vaadi; Kâfirler için de uyarı, tehdit, men ve caydırma mesajı bulunmaktadır.⁵⁵³

Kur’ân’da takrir anlamındaki istifham cümlesi çevrilirken, üslup olarak onaylatılmak istenen anlamın ön plana çıkarılması daha isabetli olmaktadır. Bu âyette böyle bir şeyi bildiğini kendisine ikrar ettirildiğinden; “Görmedin mi Rabbin ne yaptı Âd kavmine?” şeklinde fiilin öznesinin “Rabbin” getirilmesi mü’mine gönül huzuru, dostluk ve rahatlık vermektedir. Ayrıca bu ifadenin âyet

⁵⁴⁷ Fahreddîn er-Râzî, *a.g.e.*, s. 150; ‘Abdillâh et-Tîbî, *a.g.e.*, s. 421.

⁵⁴⁸ et-Tâhir İbn ‘Âşûr, *a.g.e.*, s. 280.

⁵⁴⁹ Fecr (89), 14.

⁵⁵⁰ el-Âlûsî el-Bağdâdî, *a.g.e.*, s.14; Ali Taha ed-Durre, *a.g.e.*, s. 573; ec-Cemel, *a.g.e.*, s. 326.

⁵⁵¹ Fecr (89), 6.

⁵⁵² Takriri, soru soran kimsenin karşı tarafın ikrarını sağlamada kullandığı bir üsluptur.

⁵⁵³ Fahreddîn er-Râzî, *a.g.e.*, s. 151-153; Elmalılı Hamdi Yazır, *a.g.e.*, s. 5800; et-Tâhir İbn ‘Âşûr, *a.g.e.*, s. 280.

içerisindeki vurgusu “Bilmiyor musun?” demektir. Çünkü bu hususlar, Hz. Peygamber’in görmüş olması mümkün olmayan hadiselerdendir.

“Bilme” manasında “Görme” kullanılması, gerçek anlamda gözle görme olmayıp bu kavim ve toplulukların başına gelen bilgiler halk arasında yaygın olduğundan gerçekten görmeye benzetilmiştir. Çünkü bahsedilen Âd, Semûd ve Firavun kavimleri ile ilgili haberler yalan olma ihtimali bulunmayan anlatımlarla tevatüren (kesin ilim) nakledilmiş olup kuvvet, açıklık ve şüpheden uzak olma açısından, “Görme” gibi olmaktadır.⁵⁵⁴ Dolayısıyla bu kıssalar Kur’ân’da da Allah tarafından yinelenerek haber verildiğinden bu bilgi görme ile aktarılmıştır.⁵⁵⁵

Ayrıca burada “Allah yaptı” yerine “Rabbin yaptı” denilmiştir. Çünkü Rab kelimesinde koruma ve kollama anlamı bulunmaktadır.⁵⁵⁶ Rabb’in hitap zamirine izafe edilmesinde ise muhataba verilen değer bulunmaktadır.⁵⁵⁷

﴿إِزْمَ ذَاتِ الْعِمَادِ﴾ “Sütunlarla dolu İrem ülkesine?”⁵⁵⁸ âyetindeki ذَاتِ الْعِمَادِ sözünden amaç, yüksek sütunlar olup ülkedeki halkın zenginlik, bolluk ve büyüklükten ve kuvvet sahibi bir hayata sahip olmalarından kinayedir.⁵⁵⁹ Vakar sahibi, sebat sahibi ya da uzun ömür sahibi olduğu da belirtilmiştir. Bu manaların hepsi de istiare yoluyla mümkündür.⁵⁶⁰

Ayrıca عِمَادِ’nin (sütunların) güç için kullanılması ‘Amr b. Kulsûm’un muallakasında da geçmiştir:

⁵⁵⁴ Buradaki “Görmek” gözle görmek de olabilir. Buna göre anlam şöyle olmaktadır: “Rabbinin ‘Âd ile İrem, Semûd ve Firavuna ne yaptığının eserlerini/etkilerini görmedin mi?”

⁵⁵⁵ Fahreddîn er-Râzî, *a.g.e.*, s. 151.

⁵⁵⁶ Allah lafzından sonra en çok kullanılan ilahi isim olan رَبُّ, Allah’ın diğer isimlerinde bulunmayan bir özelliğe sahiptir. Çünkü ister “Sahip, idare eden, terbiye eden” gibi manalara gelen رَبُّ, ister tersinden, “İyilik ve ihsanı bol, bütün ihsan ve hayırların yegane sahibi” gibi anlamlara gelen رَبُّ şeklinde okunsun, Allah’ın isimlerinden bir isim olmaktadır. Belâgatte bu sanat cinâs’ın alt konuları altında ele alınmaktadır. Detaylı bilgi için bk. el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 334.

⁵⁵⁷ Fahreddîn er-Râzî, *a.g.e.*, s. 151; et-Tâhir İbn ‘Âşûr, *a.g.e.*, s. 281.

⁵⁵⁸ Fecr (89), 7.

⁵⁵⁹ Kinaye bir sözün, benzetme amacı güdülmeden, gerçek ve mecazın bir araya geldiği, yani hem mecaz hem de gerçek anlamını düşündürecek biçimde kullanılan sanattır. Kinayede asıl kastedilen, mecaz anlamdır. Detaylı bilgi için bk. ‘Atîk, ‘İlmu’l-Beyânî, s. 211-223.

⁵⁶⁰ Vehbe ez-Zuhâylî, *et-Tefsîru’l-Vecîzu ‘Elâ Hâmişi’l-Kur’âni’l-Âzîm*, bs. 1, el-Dâru’l-Fikr, Dimeşk 2016, s. 594; et-Tâhir İbn ‘Âşûr, *a.g.e.*, s. 281; el-Âlûsî el-Bağdâdî, *a.g.e.*, s. 16; Mahmûd Hicâzî, *a.g.e.*, s. 859.

عَنِ الْأَحْقَاصِ نَمَّعَ مَنْ يَلِينَا - وَنَحْنُ إِذَا عِمَادُ الْحَيِّ خَرَّتْ

“Biz ki mahallenin sütunları evlerin üzerine düştüğünde, ardımızdakini koruyunuz.”⁵⁶¹

Diğer yandan İrem, Âd’ın ismi kılınmıştır. Bazıları بِعَادِ إِرَمَ şeklinde izafet tamlaması olarak da okumuştur. Bu durumda ‘Âd ismi ya babalarının ismi ya da şehirlerinin ismi olarak İrem’e muzaf yapılmıştır. Ayrıca burada tekit bulunmaktadır. Bunun için Âd kavminin kimler olduğu açıklanıp mananın tekit edilmesi için onun hemen ardından “Yüksek sütunlar sahibi İrem’e” denmiştir.⁵⁶²

﴿ وَتَمُودَ الَّذِينَ جَاءُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِ ﴾ “Vadide kayaları oyarak şehir yapan Semûd’a?”⁵⁶³ âyetindeki وَتَمُودَ gayr-ı munsariftir. Çünkü Semûd kavmi kastedilmiştir. الَّذِينَ’nin çoğul olarak ona sıfat gelmesi ise “Kavim” kelimesinin kastedilmesinden ötürüdür. Sıfat aldıktan sonra تَمُودَ kelimesinin müennesliğinden vazgeçilmiştir. Bu da bir ifade sanatıdır. Yani تَمُودَ kelimesinin lafzı bir kabile kastedildiği için müennes getirilmiş, anlamı çoğul olduğundan ise kelimeye müzekker sıfat ve zamirler kullanılmıştır.⁵⁶⁴

﴿ وَفِرْعَوْنَ ذِي الْأَوْتَادِ ﴾ “Kazıklı Firavun’a?”⁵⁶⁵ âyetinde kinaye bulunmaktadır. Zira söz içinde geçen asıl anlamın yanında Firavunun kendileriyle güç kazandığı ve destek aldığı askerler, topluluklar ve ordular kazıklar şeklinde bir başka lâzımî mânanın anlatıldığı kelime veya terkiplerle kinaye edilmiştir.⁵⁶⁶ Ancak Firavun’un zorba bir hükümdarlığa, kesin emirlere ve yapılarını sağlamlaştırdığı imkânlara sahip olduğunu kastedildiğinde istiare olmaktadır. Bundan ötürü sabitleştirmeyi izzete mülke ve doğruya bağlamıştır ki mübalağa bir istiare olmuştur. Krallığı muazzam bir çadıra teşbih yapması ve o

⁵⁶¹ et-Tâhir İbn ‘Âşûr, *a.g.e.*, s. 282.

⁵⁶² el-Ahfeş, *a.g.e.*, s. 626; el-Beydâvî, *a.g.e.*, s. 708.

⁵⁶³ Fecr (89), 9.

⁵⁶⁴ et-Tâhir İbn ‘Âşûr, *a.g.e.*, s. 282-283.

⁵⁶⁵ Fecr (89), 10.

⁵⁶⁶ ‘Muhammed Ali es-Sabûni, *el-İbdâ‘ul-Beyaniyyu Fil-Kur‘âni‘l-‘Azîm*, bs. 1, el-Mektebetu’l-‘Asriyye, Beyrût 2006, s. 407-408.

çadırı sağlam kazıklara bağlayarak rüzgara karşı sağlamlaştırmasında da istiare-i mekniyye yani yalnızca benzeyenle yapılan istiare bulunmaktadır.⁵⁶⁷

﴿ فَصَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطَ عَذَابٍ ﴾ “Bu yüzden rabbın onların üzerine kırbaç gibi ceza yağdırdı”⁵⁶⁸ âyetinde istiare-i mekniyye bulunmaktadır. Nitekim azap, süratli iniş özelliğiyle yağın bir şeye benzetilmiş ve aslında kaptakini boşaltmak manasındaki su için kullanılan صَبَّ/dökme eylemi kullanılmıştır.⁵⁶⁹ Bu da onların üzerine azabın indirileceğine dair, son derece açık bir mecazdır. Zira suyun boşalması ya da yağmurun toprağa yağması gibi azabın bir defada onları kuşatacak şekilde peş peşe ve devamlı olması şeklinde haber verilmiştir.⁵⁷⁰

İnen azabın سَوْطٌ (kırbaç/kamçı) ile isimlendirilmesi ise, ahirette hazırlanan azabın büyüklüğüne işaret olup açık bir istiaredir.⁵⁷¹ Nitekim kamçının diğer vurma ve cezalandırma araçlarına göre şiddeti daha büyüktür.⁵⁷² Bundan ötürü azap, çok ve şiddetli olan sağanak yağmura benzetilmiştir. Çünkü yağın ani ve iş bitirici olup üzerlerine yakıcı bir kamçı gibi inmektedir.⁵⁷³ Arap dil alimi ez-Zemahşeri de “سَوْطٌ kelimesinin zikredilmesi, onlara dünyada verilen azaba kıyasla ahirette verilen azabın, kırbaçın diğer ceza aletlerine kıyası gibi olduğuna işaret vardır”⁵⁷⁴ şeklinde rivayette bulunmuştur.

﴿ إِنَّ رَبَّكَ لَبَالْمُرْصَادِ ﴾ “Rabbın her şeyi yakından izlemektedir”⁵⁷⁵ âyetinde temsili istiare bulunmaktadır.⁵⁷⁶ Nitekim kulların amellerini kapsamasını,

⁵⁶⁷ eş-Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, s. 269; Ali Taha ed-Durre, *a.g.e.*, s.577; ‘Atîk, *‘İlmu’l-Beyânî*, s. 196-201.

⁵⁶⁸ Fecr (89), 13.

⁵⁶⁹ es-Sabûni, *el-İbdâ’ul-Beyaniyyu Fil-Kur’âni’l-‘Azîm*, s. 407-408; Ebû Muhammed Muhyissunne el-Hüseyn b. Mes’ûd b. Muhammed el-Ferrâ’ el-Beğavî, *Tefsîru’l-Beğavi*, I-VIII, thk. ‘Muhammed ‘Abdullâh, ‘Osmân Cum’a, Suleymân Müslim, bs. 1, c. VIII, Dâru Tayyibe, Riyad 1989, s. 420; el-Beydâvî, *a.g.e.*, s. 709; Muhyiddîn ed-Dervîş, *a.g.e.*, s. 471.

⁵⁷⁰ Câbir El-Cezâirî, *a.g.e.*, s. 566; et-Tâhir İbn ‘Âşûr, *a.g.e.*, s. 284; el-Hâzin el-Bağdâdî, *a.g.e.*, s. 424.

⁵⁷¹ el-Halebî, *a.g.e.*, s. V/786; Muhyiddîn ed-Dervîş, *a.g.e.*, s.471.

⁵⁷² Arap âdetinde, vuku bulan cezaların ve acıtan ağrıların sebebi de genellikle kamçı olmuştur.

⁵⁷³ İbn Kuteybe, *Te’vilu Muşkili’l-Kurâni*, s. 152; es-Sabûni, *el-İbdâ’ul-Beyaniyyu Fil-Kur’âni’l-‘Azîm*, s. 407-408; en-Nesefî, *a.g.e.*, s. 640; eş-Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, s. 269.

⁵⁷⁴ ez-Zemahşeri, *Tefsîru’l-Keşşaf*, s. 736.

⁵⁷⁵ Fecr (89), 14.

⁵⁷⁶ Gerçek mananın kastedilmesine engel bir karîneden dolayı aralarındaki benzerlik alâkasıyla bir terkinin konulduğu mananın dışında kullanılmasına istiâre-i temsiliyye denmektedir. Yani bir

gözetlemesini ve iğneden ipliğe kadar sorgulayacağını ve kulların dönüş yerinin kaçınılmaz olarak O'na olmasını, eylemlerini kontrol etme babında, onların geçtikleri yolda bekleyip gözetleyen denetleyiciye benzetilmiştir. Çünkü Yüce Allah burada kulların amellerini ve fiillerini sürekli kaydetmekte ve mecazen gözetlemektedir.⁵⁷⁷ Dolayısıyla bu kullanım, Yüce Allah'ın asileri cezayla gözetlediğine ve kimsenin bu gözetlemeden kaçamayacağına misal olmuştur.⁵⁷⁸ Bu durumda âyet, Asiler ve Kâfirler için mutlak tehdit, diğerleri için ise bir vaat olmaktadır.

إِنَّ رَبَّكَ لَبَلِْمُصَادٍ, mahzuf olan cevap için azabın indirilmesinin sebebi olmaktadır. Böylece âyetin delili ve Allah'ın mutlaka yardım edeceği hususunda Resûlullâh'a (s.a.v.) güvenin habercisidir.⁵⁷⁹

Ancak yeminin cevap cümlesi olması halinde ise müşriklere azabın çeşitli ve çetin olacağından kinayedir. Çünkü gözetlemenin kastı sadece haddini aşanları hadsizliklerinden caydırmak için olup bu cümle üzerine yemin edilen husustur. Öncesi ise cümle düzeninde bir sanat olan ara cümlelerdir. Zira yemine konu olan hususa ona delil olan cümleler ile كَيْفَ تَرَىٰ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ gibi önceki kavimlere verilen cezaları içeren cümleler takdim edilmiştir. Bu, hitabet üsluplarından bir üsluptur.

3.3. 15-17. Âyetlerin Tahlili

﴿ فَأَمَّا الْإِنْسَانُ إِذَا مَا ابْتَلَيْهُ رَبُّهُ فَأَكْرَمَهُ وَنَعَّمَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَكْرَمَنِ ﴾ “İnsana gelince, Rabbi ona imtihan için ikramda bulunduğunda ve onu nimetlere boğduğunda, ‘Rabbim bana ikram etti’ der (mutlu olur)”⁵⁸⁰ ile ﴿ وَأَمَّا إِذَا مَا ابْتَلَيْهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَهَانَنِ ﴾ “Onu imtihan edip rızkını daralttığına ise ‘Rabbim beni önemsemedi’ der

öğenin değişik yönleri ve özelliklerinin benzetme konusu yapılarak istiare edilmesidir. Bu durumda benzeyen söylenmeyip benzetilenin birden fazla özelliği zikredilmektedir. Geniş bilgi için bk. ‘Atfık, *’İlmu ’l-Beyâni*, s. 192-196.

⁵⁷⁷ en-Nehâs, *’I’râbu ’l- Kur’ân*, s. 1319; Ali Taha ed-Durre, a.g.e, s. 578; el-Beydâvî, a.g.e., s. 709; es-Sabûni, *el-İbdâ’ul-Beyaniyyu Fil-Kur’âni ’l-’Azîm*, s. 407; el-Âlûsî el-Bağdâdî, a.g.e., s. 21-22; ‘Abdillâh et-Tîbî, a.g.e., s. 425; Mahmûd Sâfî, a.g.e., s. 322-323; Muhyiddîn ed-Dervîş, a.g.e., 471-472.

⁵⁷⁸ Ebû Hayyân el-Endelusî, a.g.e., s. 351.

⁵⁷⁹ Tayyib ‘el-İbrahim, a.g.e., s.593; Ali Taha ed-Durre, a.g.e., s. 580; ec-Cemel, a.g.e., s.330.

⁵⁸⁰ Fecr (89), 15.

(mutsuz olur)⁵⁸¹ âyetleri arasında mukabele bulunmaktadır. Mukabele, aralarında tezdad ve tekabül bulunan şeyleri bir ibarede bulundurmak yani bir ifadede birbirine karşıt olmayanları zikrettikten sonra, sırasıyla bunların karşıtlarını söylemektir.⁵⁸² Burada da Yüce Allah rızkın genişliği ile darlığı ve ikram ile ihânet arasında mukabele yapmıştır.⁵⁸³

Ayrıca ilk âyetin ف ikinci âyetin de , harfi ile kullanılması hususunda Fahreddin er-Râzi “Allah’ın rahmeti, gazabından önce gelir. Bunun için, nimetlerle imtihan etmesi, elem ve kederler yağdırmak suretiyle imtihan etmesinden öncedir. O halde, ف, bu kısmın çokça olacağına; ikinci kısmın ise, az olacağına delalet etmektedir” şeklinde yorumlamıştır.⁵⁸⁴

﴿ كَلَّا بَلْ لَا تُكْرِمُونَ الْيَتِيمَ ﴾ “Hayır, hayır! Doğrusu siz yetime ikram etmiyorsunuz”⁵⁸⁵ âyetinin aslı كَلَّا بَلْ لَا يُكْرِمُونَ الْيَتِيمَ olup burada, bedî sanatlarından biri olan ve konuşurken tekrarlardan kaçınmak ve dinleyicinin zihnini canlı tutmak için bir üslubu bırakıp başka bir üsluba geçmeyi ifade eden iltifat sanatı gerçekleşmiştir.⁵⁸⁶ Keza gaib zamirinden azar ve kınamayı pekiştirmek için hitab zamirine dönülmüştür.⁵⁸⁷ Ancak âyetin başına فُلْ kelimesini takdir edenler de olup bu durumda iltifat bulunmamaktadır.⁵⁸⁸

3.4. 22,23, 25 ve 26. Âyetlerin Tahlili Âyetin Tahlili

﴿ وَجَاءَ رُبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا ﴾ “Rabbin gelip melekler de saf saf dizildiğinde”⁵⁸⁹ âyetinde sıfattan ifrat sanatı bulunmaktadır.⁵⁹⁰ Bu sanat, konuşanın bir durumu zikrettikten sonra, durmayıp amacını daha açık ve daha belagâtlı bir şekilde

⁵⁸¹ Fecr (89), 16.

⁵⁸² el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 304; ‘Abdulazîz ‘Atîk, ‘İlmu’l-Bedi’, bs. 1, Dâru’n-Nehdatu’l-‘Arabiyye, Beyrût tsz., s. 84-91.

⁵⁸³ es-Sabûni, *a.g.e.*, s. 1498.

⁵⁸⁴ Fahreddin er-Râzi, *a.g.e.*, s. 155.

⁵⁸⁵ Fecr (89), 17.

⁵⁸⁶ ‘Atîk, ‘İlmu’l-Bedi’, s. 142-155; Ebu’l- ‘Abbas Abdullah İbn Mu‘tezzi, *Kitâbu’l-Bedi’*, bs. 1, Muessesetu’l-Kutubu’s-Sekâfiyye, Beyrût 2012, s. 73-74.

⁵⁸⁷ es-Sabûni, *a.g.e.*, s. 1498.

⁵⁸⁸ el-Âlûsî el-Bağdâdî, *a.g.e.*, s. 26.

⁵⁸⁹ Fecr (89), 22.

⁵⁹⁰ Mahmûd Sâfî, *a.g.e.*, s. 327; Muhyiddîn ed-Dervîş, *a.g.e.*, s.478.

ifade etmek için sözlerine devam etmesidir.⁵⁹¹ Bundan hareketle âyet-i kerimede birinci صَفًّا'den sonra durulsaydı, yeterli olurdu. Ancak cümle daha belîğ olması için ikinci defa tekrar edilip صَفًّا صَفًّا denilmiştir.⁵⁹²

وَجَاءَ رَبُّكَ lafzında “Gelme”nin Allah’a nispet edilmesi, yaratılmışlardan meydana gelen bir fiil olmasından dolayı gerçek anlamda değil, Yüce Allah’ın emri (وَجَاءَ أَمْرُ رَبِّكَ) veya azabı (وَجَاءَ عَذَابُ رَبِّكَ) manasında mecaz-ı akıldır ya da hesabının başlamasının gelişine benzetilmesi şeklinde istiare olmaktadır.⁵⁹³ Yüce Allah’ın gücünün delillerinin zuhurunu temsil eden bir âyet olduğu da söylenmiştir.⁵⁹⁴

﴿ وَجِيَ يَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ وَأَنَّى لَهُ الذِّكْرَى ﴾ “O gün cehennem de getirildiğinde, insan işte o gün yaptıklarını birer birer hatırlayacaktır. Fakat bu hatırlamanın ona ne faydası var!”⁵⁹⁵ âyetindeki الذِّكْرَى-يَتَذَكَّرُ ﴿ عَذَابُهُ لَا يُعَذَّبُ عَذَابَهُ أَحَدٌ ﴾, الذِّكْرَى-يَتَذَكَّرُ “Artık o gün Allah’ın vereceği cezayı kimse veremez”⁵⁹⁶ âyetinde عَذَابُهُ لَا يُعَذَّبُ عَذَابَهُ وَلَا يُؤْتَقُ وَلَا يُؤْتَقُ وَتَأْفَهُ أَحَدٌ ﴿ “O’nun bağladığı gibi kimse bağlayamaz”⁵⁹⁷ âyetindeki لَا يُؤْتَقُ ile وَتَأْفَهُ kelimeleri, aralarında kök harfleri itibariyle iki lafzın aynı olmasından ötürü edebi sanatlardan cinas-ı iştikak bulunmaktadır.⁵⁹⁸

⁵⁹¹ İbn Mu‘tezzi, ‘İlmu’l-Bedi’, s. 85-88.

⁵⁹² Mahmûd Sâfi, *a.g.e.*, s. 327.

⁵⁹³ Aralarında anlam yakınlığı bulunması sebebiyle bir fiil veya benzeri bir kelimenin asıl anlamının dışında başka bir anlamda kullanılmasına mecaz-ı akli (akli mecaz) denmektedir. Konu hak. detaylı bilgi için bk. Ebû Hayyân el-Endelûsî, *a.g.e.*, s. 356; et-Tâhir İbn ‘Âşûr, *a.g.e.*, s. 298; Fahreddîn er-Râzî, *a.g.e.*, s. 157-158; Ebû Yahyâ Zekeriyâ el-Ensârî, *Fethu’r-Râhmân*, thk. ‘Muhammed Ali es-Sabûni, bs. 1, Daru’l-Kurâni’l-Kerîm, Beyrût 1983, s. 611; Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî, *Nehcu’l-Beyâni ‘An Keşfi Me‘âni’l-Kur‘âni*, thk. Hüseyin Derkâhî, bs. 1, c. V, Neşru’l-Hâdî, İnan 1992, s. 364; ‘Abdullâh b. Muhammed el-Mansûr, *Muşkilu’l-Kurâni’l-Kerîm*, bs. 1, Dâru İbn Cezvî, Suudi 2005, s. 59.

⁵⁹⁴ el-Âlûsî el-Bağdâdî, *a.g.e.*, s. 29; Abdulkâhir b. Abdurrahman el-Curcânî, *Selâsu Resâilin Fî ‘Îcâzi’l-Kurâni*, thk. Muhammed Halefullâh Ahmed, Muhammed Zeğûlu Selam, bs. 3, Dâru’l-Me‘ârif-‘ilmiyye, Kahire 1976, s. 104-105; Abdulkadir b. Molla Huveyş es-Seyyîd Mahmûd Alî Gazi, *Beyanu’l-Me‘âni*, bs. 1, Matbaa’Terki, Dimeşk 1965, s. 149.

⁵⁹⁵ Fecr (89), 23

⁵⁹⁶ Fecr (89), 25.

⁵⁹⁷ Fecr (89), 26.

⁵⁹⁸ İştikak, bedî‘ ilminde “Aynı kökten birkaç kelimeyi bir sözde toplamak” anlamında bir cinas türü olarak kullanılır. Detaylı bilgi için bk. es-Sabûni, *a.g.e.*, s. 1498; el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 325-330; ‘Atîk, ‘İlmu’l-Bedi’, s. 195-215.

3.5. 27-30. Âyetin Tahlili

﴿ يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ﴾ “Ey imanın huzuruna kavuşmuş insan!”⁵⁹⁹ âyetinde nefsin burada önce müzekker sonra müennes olarak değerlendirilmesi, mutmain nefsin iltifat etmeyeceği bir durumdur. النَّفْسُ’nun الْمُطْمَئِنَّةُ kelimesiyle nitelendirilmesi, nefse övgüdür. Ayrıca ona hitap edilmesi suretiyle güven ve sükûnet içinde olduğunu müjdelemektir.⁶⁰⁰

﴿ اِرْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً ﴾ “Sen O’ndan razı, O da senden hoşnut olarak rabbine dön”⁶⁰¹ âyetinde Yüce Allah’ın اِرْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ sözünde fazlasıyla lütuf olduğu aşikardır. Bundan dolayı, اِرْجِعِي إِلَىٰ اللَّهِ تَعَالَىٰ “Yüce Allah’a dön!” ya da اِنِّى “Bana” denmemiştir.⁶⁰² الرَّاضِيَّةُ, her arzu ettiğinin verilmesinden kinaye olup kendisine verilen nimetle hoşnut olan nefistir.⁶⁰³

﴿ فَادْخُلِي فِي عِبَادِي ﴾ “Böylece has kullarımın arasına sen de katıl”⁶⁰⁴ meâlinde ki bu âyette izafet teşrif içindir. Bunun için Yüce Allah “Benim kullarım” demekle kullara değer ve şeref vermiştir.⁶⁰⁵

﴿ وَادْخُلِي جَنَّتِي ﴾ “Ve cennetime gir”⁶⁰⁶ âyetinde cennetin Yüce Allah’a dönen zamire izafet olması, teşrif/onurlandırma izafetidir. Bu izafet, اِرْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ sözüyle, gaiblik yapısından sonra mütekellim zamirine dönüş yoluyla çok dikkat çekici bir izafet olmuştur. فَادْخُلِي فِي عِبَادِي فِي جَنَّتِي denmeyip وَادْخُلِي fiilinin tekrar edilmesi ise, özellikle sevinçlerini pekiştirmek için girişe önem ve dikkat çekmektedir.⁶⁰⁷

⁵⁹⁹ Fecr (89), 27.

⁶⁰⁰ el-Âlûsî el-Bağdâdî, *a.g.e.*, s. 35.

⁶⁰¹ Fecr (89), 28.

⁶⁰² el-Âlûsî el-Bağdâdî, *a.g.e.*, s. 35.

⁶⁰³ et-Tâhir İbn ‘Âşûr, *a.g.e.*, s. 303.

⁶⁰⁴ Fecr (89), 29.

⁶⁰⁵ Bir muzafın hazfedildiği ve takdirinin عِبَادِي فِي (جَسَدِي) “Kullarımın bedenine gir” ya da عِبَادِي فِي (أَجْسَادِي) şeklinde olduğu belirtilmiştir. Konu hak.geniş bilgi için bk. Ebû Hayyân el-Endelusî, *a.g.e.*, s. 359; el-Âlûsî el-Bağdâdî, *a.g.e.*, s. 38; Ebû İshâk ez-Zeccâc, *a.g.e.*, s. X/325.

⁶⁰⁶ Fecr (89), 30.

⁶⁰⁷ et-Tâhir İbn ‘Âşûr, *a.g.e.*, s. 304.

SONUÇ

Mucizevi yönleriyle bizlere birçok ilmi bahşetmekte olan Kur'ân-ı Kerîm, marifet hazinelerini gönlümüze akıtmakta, tefekküre yöneltmesiyle aklımızı ve kalbimizi ihya etmekte ve aynı zamanda bizleri en doğru yola götürmektedir. Öyle ki bahşedilen ilimlerin başında gelen Arapça, düşünme ve hitabet örgüsünü sağlayabilecek ifade zenginliğinin kaynağı olma özelliğinden dolayı, insanlığın son kutsal kitabının dili seçilmiştir. Söz konusu olan, elbette konuşma düzeyinde bir dil bilgisi değildir. Burada söz konusu, Allah ile kul arasında irtibatı sağlayabilecek kapasitede ifade gücüne sahip ve iletişimi kuvvetli kılan bu dilin binlerce edebî sanat ve tarzı ihtiva etmesidir. Şöyle ki Arap dilinin lügat, nahiv ve balâgat gibi temel ilimleri; Kur'ân mesajını, herhangi bir yanlış anlamaya mahal vermeyecek derecede kemâl vechiyle sunulmasını sağlamıştır. Böylece Kur'ân'da kelamı meydana getiren lafız, mana ve ikisi arasındaki uyum ile âyetler arasındaki irtibat dengesi en üst düzeyde korunup belâgat noktasında erişilmesi mümkün olmayan bir üstünlük elde edilmiştir.

Bu çalışmada da Fecr sûresi, birinci bölümde lügat ve sarf, ikinci bölümde nahiv ve irab ve son olarak da üçüncü bölümde belâgat ilimleri açısından tahlil edilmeye çalışılmıştır. Bunu yaparken gerek klasik gerekse yakın zamanda yazılmış, ilgili eser ve kaynaklar incelenerek ele alınmıştır. Dolayısıyla Kur'ân-ı Kerîm'in kemâl vechini ortaya koyan ve aynı zamanda araştırmamıza konu edinen Fecr sûresinin, sarf, irab ve edebi sanat gibi Arap dili açısından tahlili, sûrenin ilmi ve belâğî açıdan i'câzını ortaya koymuştur. Sûrenin hemen her âyeti; kelimesi ve cümlesinde birtakım edebi nüktelerin bulunduğu, lafzının ve manasının insanı hayrete düşüren büyüleyici bir güce sahip olduğu, ne kadar derin ve ilmi mesajlar içerdiği görülmüştür. Diğer yandan Arap dil ilimlerinin Kur'ân üzerinde tatbikinin âyetlerin doğru anlaşılmasına ve Kur'ân'ın i'câz yönüne katkı sağladığı anlaşılmıştır. Kur'ân'ın yalnızca meâl açısından tefsir edilmesinin yöntem ve ilim bakımından eksik olacağı; Arap dil ilimlerinin de Kur'ân'ı anlama açısından ne denli önemli olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca ulaştığımız kaynaklarda, sûrenin yalnızca Arap dili açısından ele alınmadığı tespit edilmiş, diğer temel islami ilimler bağlamında konumuzun önemini

artırdığı kanaati ortaya çıkmıştır.

Konumuzun daha iyi anlaşılabilmesi için, Arap dili ve belâgatı ile ilgili kaynakların yanısıra belâğî tefsirlerden de faydalanılmıştır. Tezimizin hacminin daha da artmaması için yeni bir çalışmada bu husus göz önünde tutularak kapsam daha da genişletilebilir. Sonuç olarak; araştırmamızın bu alanda yapılacak diğer sûrelere de yayılacak şekilde rehberlik etmesi temenni edilmektedir. Buna ilaveten araştırmamızın konusu olan Fecr sûresinde, Kâfirlerin azaplandırılacağına dair yemin, peygamberleri yalanlayan bazı milletlerin başlarına gelen felaketler ve müşriklerin taşkınlıkları sebebiyle başlarına gelen azap ve helakin hatırlatılması bizler için ders niteliğindedir. Yüce Allah'ın, insanı çeşitli yollarla imtihan etmesi ve malı aşırı derecede sevmesi hususundaki fitri zaafa dikkat çekilip kıyamet halleri, iyi ve kötü insanların ahiretteki durumunun aktarılması da bizler için birer uyarıdır. Aynı zamanda nefsin bazı derecelerine değinilmekte ve nefsin terbiye edilerek onun en yüksek makama ulaşılması da sûrenin bir diğer mesajıdır. Kur'ân'ın bu edebi ve büyüleyici yönünü gördükçe, Kur'ân'a olan muhabbet ve saygımız daha da artmaktadır. Bizlerin de gayesi; bu bilinçle, verilen mesajlardan gerekli dersleri çıkarıp, Kur'ân ve Sünnet örneğinde bir hayatı yaşamak ve yaymak olmalıdır. Rabbim rızasını kazanan kullardan olmayı nasip eylesin. Gayret bizlerden tevfik Allah'tandır.

KAYNAKLAR

- ‘ABDULCEVÂD İBRÂHÎM, Receb, *Mu‘cemu’l-Mustalehâti’l-İslâmiyye*, bs. 1, Dâru’l-Âfâki’l-‘Arabiyye, Kahire 2002.
- ‘ABDULVÂHİD CEMRÂN, Muhammed Edîb, *el-Mu‘cemu Fi’l-Esâlîbi’l-İslâmiyyeti ve’l-‘Arabiyye*, bs. 1, c. III, Mektebetu’l-‘Ebîkân, Riyad 1999.
- _____, *Mu‘cemun Fesîhun Mine’l-Lehcâti’l-‘Arabiyye*, bs. 1, Mektebetu’l-‘Ebîkân, Riyad 2000.
- ABDULVÂHİD SÂLİH, Behcet, *el-İ’râbu’l-Mufasssal Kitâbi’l-lâhi’l-Murettel*, I-XII, bs. 1, c. XIII, Dâru’l-Fikr, Beyrût 1993.
- ADIVAR, A. R. Arat, A. Ateş, İ. Kafesoğlu, T. Yazıcı, *İslam Ansiklopedisi*, I-XIII, “Fecr”, c. IV, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1964.
- AHMED BEDEVÎ, Ahmed, *Min Belâgati’l-Kur’âni*, bs. 1, Nehdatu Mısır, Mısır 2005.
- ‘ATÎK, ‘Abdulazîz, *‘İlmu’l-Bedi’*, bs. 1, Dâru’n-Nehdatu’l-‘Arabiyye, Beyrût tsz..
- _____, *‘İlmu’l-Beyâni*, bs. 1, Dâru’n-Nehdatu’l-‘Arabiyye, Beyrût 1985.
- BİRİŞİK, Abdülhamit, “Rahmet”, *DİA*, I-XLIV, c. XXXIV, TDV Yayınları, İstanbul 2007.
- CÂBİR EL-CEZÂİRÎ, Ebu Bekir, *Eyseru’t-Tefâsir*, I-V, bs. 6, c. V, Mektebetu’l-‘Ulûmi ve’l-Hikemi, Medine 2009.
- CAN, Ali, *Ebû Saîd el-Hâdimî’nin Risâletü’l-Besmele Adlı Eserinde On Sekiz İlim Dalına Göre Besmele Yorumu*, Dicle Üniv İFD, c. XIV, S. 1, 2012.
- CEBEL, ‘Muhammed Hasan Hasan, *el-Mu‘cemu’l-İştikâiyyu’l-Mu vessel*, bs. 1, Mektebetu’l-Âdâb, Kahire 2010.
- CEMÂLUDDÎN EL-BAĞDÂDÎ, Ebu’l-Ferec Abdurrahmân b. ‘Alî b. Muhammed, *Zadu’l-Mesîr Fî ‘İlmi’t-Tefsîr*, bs. 1, Daru İbn Hazm, Beyrût 2002.
- ÇİÇEK, Yakup, “Fecir”, *DİA*, I-XLIV, c. XII, TDV Yayınları, İstanbul 1995.
- EBU HÂKE, ‘Ahmed, *Mu‘cemu’n-Nefâisu’l-Kebîr*, bs. 1, Dâru’n-Nefâis, Lübnan 2007.
- EBU’L-KÂSİM EN-NÎSÂBÜRÎ, Mahmûd b. Ebi’l-Hasen b. el-Hüseyn el-Gaznevî, *İcâzu’l-Beyâni ‘An Me’âni’l-Kur’âni*, thk. Hanîf B. Hasan el-Kâsî, bs. 1, Daru’l-Garbi’l-İslâmî, Beyrût 1995.

- EBÛ UBEYDE, Ma'mer b. el-Müsennâ, *Mecâzu'l-Kur'ân*, I-II, thk. Fuat Sezgin, bs. 1, c. I, Mektebetu'l-Hâncî, Kahire 1961.
- EC-CEMEL, Molla Süleyman b. Ömer Uceyli Şafii, *El-Futuhatu'l-İlahiyye bi-Tevdihi Tefsiri'l-Celâleyn li'd-Dekaiki'l-Hafiyye*, I-IV, bs. 1, c. IV, Daru'l Fikr, Beyrût 1994.
- ED-DÂMEĞÂNÎ, 'Huseyn b. Muhammed, *Kâmusu'l-Kur'ân*, thk. 'Abdulazîz Seyyid, bs. 4, Dâru'l-'İlmi'l-Melâyîn, Lübnan 1983.
- _____, *el-Vucûhu Ve'n-Nezâir*. thk. 'Abdulhamîd 'Alî, bs. 1, Dâru'l-Kutubu'l-'İlmiyye, Lübnan 2007.
- ED-DERVÎŞ, Muhyiddîn, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîmi ve Beyânuhu*, I-X, bs. 3, c. X, Dâru'l-İbn-i Kesir, Beyrût 1992.
- ED-DİMEŞKÎ EL-HANBELÎ, el-İmâm el-Müfessir Ebî Hafs 'Ömer b. 'Ali b. 'Adil, *el-Lubâbu Fî 'Ulûmi'l-Kitâb*, I-XX, thk. Eş-Şeyh 'Adil Ahmed, Eş-Şeyh 'Ali Muhammed, bs. 1, c. I, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût 1998.
- ED-DURRE, Muhammed 'Ali Taha, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm ve İ'râbuhu ve Beyânuhu*, I-X, bs. 1, c. X, Dâru'l-İbni Kesir, Beyrût 2009.
- EL-A'DNÂNÎ, Muhammed, *Mu'cemu'l-Ehtâu's-Şai'e*, bs. 2, Mektebetu'l-Lübnân, Beyrût 1983.
- EI-AHFES, Saîd b. Mes'ade el-Mücâşiî el-Belhî, *Me'âni'l-Kur'ân*, bs. 1, 'Alemu'l-Kutub, Beyrût 2003.
- EL-ÂLÛSÎ EL-BAĞDÂDÎ, Şihâbuddîn Ebu's-Senâ Mahmûd b. Abdullâh, *Rûhu'l-Meânî Fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-'Âzîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, I-XXIX, thk. Mâhir Habbûş, bs. 1, c. XXIX, Muessesetu'r-risâle, Beyrut 2010.
- EL-'ASKERÎ, Ebu Hilâl, *el-Furûku'l-Luğaviyye*, thk. 'Muhammed İbrâhîm Selîm, bs. 1, Dâru'l-'İlmi ve's-Sekâfe, Kahire 2010.
- _____, *el-Vuçûhu Ve'n-Nezâir*, thk. Muhammed 'Osman, bs. 1, Mektebetu's-Sekâfeti'd-Dîniyye, Kahire 2007.
- EL-BÂBÎDÎ, 'Ahmed b. Mustafâ ed-Dîmeşkî, *Mu'cemu Esmâi'l-Esyâ*, thk. 'Ahmed Abdu'ttevvâb, bs. 1, Dâru'l-Fadîleh, Kahire tsz..
- EI-BEYÂTÎ, Zâhîr Şevket, *Edevâtu'l-İ'râbi*, bs. 1, Mecdu'l-Muesseseti'l-Câmi'iyeti, Beyrût 2005.
- EI-BEYDÂVÎ, Nâsiruddîn Ebû Sa'îd 'Abdullâh b. 'Umer b. Muhammed eş-Şîrâzî, *Tefsîru'l-Beydâvi Envaru't-Tenzîl ve Esrâru't-te'vîl*, I-II, thk. Mecdî Fethî es-Seyyid, bs. 2, c. II, el-Mektebetu't-Tevfikîyye, Kahire 2016.

- EL-BURSEVÎ, el-Îmâm eş-Şeyh 'İsmail Hakkı, *Tefsiru Ruhu'l-Beyân*, I-X, bs. 1, c. I, el-Mekbe'etu'l-'Osmaniyye, Beyrût 1911.
- EL-CERMÎ, 'İbrâhîm Muhammed, *Mu'cemu 'Ulûmi'l-Kurân*, bs. 1, Dâru'l-Kalem, Dimeşk 2001.
- EL-CEVHERÎ, 'İsmail b. Hammâd, *es-Sihâh Tâcu'l-Luğati Ve Sihahu'l-'Arabiyye*, thk. Ahmed 'Abdulgafûr 'Attâr, bs. 2, Dâru'l-'İlmi Li'l-Melâyîn, Beyrût 1979.
- EL-CEZVÎYYE, İbn Kayyim, *Bedâi'ut-Tefsîr*, I-III, bs. 1, c. I, Dâru İbni'l-Cevziyye, Beyrût 2006.
- EL-CURCÂNÎ, Abdulkâhir b. Abdurrahman, *Esrâru'l-Belâgati Fî 'İlmi'l-Beyâni*, thk. Abdulhamîd Hindâvî, bs. 1, Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, Beyrût 2001.
- _____, *Selâsu Resâilin Fî 'Îcâzi'l-Kurâni*, thk. Muhammed Halefullâh Ahmed, Muhammed Zegûlu Selam, bs. 3, Dâru'l-Me'ârif-'ilmiyye, Kahire 1976.
- EL-CURCÂNÎ, Muhammed 'Seyyid Şerîf, *Mu'cemu't-Te'rifât*, thk. 'Muhammed Siddîk el-Minşâvi, bs. 1, Dâru'l-Fadîleh, Kahire tsz..
- EL-'EŞKAR, 'Muhammed Suleymân 'Abdullâh, *Mu'cemu 'Ulûmi'l-Luğati'l-'Arabiyye*, bs. 1, Muessesetu'r-Risâle, Beyrût 1995.
- EL-ENBÂRÎ, Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım, *ez-Zâhir Fî Me'ânî Kelimâti'n-Nâs*, I-II, thk. Hatem 'Salih, bs. 2, c. I, Dâru's-Şuûni's-Sekâfiyyeti'l-'Amme, Bağdat 1987.
- EL-ENBÂRÎ, Ebu'l-Berekât, *el-Beyânu Fî Ğarîbi İ'râbi'l-Kur'âni*, thk. Taha Abdulhamîd Taha, bs. 1, c. II, el-Heyetu'l-Mısıriyye, Mısır 1980.
- _____, *el-İnsâfu Fî Mesâili'l-Hilâfi Beyne'l-Basriyyîne ve'l-Kufiyyîn*, bs. 1, c. I, Mektebetu'l Hânci, Kahire 2002.
- EL-EYYÛBÎ, 'Îmâduddîn Ebu'l-Fidâi İsmâil b. 'Ali, *Kitabu'l-Kunnâş Fî'n-Nahvi ve's-Sarf*, I-II, thk. Riyâd 'Hasan el-Hevvâm, bs. 1, c. II, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrût 2004.
- EL-EZDÎ, Muhammed b. el-Hasen b. Dureyd, *Kitâbu Cemheretu'l-Luğat*, I-IV, bs. 1, c. II, Dâru'l-'İlmi Lil-Melâyîn, Lübnan 1987.
- EL-FERRÂ, Yahyâ b. Ziyâd, *Luğâtu'l-Kurâni*, thk. Câbir b. Abdullâh Serîc es-Serîc, bs. 1, Şebeketu'l-'Alemyyye, byy. 2014.
- _____, *Me'âni'l-Kur'ân*, I-III, bs. 3, c. III, 'Âlemu'l-kütüb, Beyrût 1993.
- EL-FERRÂ' EL-BEĞAVÎ, Ebû Muhammed Muhyissunne el-Hüseyn b. Mes'ûd

- b. Muhammed, *Tefsîru'l-Beğavi*, I-VIII, thk. 'Muhammed 'Abdullâh, 'Osmân Cum'a, Suleymân Müslim, bs. 1, c. VIII, Dâru Tayyibe, Riyad, 1989.
- EL-FERÂHÎ, 'Abdulhamîd, *Mufredâtu'l-Kur'an*, thk. 'Muhammed Eyyûb el-Islahî, bs. 1, Dâru'l-Ğaribi'l-İslâmî, Dimeşk 2002.
- EL-FETLEVÎ EL-ÂMEDÎ, Molla 'Sadullah, *et-Tibyân Fî Tesrîfi Kelimâti'l-Kur'an*, bs. 1, Mektebetu Seydâ, Diyarbakır 2019.
- EL-FEYYÛMÎ, Ahmed b. Muhammed b. 'Alî, *el-Misbâhu'l-Munîr Fî Ğerîbi's-Şerhi'l-Kebîr*, thk. 'Abdul'âzîm eş-Şenâvi, bs. 2, Dâru'l-Me'ârîf, Kahire 1987.
- EL-FİRÛZÂBÂDÎ, Muhammed b. Yakûb, *Besâiru Zevi't-Temyîz Fî Letâifi'l-Kitâbi'l-'Azîz*, I-VI, thk. Muhammed 'Ali en- Neccâr, bs. 3, c. II, el-Meclisu'l-E'lâ Li's-Şuûni'l-İslâmiyye, Kâhire 1996.
- EL-FİRÛZÂBÂDÎ, Mecduddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed, *el-Kâmusu'l-muhît*, thk. 'Enes Muhammed eş-Şâmî, bs. 1, Daru'l-Hadîs, Kâhire 2008.
- EL-ĞİRNÂTÎ EL-ENDELUSÎ, Esîruddîn Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. 'Alî b. Yûsuf b. Hayyân, *el-Behru'l-Muhît*, I-XXI, thk. Muhammed Rıdvân 'Arkûsî, bs. 1, c. XXI, Dâru'r-Risâletu'l-'Alemiyye, Beyrût 2015.
- EL-ĞUSN, 'Abdullah b. Sâlih b. 'Abdulazîz, *Esmâu'llahi'l-Hüsnâ*, bs. 1, Dâru'l-Vatan, Riyad 1996.
- EL-HALEBÎ, Ahmed b. Yûsuf b. Abdiddâim Semîn, *Umdetu'l-Hifâzi Fî Tefsîri-Eşrâfi'l-Elfâz*, I-IV, thk. 'Muhammed Bâsil. bs. 1, c. III, Dâru'l-Kutubu'l-'İlmiyye, Lübnan 1996.
- EL-HALEBÎ, Ebu'l-Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. Yûsuf b. İbrâhîm, *Ed-Durru'l-Mesûn Fî 'Ulûmi'l-Kitâbi'l-Meknûn*, I-XI, thk. Ahmed Muhammed el-Herrât, bs. 1, c. X, Daru'l-Kalem, Dimeşk 2008.
- EL-HARRÂT, Ahmed b. Muhammed, *el-Muctebâ Min Muşkili-i'râbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, bs. 1, Mecme'u'l-Mulk, Medine 2005.
- EL-HÂŞİMÎ, Es-Seyyid Ahmed, *Cevahiru'l-Belâgati Fî'l-M'ânî Ve'l-Beyâni Ve'l-Bedi'*, thk. Yusuf es-Samîlî, bs. 1, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrût 1999.
- EL-HÂTÎ, Henâ Nasr, *Kâmûsu'l-Esmâi'l-'Arabiyyeti ve'l-Mu'rabeti ve Tefsîru Me'ânihâ*, thk. 'Muhammed Eyyûb el-Islahî, bs. 3, Dâru'l-Kutubu'l-'İlmiyye, Lübnan 2003.
- EL-HÂTÎB, Celâleddîn Muhammed b. Ömer er-Rahmân b. 'Ömer b. Ahmed b.

- Muhammed, *el-Îdâhu Fî 'Ulûmi'l-Belâgati*, bs. 1, Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 2003.
- EL-HÂZİN EL-BAĞDÂDÎ, 'Alâuddin Ali b. Muhammed b. İbrahim, *Tefsiru'l Hazin ve'l-Beğavi*, I-VI, thk. 'Abdu's-Selam eş-Şahin, bs. 1, c. VI, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 1995.
- EL-HEMEZÂNÎ, el-Menteceb, *el-Kitâbu'l-Ferîdu Fî İ'râbi'l-Kurâni'l-Mecîd*, I-VI, thk. Muhammed Nizâmuddîn el-Fetîh, bs. 1, c. VI, Daru'z-Zamân, Medine 2006.
- EL-HUDAYRÎ, 'Muhammed b. 'Abdulazîz, *Es-Sirâcu Fî Beyâni Ğarîbi'l-Kurân*, bs. 2, Cami'etu'l-Meliki's-Su'ûd, Riyad 2013.
- EL-HUSEYN B, MUHAMMED, Ebû 'Abdillâh, *İ'râbu Selâsîne Süreh Mine'l Kur'âni'l-Kerîm*, bs. 1, Daru Ve Mektebetu'l-Hilâl, Beyrût 1985.
- EL-İSFAHÂNÎ, er-Râğıb, *Mufredâtu el-Fâzi'l-Kur'ân*, thk. Safvân 'Adnân Dâvûdî, bs. 4, Dâru'l-Kalem, Dîmeşk 2009.
- EL-KAYSÎ, Ebû Tâlib, *Muşkilu İ'râbi'l-Kur'âni*, thk. Hâtem Sâlih ed-Dâmin, bs. 2, Muessesetu'r-risâle, Beyrût 1984.
- EL-KİSÂÎ, Ebû'l-Hasen Alî b. Hamza b. Abdillâh, *Me'âni'l-Kurâni*, thk. İsâ Şehâteh İsâ, bs. 1, Daru'l-Kubâ, Kahire 1998.
- EL-KURTUBÎ, Ebi 'Abdullah 'Muhammed b. 'Ahmed el-Ensari, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'ân*, I-XXIV, thk. Abdullah Bin Abdul Muhsin et-Turki, bs. 1, c. XXII, Muessesetu'r-Risale, byy. 2006.
- EL-KUŞEYRÎ, Ebu'l-Kâsım Zeynulislâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik, *Tefsîru'l-Kuşeyri*, I-III, bs. 1, c. III, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Lübnan 1971.
- EL-KÛŞUCÎ, 'Alâuddîn 'Alî b. Muhammed, *'Unkûdu'z-Zevâhir Fî's-Sarf*, thk. 'Ahmed 'Afîfî, bs. 1, Daru'l-Kutubu'l-Mısriyye, Kahire 2001.
- EL-MAHALLÎ, Celâle'd-Dîn Muhammed b. Ahmed, *el-Kur'ân-il 'Kerîm Bi Hamîşihî Tefsîru'l İmâmeyni el-Celâleyn*, bs. 1, el-Mektebetuş-Şe'biyye, byy. 2013.
- EL-MANSÛR, 'Abdullâh b. Muhammed, *Muşkilu'l-Kurâni'l-Kerîm*, bs. 1, Dâru İbnu'l-Cezvî, Suudi 2005.
- EL-MEDENÎ, Ali Sadreddîn b. Masûm, *Envâru-Rebi'î Fî Envâ'i'l-Bed'*, I-VII, bs. 1, c. I, Matba'atu-Nu'mân, Necef 1968.
- EL-MESÛL, 'Abdul 'Ali, *Mu'cemu Mustalehâti 'İlmi'l-Kirâati'l-Kur'âniyye*, bs. 1, Dâru's-Selâm, Kahire 2007.

- EL-MEVDÛDÎ, Ebu'l Âlâ el-Mevdûdî, *el-Mustalehâtu'l-Erbe'etu Fî'l-Kur'âni*, bs. 5, Dâru'l-Kâlem, Kuveyt 1971.
- EL-MISRÎ, 'Hassân 'Ahmed Râtîb, *el-Lafzu'l-Ferîd Fî'l-Kurâni'l-'Mecîd*, I-IV, bs. 1, c. IV, Vezâretu's-Sekâfe, Dimeşk 2011.
- EL-UKBERÎ, Muhibbuddîn Abdullâh b. el-Huseyn b. Abdillâh, *et-Tibyânu Fî 'Îrâbi'l-Kur'âni*, thk. 'Alî Muhammed el-Becâvî, bs. 1, 'Îsâ el-Bâbî el-Hâlbî, Mısır 1976.
- ENÎS, İbrahîm, 'Abdulhalim Muntasır, Atıyye es-Savâlihî, 'Muhammed 'Ahmed Helefullah, *el-Mu'cemu'l-Vesît*, thk. Hatem 'Salih, bs. 4, Mektebetu'ş-Şurûk'd-Devliyye, Kahire 2004.
- ENSARÎ, Abdurrahman, *Üç Merhalede Sarf İlmi*, bs. 1, Nida yayıncılık, İstanbul 2013.
- EN-NEHHÂS, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâîl el-Murâdî, *Î'râbu'l-Kur'ân*, bs. 2, Daru'l-Ma'rife, Beyrût 2008.
- _____, *Me'âni'l-Kur'âni'l-Kerîm*, I-VI, bs. 1, c. I, Mektebetu't-Turâsi'l-İslâmiyye, Mekke 1988.
- EN-NESEFÎ, el-İmam 'Abdullah b. 'Ahmed bin 'Mahmud, *Tefsiru'n-Nesefî el-Medarikut-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, I-III, thk. Yusuf Ali ve Muhyiddin, bs. 5, c. III, Dâru'l-İbn-i Kesir, Beyrût 2011.
- EN-NÎSÂBÛRÎ, Nizâmeddi, *Garaibu'l-Kur'ân ve Regâibu'l-Furkân*, I-VI, thk, 'Zekeriya 'Ameyrat, bs. 1, c. VI, Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, Beyrût 1996.
- ER-RADÎ, eş-Şerîf, *Telhîsu'l-Beyân Fî Mecâzâti'l-Kur'ân*, thk. Mekkî es-Seyyid Câsim, bs. 1, 'Âlemu'l-kütüb, Beyrût 2011.
- ER-RÂZÎ, 'Abdurrahmân b. Ebî Hâtim Muhammed b. İdrîs et-Temîmî el-Hanzalî, *Tefsîru Ibn Ebî Hâtîm er-Râzi*, I-VII, thk. Ahmed Fethî 'Abdurrahman Hicâzî, bs. 1, c. VII, Dâru'l-Kutubi'l-'ilmiyye, Lübnan 2006.
- ES-SABÛNÎ, 'Muhammed Ali, *el-İbdâ'ul-Beyaniyyu Fil-Kur'âni'l-'Azîm*, bs. 1, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrût 2006.
- _____, *Safvetu't-Tefasîr*, I-III, bs. 1, c. III, el-Esdikâ. Kahire tsz..
- ES-SA'ÎDÎ, Abdulmuteâl, *Beğiyyetu'l-İdâhi*, I-IV, bs. 1, c. I, Mektebu'l-Âdâb, Kahire 1999.
- ES-SA'LEBÎ, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm, *El Keşfu ve'l-Beyan Fî Tefsiri'l Kur'ân Tefsiru's-Sa'lebî*, I-VI, thk. Seyyid Kesrevi Hasan, bs. 1, c. VI, Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, Beyrût 2004.

- ES-SÂLİH, 'Sâlih el-'Ali, *el-Mu'cemu's-Safî Fî'l-Luğati'l-'Arabiyye*, bs. 1, Dâru'ş-Şerki'l-Evset, Riyad 1989.
- ES-SÂMİRRÂÎ, 'Fadıl 'Salih, *Lemesâtun Beyâniyyetun Fî Nusûsin Mine't-Tenzîl*, bs. 3, Dâru 'Amâr, Uman 2003.
- _____, *Me 'âni-Nahvi*, I-IV, bs. 1, c. IV, Daru'l Fikr, Beyrût 2000.
- ES-SÂMMERRÂNÎ, Muhammed Fadl, *es-Sarfu'l-'Arabiyyu*, bs. 1, Dâru İbn-i Kesir, Beyrût 2013.
- ES-SEYYİDE, 'Ali b. 'İsmâil b. el-Mursî, *el-Muhkemu ve'l-Muhîtu'l-E'zem*, I-X, thk. 'Abdulhamîd Hendâvi, bs. 1, c. I, Dâru'l-Kutubu'l-'İlmiyye, Beyrût 2000.
- ES-SİVÂSÎ, Şihâbuddin Ahmed b. Mahmûd, *'Uyûnu't-Tefâsîr li'l-Fudalâi's-Semâsîr*, I-IV, thk. Bahattin Dartma, bs. 1, c. IV, Daru's-Sadr, Beyrût 2006.
- ES-SUYÛTÎ, Celâluddîn, *el-İtkânu Fî 'Ulûmi'l-Kurân*, I-IV, thk. 'Muhammed Fadl 'İbrâhîm, bs. 1, c. II, Vezâretuş-Şuûni'l-İslâmiyye, Suudi Arabistan 1974.
- EŞ-ŞAY, 'Muhammed b. 'Aburrahman, *Mu'cemu Mustelehâti 'Ulûmi'l-Kur'an*, bs. 1, Daru't-Tedmuriyye, Riyad 2012.
- EŞ-ŞERÎF, Muhammed 'Hasan, *Mu'cemu Hurûfi'l-Me'ânî Fî'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, bs. 1, Muessesetu'r-Risâle, Beyrût 1996..
- EŞ-ŞEYBÂNÎ, Muhammed b. el-Hasan, *Nehcu'l-Beyâni 'An Keşfi Me'ânî'l-Kur'ânî*, I-V, thk. Hüseyîn Derkâhî, bs. 1, c. V, Neşru'l-Hâdî, İran 1992.
- EŞ-ŞEYHELÎ, Behcet 'Abdulvâhid, *Belağetu'l-Kur'an'il-Kerîm Fî'l-İ'câzi*, I-X, bs. 1, c. I, Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, Ürdün 2001.
- ET-TABERÎ EL-BAĞDÂDÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmulî, *Tefsîru't-Taberî Câmi'u'l-Beyân 'An te'vîli Âyi'l-Kur'an*, I-VII, thk. 'Beşâr 'İvâd, 'İsâm Faris, bs. 1, c. I, Muessesetu'r-Risale, Beyrût 1994.
- ET-TABRESÎ, Ebu 'Ali el-Fadl b. Hasan, *Mecme'u'l-Beyân Fî Tefsîri'l-Kur'an*, I-X, bs. 1, c. I, Dâru'l-'Ulûm, Beyrût 2005.
- ET-TÂHİR İBN 'ÂŞÛR, Muhammed, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, I-XXX, bs. 1, c. XXX, Muessesetu't-târîh, Beyrut 2000.
- ET-TANÂHÎ, Mahmûd Muhammed, *Min Esrâri'l-Luğati Fî'l-Kitâbi ve's-Sünneti*, bs. 1, el-mektebetu'l-Mekkiyye, Mekke 2008.
- ET-TÎBÎ, 'Şerefuddîn el-Huseyn' b. Abdillâh, *Futûhu'l-gayb Fî'l-Keşf 'An*

Kinâ 'i'r-ayb, I-XVI, thk. Yûsuf 'Abdullâh el-Cevârne, bs. 1, c. XVI, Câizetu Duba, Ürdün 2013.

ET-TÛSÎ, Ebû Ca'fer Nasîruddîn Muhammed b. el-Hasen, *et-Tibyânu Fî 'Tefsîri'l-Kur'âni*, I-X, thk. Ahmed Hâbîb Kasîr el-'Âmilî, bs. 1, c. X, Dâru İhyâi't-Tûrâsi'l 'Arâbi, Mısır 1988.

EZ-ZEBÎDÎ, Muhammed Murtazâ el-Hüseynî, *Tâcu'l 'Urûs Min Cevâhiri'l Kâmûs*, I-XL, thk. 'Abdulkerîm el-'Ezbavî, bs. 1, c. XXXII, Metbe'etu Kuveyt, Kuveyt 2000.

EZ-ZECÂC, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî, *Me'âni'l-Kur'âni ve İ'râbuhu*, I-V, thk. 'Abdu'l-Celîl Abdu's-Şelbi, bs. 1, c. V, 'Âlemu'l-kutub, Beyrût 1988.

EZ-ZECÂCÎ, Ebu'l-Kâsım 'Abdurrahmân b. İshâk, *İştikâku Esmâi'l-lâh*, thk. 'Abdu-Rab el-Huseyn el-Mubârek, bs. 2. Muessesetu'r-Risâle, Beyrût 1986.

EZ-ZEMAŞERÎ, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed, *Esâsu'l-Belâğat*, I-II, thk. 'Muhammed Bâsil 'Uyun es-Sûd, bs. 1, c. I, Daru'l-Kutubu'l-'ilmiyye, Beyrût 1998.

_____, *Tefsîru'l-Keşşaf 'An Hekaiki Ğivâmidi't-Tenz'îli ve 'Uyûni'l-Ekavîli Fî Vucûhi't-Te'vîl*, I-IV, thk. 'Muhammed Abdusselam Şahin, bs. 5, c. IV, Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, Lübnan 2009.

EZ-ZENCÂNÎ EL-HAZRECÎ, 'Ahmed b. 'Ali b. Mes'ûd, Ebü'l-Meâlî İzzüddîn Abdülvehhâb b. İbrâhîm b. Abdilvehhâb, *Mecmû'etus-Sarf*, bs. 1, Mektebetu'l-Mesnâ, Bağdat tsz..

EZ-ZUHÂYLÎ, Vehbe, *et-Tefsîru'l-Vecîzu 'Elâ Hâmişi'l-Kur'âni'l'Âzîm*, bs. 1, el-Dâru'l-Fikr, Dimeşk 2016.

FAHREDDÎN ER-RÂZÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. el-Hasen b. el-Huseyn, *et-Tefsîrul-Kebîr Ev Mefâtihi'l-gayb*, I-XVII, bs. 1, c. XVI, Dâru'l-kütübi'l-'ilmiyye, Beyrût 1990.

FARİS B. 'ZEKARİYYÂ, Ebu 'Huseyn 'Ahmed, *Mu'cemu Mekâyîsu'l-Luğati*, I-VI, bs. 1, c. II, Dâru'l-Fikr, Beyrût 1979.

HAMDÎ YAZIR, Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, I- IX, byy., c. VIII, His Yayıncılık, İstanbul 1970.

HARMAN, Ömer Faruk, "Firavun", *DİA*, I-XLIV, c. XIII, TDV Yayınları, İstanbul 1996.

_____, "Hicr", *DİA*. I-XLIV, c. XVII, TDV Yayınları, İstanbul 1998.

İBN 'ABDUSSELÂM, 'İzzedîn 'Abdul'azîz, *Fevâidun Fî Muşkili'l'-Kurâni*,

thk. Seyyid Rıdvân ‘Ali en-Nedvî, b. 1, Dâru’ş-Şurûk, Cidde 1982.

İBN KESÎR, İmâdüddîn Ebü'l-Fidâ' İsmâîl, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Âzîm*, I-IV, bs. 10, c. IV, Daru'l-Ma'rife, Beyrût 1997.

İBN KEYSÂN, Ebü'l-Hasen Muhammed b. Ahmed, *Me'âni'l-Kurâni ve İ'râbuhu*, thk. Muhammed Mahmûd Muhammed Sabrî el-Cubbeh, bs. 1, Mektebetu'l-İmâmi'l-Buhârî, Mısır 2013.

İBN KUTEYBE, Muhammed Abdullâh b. Müslim, *Tefsîru-Garîbi'l-Kurân*, thk. es-Seyyid Ahmed Sakr, b. 1, Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1978.

_____, *Te'vîlu Muşkili'l-Kurâni*, thk. es-Seyyid Ahmed Sakr, b. 1, Dâru't-Turâs, Kahire 1973.

İBN MANZÛR, Ebu'l-Fadl 'Cemaluddîn Muhammed b. Mukerrem, *Lisânu'l-Arab*, I-XV, bs. 3, c. XIII, Dârus-Sadr, Beyrût 1993.

İBN MU'TEZZÎ, Ebu'l- 'Abbas Abdullah, *Kitâbu'l-Bedi'*, bs. 1, Muessesetu'l-Kutubu's-Sekâfiyye, Beyrût 2012.

İBN ARABÎ, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh el-Meâfirî, *Ahkâmu'l-Kurâni*, I-IV, thk. Muhammed 'Abdulkâdir 'Ata, bs. 3, c. IV, Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 2003.

İBN MULAKKÎN, Sirâcuddîn Ebu Hafs 'Ömer b. Ebi'l-Hasan 'Alî b. Ahmed en-Nahavî el-Ensârî eş-Şâfi'î, *Tefsîru Gârîbi'l-Kur'ân*, thk. Semîr Tâhâ el-Meczûb, bs. 1, 'Âlemu'l-kitâb, Beyrût 2011.

İZZEDÎN EC-CEMEL, Hasan, *Mu'cemun ve Tefsiru'l-Luğavî Li Kelimâti'l-Kurân*, I-V, bs. 2, c. III, el-Heyetu'l-Mısriyye, Mısır 2007.

KARAGÖZ, İsmail, *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, bs. 6, DİB Yayınları, Ankara 2015.

KARAMAN, Hayreddin, Mustafa Çağrıç, İbrahim Kâfi Dönmez ve Sadrettin Gümüş, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, I-V, bs. 3, c. V, DİB Yayınları, Ankara 2007.

KARSLI, İlyas, *el-Mu'cemu'l-Cedîd*, bs. 1, Ensar Yayınları, İstanbul 2013.

KAYAGİL, Süleyman Mahmut, "*el-Ahfeş el-Evsat ve Me'ani'l Kur'an'ı*", Necmettin Erbakan Üniv. SBE Doktora Tezi, 2013.

MAHMÛD HİCÂZÎ, Muhammed, *et-Tefsîru'l-Vâdih*, I-III, bs. 12, c. III, Dâru't-tefsîr, Zakzâyik 2003.

MAHMÛD TAHAMÂZ, 'Abdu'l Hamîd, *Et-Tefsîru'l Mevdu'i Li Suvari'l Kur'âni'l 'Az'im*, I-VIII, bs. 1, c. VIII, Dâru'ş-Şâmiyye, Beyrût 2014.

- MES'UD, Cubrân, *er-Râid Mu'cemun Luğaviyyun 'Asriyyun*, thk. 'Ahmed Abdu'ttevvâb, bs. 7, Dâru'l-'İlmi Li'l-Melâyîn, Lübnan 1992.
- MEVDÛDÎ, Ebu'l-A'lâ, *Tefhîmu'l-Kur'ân Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri*, I-VII, bs. 1, c. VII, İnsan Yayınları, İstanbul tsz..
- MOLLA 'ALÎ EL-KÂRÎ, Molla 'Alî Nûruddîn 'Alî b. Sultân el-Herevî el-Mekkî el-Hanefî, *Tefsîrü'l-Molla 'Alî el-Kârî*, I-XXIV, thk. Nâcî es-Suveyd, bs. 1, c. V, Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, Lübnan 2013.
- MOLLA HUVEYŞ Abdulkadir b. es-Seyyîd Mahmûd Alî Gazi, *Beyanu'l-Me'âni*, bs. 1, Matbaa'Terkî, Dimeşk 1965.
- MUHAMMED TABAK, Abdulcevâd, *Dirâsetun Belâgatun Fi's-Sec'i Ve'l-Fâsileti-Kur'âniyyeti*, bs. 1, Dâru'l Erkâm, Mısır 1993.
- MUHAMMED YÛSUF, 'Abdulkerim, *Uslûbu'l-İstifhâm Fi'l-Kur'âni'l-Ker'im*, bs. 1, Mektebetu'l-Gazzâlî, Dimeşk 2000.
- MUTÇALI, Serdar, *Mu'cemu Dağarcık*, bs. 1, Dağarcık Yayınları, İstanbul 2004.
- OSMÂN B. CİNNÎ, Ebu'l-Feth, *Sirru's-Sanâ'eti'l-Î'râb*, thk. 'Hasan Hendâvî, bs. 2, Dâru'l-Kalem, Beyrût 1993.
- 'ÖMER, 'Ahmed Muhtar, *el-Mu'cemu'l-Mûsû'î*, bs. 1, Muessesetu's-Sudûr, Riyad 2002.
- _____, *el-Munkizu'l-Kebîr*, bs. 1, Muessesetu's-Sutûr, Riyad 2000.
- _____, *Mu'cemu'l-Luğati'l-'Arabiyyeti'l-Me'âsire*, bs. 1, 'Alemlü'l-Kutub, Kahire 2008.
- ÖZAFŞAR, Mehmet Emin, İsmail Hakkı Ünal, Yavuz Ünal, Bünyamin Erul, Huriye Martı ve Mahmut Demir (ed.). *Hadislerle İslâm*, I-VII, bs. 1, c. I, DİB, Ankara 2014.
- RIZA, 'Ahmed, *Mu'cemu-Metni'l-Luğat*, I-V, bs. 1, c. V, Mektebetu'l-Hayât, Beyrût: 1958.
- SÂFÎ, Mahmûd, *el-Cedvel Fî Î'râbi'l Ku'râni ve Sarfihî ve Beyânih*, I-XV, bs. 3, c. XV, Dâru'r-Reşîd, Beyrût tsz..
- SÎBEVEYHÎ, Ebû Bişr 'Amr b. Osmân b. Kanbe, *el-Kitâb*, I-X, thk. 'Abdu's-Selâm Muhammed Hârûn, bs. 3, c. I, Mektebetu'l-Hâncî, Kahire 1988.
- TAYYİB 'EL-İBRAHİM, Muhammed, *Î'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîmi'l-Müyesser*, I-II, bs. 1, c. II, Dâru'n-Nefâis, Beyrût 2001.
- TOPALOĞLU, Bekir. "Cehennem", *DİA*, I-XLIV, c. VII, TDV Yayınları,

İstanbul 1993.

_____, “Rahmân”, *DİA*, I-XLIV, c. XXXIV, TDV Yayınları İstanbul: 2007.

YADSIMAN, Necla, *30. Cüz Tahlili*, bs.1, Kanyılmaz Matbaası, İzmir 2008.

‘YA‘KÛB, İmîl Bedi‘ ve Mişâl ‘Âsî, *el-Mu ‘cemu’l-Mufesselu Fi’l-Luğati ve’l Edebi*, bs. 1, Dâru’l-‘İlmi Li’l-Melâyîn, Beyrût 1987.

YÜKSEL, Yakup, *Beydâvî Tefsiri’nde Besmele Tahlili*, Sakarya Üniv. İFD, c. XIV, S. 26 (2012/2).

ZEKERİYYÂ EL-ENSÂRÎ, Ebû Yahyâ, *Fethu’r-Râhmân*, thk. ‘Muhammed Ali es-Sabûni, bs. 1, Daru’l-Kurâni’l-Kerîm, Beyrût 1983.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Mehmet OKUR
Doğum Yılı ve Yeri : 14.09.1993 / Diyarbakır

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Dicle Üniversitesi - İlahiyat Fakültesi
Yüksek Lisans Öğrenimi : Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, SBE, Temel
İslam Bilimleri - Arap Dili ve Belâgatı
Yabancı Dili : Arapça

İş Deneyimi : Milli Eğitim Bakanlığı / Öğretmen
DİB / İmam-Hatip

İletişim

E-Posta Adresi : mehmet-okur14@hotmail.com